

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Gülay HOROZ

ANKARA - 2020

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK ANABİLİM DALI
ÖZEL HUKUK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUK VE GENÇ İŐİLERİN KORUNMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Gülay HOROZ

TEZ DANIŐMANI

Prof. Dr. Emine Tuncay SENYEN KAPLAN

ANKARA - 2020

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Özel Hukuk Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Gülay HOROZ tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 15.01.2020

Tez Adı: Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Prof. Dr. Emine Tuncay SENYEN KAPLAN (Danışman)
Başkent Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Orhan Ersun CİVAN
TOBB ETÜ Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep İpek YÜCER
Başkent Üniversitesi

ONAY

Prof. Dr. İpek KALEMCİ TÜZÜN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 02/01/2020

Öğrencinin Adı, Soyadı : Gülay HOROZ
Öğrencinin Numarası : 21610367
Anabilim Dalı : Özel Hukuk Anabilim Dalı
Programı : Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışmanın Unvanı/ Adı, Soyadı : Prof. Dr. Emine Tuncay SENYEN KAPLAN
Tez Başlığı : Çocuk Ve Genç İşçilerin Korunması

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 99 sayfalık kısmına ilişkin, 02/01/2020 tarihinde şahsım/ tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %16'dır.
Uygulanan filtrelemeler:

- 1.Kaynakça hariç
- 2.Alıntılar hariç
- 3.Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

"Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esasları" inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir inthal içermediğini; aksinin tespit edilebileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gülay HOROZ

ONAY

02/01/2020

Prof. Dr. Emine Tuncay SENYEN KAPLAN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında gerek lisans gerek yüksek lisans eğitimim boyunca ilgi ve emeklerini esirgemeyen, danıőtıđım her konuda elinden geleni fazlasıyla sunan ve ne zaman yardıma ihtiyacım olsa kıymetli vaktini bana ayıran saygıdeğer hocam Emine Tuncay KAPLAN'a, hayatımın her evresinde bana destek olan ve akademik gelişimimde yanımda olan değerli aileme sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılması hem dünyanın hem de ülkemizin en önemli sorunlarından bir olmuştur. Çalıştırılan çocuk ve gençlerin zamanının oyun ve eğitim hakkını alıyor olması, gelişim açısından oldukça önemli bir dönemde bulunmalarına rağmen ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılarak bedensel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin olumsuz etkileniyor olması nedeniyle hukuki düzenlemeler yapılmaya devam etmektedir.

Uluslararası çocuk ve genç işçiler ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmakta, ülkemiz hukuk sistemine bu düzenlemeler yansıtılmaktadır. Hukuki düzenlemeler incelendiğinde ilgili mevzuatların birbiri ile tutarlı olacak şekilde yeniden düzenlenmesine ihtiyaç olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca çocuk işçilerin ağır ve tehlikeli işlerde çalışması BM üye ülkelerde 2025 yılına kadar tamamen kaldırılması hedeflenmiş olup, dünyadaki ilerlemenin oldukça yavaş olduğu ve 2025 hedefine ulaşılması için ilgili düzenlemelere yer verilmesi gerektiğinin vurgulandığı göz önüne alındığında, ülkemizde çocuk ve genç işçiliği ile ilgili yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk İşçiliği, Genç İşçiliği, Çocuk İşçiliği Sorunları, Çocuk İşçiliği Mevzuatı

ABSTRACT

The employment of children and young workers has become one of the most important problems of both the world and our country. The fact that the time of the children and adolescents employed prevents the right to play and education, although they are in a very important period in terms of development, legal arrangements continue to be made due to their physical, emotional and social development being negatively affected by working in heavy and dangerous works.

Legal arrangements are made for international children and young workers and these regulations are reflected in our country's legal system. When the legal regulations are examined, it is determined that the relevant legislation needs to be rearranged in a way that is consistent with each other.

In addition, it is aimed to remove child workers from heavy and dangerous work until 2025 in the UN member countries. Considering that it is emphasized that the rate of child workers working in heavy and dangerous jobs in the world decreases very slowly and the relevant regulations should be included in order to reach the 2025 target, regulations and studies on child and youth labor are limited in our country.

Key Words: Child Labor, Young Labor, Child Labor Problems, Child Labor Legislation

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	I
ÖZET	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
TABLolar LİSTESİ	VII
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VIII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİ KAVRAMI İLE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİ KAVRAMI.....	4
1.1.1. Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Kavramları	4
1.1.1.1. Uluslararası Sözleşmelere Göre Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Tanımları	7
1.1.1.2. Ulusal Hukuka Göre Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Tanımları	10
1.1.3. Çocuk İşçi, Çalışan Çocuk ve Çırak Arasındaki Farklar	12
1.2. ÇOCUK VE GENÇLERİN ÇALIŞMASI.....	13
1.2.1. Çocuk ve Gençlerin Çalışma Nedenleri.....	14
1.2.2. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Alanları	16
1.2.2.1. Tarım Sektöründe Çalışan Çocuk ve Gençler	17
1.2.2.1. Sanayi ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuk ve Gençler.....	18
1.2.2.3. Sokaklarda Çalışan Çocuk ve Gençler	19
1.2.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durum.....	20
1.2.5. Çalışma Hayatının Çocuk ve Gençlerin Gelişimleri Üzerine Etkisi.....	29
1.2.5.1. Çocuk ve Gençlerin Çalışma Hayatında Zararlı ve Zararsız İş Ayrımı	29

BÖLÜM II

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİK SORUNUNA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

2.1. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ DÜZENLEMELERİ	32

2.1.1. ILO Çocuk İşçilerle İlgili Sözleşme.....	32
2.1.2. İstihdamda Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme	34
2.1.3. Asgari Çalışma Yaşı ile İlgili 146 Sayılı Tavsiye Kararı.....	35
2.1.4. Temel Çalışma İlke ve Hakları Deklarasyonu	36
2.1.5. Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği İle İlgili 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi.	37
2.1.6. Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği İle İlgili 190 Sayılı Tavsiye Kararı	39
2.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM)'İN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ	
DÜZENLEMELERİ	39
2.2.1. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi	40
2.2.2. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi	41
2.2.3. BM Çocuk Hakları Bildirgesi	42
2.2.4. BM Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme.....	43
2.2.5. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.....	43
2.3. AVRUPA BİRLİĞİ (AB)'NİN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ	
DÜZENLEMELERİ	44
2.3.1. AB Temel ve Sosyal Haklar Şartı	44
2.3.2. AB Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesi	45
2.3.3. AB Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı.....	46
2.3.4. Çocuk Haklarına Yönelik Avrupa Sözleşmesi.....	47
2.4. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK ULUSAL DÜZENLEMELER.....	48
2.4.1. TC. Anayasa'sında Çocuk İşçiler.....	48
2.4.2. 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler.....	49
2.4.3. 854 Sayılı Deniz İş Kanununda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler ..	50
2.4.4. 5953 Sayılı Basın İş Kanununda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler.	51
2.4.5. Diğer Kanunlardaki Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler.....	51
2.4.5.1. Borçlar Kanunu.....	51
2.4.5.2. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu	52
2.4.5.3. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu	53
2.4.5.4. İlköğretim ve Eğitim Kanunu	54

BÖLÜM III
ÇOCUK ve GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI ve ÇOCUK HAKLARININ
KORUNMASI

3.1. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI.....	55
3.1.1. Asgari Çalışma Yaşı Bakımından Korunması	55
3.1.2. Kişisel Özelliklerine Uygun İşe Yerleştirilme Hakkının Korunması	57
3.1.3. Çalışma Koşullarının Özel Olarak Düzenlenmesi Hakkının Korunması.....	58
3.1.4. Sosyal Güvenlik Haklarının Korunması	60
3.1.5. Sendikal Haklarının Korunması	60
3.2. ULUSLARARASI ALANDA ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA	
YÖNELİK UYGULAMALAR	63
3.2.1. BM Çocuk Mahkemelerinin Yönetimine İlişkin Asgari Standartları	64
3.2.2. ILO Kapsamında Gerçekleştirilen Bazı Projeler.....	65
3.2.3. Uluslararası Çocuk ve Gençlerin İstismarının Önlenmesine Yönelik	
Çalışmalar	66
3.3. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLERİN KORUNMASINA YÖNELİK	
UYGULAMALAR	69
3.3.1. Çocuk İşçilerin Çocuk İşçiliği İle Mücadele Planı	70
3.3.2. Çocuk İşçiler İçin İş Sözleşmeleri.....	72
3.3.3. İş Kanunu Kapsamında Çalıştırılabilecek İşler Açısından Korunması.....	74
3.3.5. Çocuk ve Genç İşçilerin İş Yerindeki Muhtemel Tehlikelere Karşı Korunması76	
3.3.5.1. İşe Başlarken Sağlık Muayenesi.....	76
3.3.5.2. İşin Devamında Periyodik Sağlık Muayenesi	78
3.3.6. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri Açısından Korunması	80
3.3.7. Çocuk İşçilerin Dinlenme Süreleri Açısından Korunması.....	83
3.3.8. Çocuk İşçilerin Şiddet ve Cinsel Tacize Karşı Korunması	84

BÖLÜM IV

YAPTIRIMLAR

4.1. GEÇERSİZLİK YAPTIRIMLARI	86
4.2. CEZAI YAPTIRIMLAR	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKÇA	100

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Dünyada 5-17 Yaş Arası Çocuk İşçiliği ve Bölgesel Dağılımı	23
Tablo 2. 2016 Yılı Dünyada Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı ve Oranı.....	25
Tablo 3. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa ve Okula Devam Edip Etmemeye Göre Dağılımı	28

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Dünya Gençlik Yaş Sınırı	5
Şekil 2. Dünyada Çocukların İşgücüne Katılımı ve Mevcut Durumu.....	25
Şekil 3. TÜİK 2012 Raporuna Göre Çocukların İşgücüne katılım Nedenleri ve Oranları.....	27

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ASS	: Avrupa Sosyal Şartı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler'in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
ÇSGB	: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
E.	: Esas
EKAGM	: Eğitim, Kültür ve Araştırmaları Genel Müdürlüğü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İSGK	: İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu
K.	: Karar
MEK	: Meslek Eğitim Kanunu
R.G.	: Resmi Gazete
T.	: Tarih
TDK	: Türk Dil Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UHK	: Umumi Hıfzıssıhha Kanunu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı

GİRİŞ

Geçmişten günümüze çocuk işliği var olan bir durumdur. Aileye yardımcı olunabilecek ev işleri, tarım, hayvancılık gibi işlerle başlayan çocuk işçiliği, ailelerin geçim kaynaklarının değişmesine paralel olarak değişim göstermiştir. Diğer bir ifadeyle aileye yardımcı olunacak işlerle başlayan çocuk işçiliği zaman içinde yetişkin iş gücünü gerektiren işlerde de kullanılmaya başlanmıştır.

Sanayi Devrimi ile yetişkin iş gücünün yetersiz olduğu durumlarda ve çocuk işgücünün ucuz olması, çocuk işçilerin yetişkin işçilerin yerine kullanılmasına neden olmuştur. İş yaşamının zorlayıcı şartlarında çalışmaya başlayan çocukların yaşam süreleri önemli derecede azalmıştır. Ucuz ve zor şartlarda çocuk ve kadınların çalıştırılması zamanla aile yapısında dolayısıyla sosyal yapıda da değişimlere neden olmuş beraberinde ahlaki bunalımları ve işçi ayaklanmalarını getirmiştir. Bu durum iş yaşamı ile ilgili düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de ilk çocuk işçiler ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmaya başlanmış olup günümüzde de devam eden bir süreç başlamıştır. Türkiye’de çocuk işçiliği sorununa 20. yüzyılın sonlarında önem verilmeye başlandığı görülmektedir.

Günümüzde gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliğine olan talep azımsanmayacak kadar çoktur. Gelişmekte olan ülkelerde çocuk nüfusun çok olması, yoksulluk, eğitimsizlik, hukuki düzenlemelerin yetersizliği, çocuk işçiliğin ucuz olması gibi nedenlerle çocuk işçiliği devam etmektedir. Çocuk işçiler, çalışma yaşamına erken başlayarak zor şartlarda çalışmakta, erken yaşlarda ağır bir sorumluluk almakta, eğitim haklarından yararlanamamaktadır. Bu durum gelecekte ekonomik bağımsızlıklarını kazanacak, daha iyi şartlara sahip işlerde çalışmalarına engel olmaktadır. Çocukların fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkilemeyecek, toplumun ahlaki yapısında bozulmalara neden olmayacak çalışma şartlarda çalışmasının sağlanması, eğitim haklarından yararlanmaları ancak hukuki düzenlemeler ile mümkündür.

Çalışma kavramı bağımlı ve bağımsız bir şekilde yapıldığından bu sorun hem işçi niteliğinde çalışan çocukları hem de kendi hesabına çalışan çocukları ilgilendirmesi konunun özellikle İş hukuku açısından ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra küçük yaşta çalışma, ağır ve tehlikeli işler ile en kötü biçimde çalışma, çocuk istismarı, şiddet, kölelik gibi çocuk ve gençlerin fiziksel, zihinsel, duygusal, toplumsal ve ahlaki yapısında olumsuz etkilere yol açan olayların yaşanması konunun psikolojik ve sosyolojik yönünün de iş hukukuyla birlikte incelenmesini zorunlu hale getirmektedir. Yapılan bu çalışmada da çalışan çocukların sorunları ve bu sorunlara karşı ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler ve bu düzenlemelerin sonuçlarının literatür tarama modeline göre araştırılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda dört bölüm halinde tasarlanan bu çalışmanın birinci bölümünde çocuk ve genç işçilere ilişkin temel kavramlar ve aralarındaki farklar açıklandıktan sonra ulusal ve uluslararası hukuk ve sözleşmelere göre çocuk ve genç işçi tanımlarına ve yaş sınırlarına değinilmiştir. Bu bölümün sonunda çocukların çalışma nedenleri ve çalışma alanları kısaca ifade edildikten sonra Dünya’da ve ülkemizdeki çalışan çocukların mevcut durumu ILO ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) güncel verilerine göre eski yıllarla karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde Dünya’da ve Türkiye’de çocuk ve genç işçilik sorununa yönelik hukuki düzenlemeler uluslararası sözleşmeler, bildirgeler, tavsiye kararları ile ulusal yasalar ve yönetmelikler bağlamında incelenmiştir. Bu kapsamda ILO, Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Birliği (AB)’nin çocuk ve genç işçiliği düzenlemeleri ile Türkiye Cumhuriyeti ulusal yasa ve yönetmeliklerinin çocuk ve genç işçiliğine yönelik hükümleri literatürden de faydalanılarak irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çocuk ve genç işçilerin korunması ve çocuk haklarının korunması bağlamında çocuk ve genç işçilerin korunması, çocuk haklarının korunmasına yönelik uluslararası ve ulusal uygulamalara değinilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde çocuk işçilerin korunması ile ilgili hukuki ve idari yaptırımlar incelenmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise literatür tarama verileri doğrultusunda çocuk ve gençlerin bağımlı ya da bağımsız çalıştırılmasına yönelik değerlendirmelere yer verilerek elde edilen sonuçlara göre çocuk ve gençlerin çalıştırılması ile ilgili sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulmuştur.

BÖLÜM I

ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİ KAVRAMI İLE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİ KAVRAMI

1.1.1. Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Kavramları

“Çocuk” ve “Genç” kavramlarına biyolojik, psikolojik ve sosyolojik açıdan bakıldığında farklı ölçütler baz alınarak tanımlamalarının yapıldığı görülür. Ayrıca, aynı bilim çevresinde bile çocuk ve genç kavramının kabul gören kesin tarifini yapmak mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi zaman farklılığı, toplumsal ve kültürel değerlerdeki ayrıcalıklar olarak ifade edilebilir.^{1*}

Türk Dil Kurumu (TDK)’na göre çocuk kavramı, “*Bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız, uşak.*” olarak ifade edilirken; “genç” kelimesi ise “*Yaşı ilerlememiş olan*”, “*Zihin bakımından yeterince gelişmemiş, toy*”, “*Yeni gelişmekte olan*” şeklinde ifade edilmiştir.^{2*}

Biyolojik açıdan çocukluk bebeklikten ergenliğe geçiş süreci olup doğumu takip eden 18. aydan 12-14 yaşlarına kadar geçen dönemdir. Bu durumda süt çocukluğunun bitmesinden itibaren okul öncesi dönem ve orta öğretim düzeyinde eğitim alan bireyler çocuk olarak tanımlanabilir. Çocukluk ve gençlik dönemi insan hayatında bakıma, korunmaya ve eğitime en fazla ihtiyaç duyulan bir dönem olup yetişkinlik döneminde üretim aşamasına geçecek olan bireyin biyolojik, psikolojik, sosyal değişme ve gelişmelere

¹ BAŞ, H., “Türkiye’de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, 2 (27), s.257.

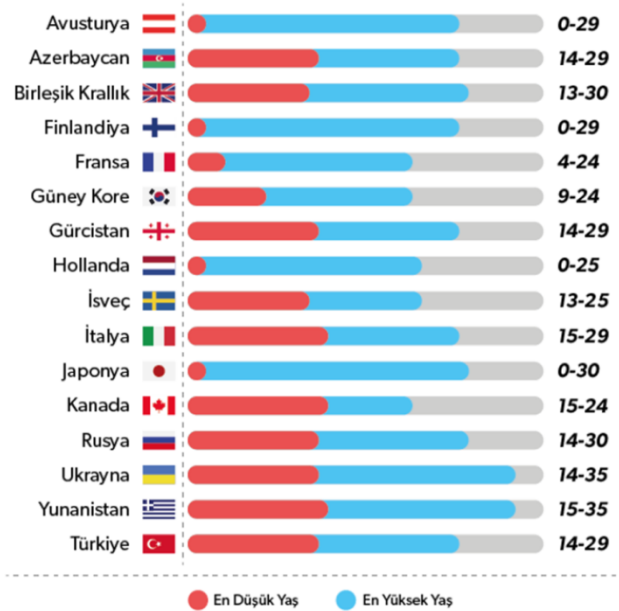
² TÜRK DİL KURUMU, Çocuk, Güncel Türkçe Sözlük (www.tdk.gov.tr. E.T. 15.12.2018)

paralel olarak fiziksel, duygusal, zihinsel ve entelektüel gelişmelerinin tamamladığı yaş aralığı gençlik dönemi olarak isimlendirilmektedir.^{3*}

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO)'na göre 15-25 yaşlar arası bireyler genç insan olarak kabul edilmekte olup genç: “*öğrenim yapan, hayatını kazanmak için çalışmayan, kendine ait konutu bulunmayan kişi*” şeklinde tanımlanmıştır. Çocukluk ile yetişkinlik arasındaki bir dönemde bulunan insanları ifade eden gençlik kavramına sosyolojik açıdan bakıldığında kişinin kültürel, tarihi ve sosyal açıdan değişebilen, gelişebilen ve süreklilik gösteren bir dönemi olarak adlandırılabilir.^{4*}

Yaş grupları açısından değerlendirildiğinde ise birçok ülkenin birbirinden farklı yaş gruplarını çocuk, genç ve yetişkin olarak ayırdığı görülecektir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yayınlanan “Dünya Ülkeleri Ulusal Gençlik Stratejileri Raporu”na göre gençlik yaşı alt ve üst sınırları Şekil 1’deki gibi olduğu bildirilmiştir.

Şekil 1. Dünya Gençlik Yaş Sınırı

Kaynak: EKAGM, Dünya Ülkeleri Ulusal Gençlik Stratejileri Raporu, Eğitim, Kültür ve Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Araştırmaları Haber Bülteni, 2017, s.3.

³ ÇÖPOĞLU, M., “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018.,14, s.361-362.

⁴ BAŞ, s.257, 260.

Şekil 1 incelendiğinde Avusturya, Hollanda, Finlandiya ve Japonya'nın gençlik alt yaş sınırını doğumdan itibaren başlattığı, birçok ülkenin 13-15 yaş gençliğin alt sınırı olarak kabul ettiği görülür. Diğer yandan üst yaş sınırının ülkelerin çoğunda 29-30 yaşlar olduğu da görülmektedir. Ülkemizde ise genç olarak ifade edilen yaş gurubunun alt sınırı 14 üst sınırı ise 29 olarak kabul edilmiştir. Bu durumda doğumdan itibaren 14 yaşına kadar olan dönem ise çocukluk olarak kabul edilebilir.^{5*}

Çocuk ve genç tanımı ülkeden ülkeye, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere, her hangi bir ülkenin kentsel alanlarından kırsal alanlarına farklılıklar gösterdiğinden ^{6*} ulusal ve uluslararası hukukta da çocuk işçi ve genç işçi kavramında da farklı tanımlamalar ve yaş sınırlamaları getirilmiştir.

Hukuksal yönden çocuk tanımı yapılırken yaş faktörü göz önüne alınmaktadır. Genel olarak hukuksal mevzuatlar düzenlenirken çocuğun korunmaya olan ihtiyacının arttığına inanılan toplumlarda çocukluk dönemi üst yaş sınırının da arttırıldığı görülmektedir. Bununla birlikte hem ulusal hem de uluslararası düzenlemelerde yaş sınırı ile ilgili genel kabul gören bir birliktelik sağlanamamıştır.^{7*}

İnan'a göre hukuki açıdan çocuk; *“kimli veya kimsesiz, varlıklı veya varlıksız, suçlu veya suçsuz, beden veya ruh yahut düşünce yönünden arzısı olması veya olmaması gibi kişisel özellikleri veya nitelikleri göz önünde bulundurulmaksızın sağ ve tam doğduğu andan reşit olduğu ana kadarki devrede bulunan (insan yavrusu) gerçek kişi”* şeklinde tarif edilmiştir.^{8*}

Çocukluk ve gençlik kavramlarını modern hukuk sistemleri açısından değerlendirmek gerekirse, ergin olma kavramı eski hukuk sistemlerine göre modern hukukta cinsel olgunluktan ziyade fikren olgunluğa erişme olarak görülmektedir.

⁵ EKAGM, s.3.

⁶ YÜKSEL, M.; ADIGÜZEL, O.; YÜKSEL, H., “Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi”, Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences 2015, 6, s.25.

⁷ ÇÖPOĞLU, s.364.

⁸ AYKAÇ, H. “Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2016 (116), s.337.

Çocukluk döneminin sonu hukuki olarak fikirsel olgunluğa erişme yaşı olup kanunlarla belirlenen erginlik yaşıyla sona ermektedir. Kanunlar hazırlanırken çocukların ergenlik dönemleri yani gençliğe adım attıkları dönem ilgili toplumun sosyal, kültürel ve doğal gerekliliklerine göre konun koyucular tarafından belirlenmektedir.^{9*} Bu nedenle çocuk ve gençler ile ilgili kanunların hazırlanmasına belirlenen yaş aralıklarının ve özelliklerinin iyi tanımlanması ve birbiri ile tutarlı olmasının önemli olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.1.1. Uluslararası Sözleşmelere Göre Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Tanımları

Birleşmiş Milletler'in "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" (BMÇHS)'sinin 1'inci maddesine göre; *"Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, onsekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır."* denilmiştir.^{10*} Bu durumda 18 yaşına kadar olan her bir bireyin çocuk olduğu anlaşılmaktadır.

138 Sayılı ILO Sözleşmesi'nde çalışma yaşının zorunlu okul yaşı ve her şartta 15 yaşından aşağı bir yaş olmayacağı hüküm altına alınmış olmasına rağmen sözleşmenin 2'inci maddesine göre ülkelerin ekonomileri ve eğitim imkânının gelişmemiş olması halinde asgari çalışma yaşının 14 olarak belirlenebileceği bildirilmiştir.^{11*} Bu durumda ILO'ya göre çocuk yaşının alt sınır 14 ya da 15 yaş olarak belirlenmiştir.

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ) 7/1'inci maddeye göre asgari çalışma yaşı her ne kadar 15 olarak belirlense de çocukların sağlıkları, ahlakları ve eğitimlerine zararlı olmayan hafif işlerde daha küçük yaşlarda da çalıştırılabileceği ifade edilmiştir. Diğer yandan 7/2'inci

⁹ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, Y., "Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış", Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, 15, s.482

¹⁰ BMÇHS, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, UNICEF, Türkiye 2004.

¹¹ TBMM, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme (ILO 138 No'lu Sözleşmesi), (https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/kadin_istihdami/ilo_belgeleri/sozlesmeler/138.pdf), E.T: 02.12.2018).

maddede ise tehlikeli ya da sağlığa zararlı olabileceği düşünülen işlerde asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir.^{12*}

Avrupa Birliği (AB)'nin "94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönerge"sine göre ise "çocuk", "genç" ve "ergen" ayrımı net bir şekilde yapılmıştır. Yönergenin 3'üncü maddesi 18 yaşın altındaki herhangi bir bireyi genç, 15 yaşın altındakileri ya da ulusal mevzuata göre halen zorunlu tam zamanlı eğitime tabi olanları çocuk, en az 15 en fazla 18 yaşlardaki ulusal mevzuata göre tam zamanlı eğitime tabi olmayan genç işçiler de ergen olarak ifade edilmiştir.^{13*}

Bu durumda BMÇHS'ye göre 18 yaşına kadar olan herkes çocuk sayılırken, AB 15 yaşına kadar olanları, ILO da 14-15 yaşlarına kadar olan dönemdekileri çocuk olarak görmekte, ASS ise 15 yaşına kadar olan dönemi çocukluk, 18 yaşına kadar olan dönemi gençlik dönemi olarak saydığı anlaşılmaktadır. Bu yaş sınırlamalarına göre uluslararası sözleşmelerde çocuk ve işçi tanımları yapılmıştır. Çocuk ve işçi tanımları ile ilgili uluslararası belgelerden ilki Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanmıştır.

1956 yılı "Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmesi" ile "18 yaşından küçük çocukların, veli ya da vasileri tarafından çocuğun şahsını veya çalışmasını istismar amacı ile karşılıklı veya karşılıksız şekilde başka kişilere verilmesi" yasaklanmış 18 yaş altı bireylerin herhangi bir sebeple çalıştırılmayacağı ifade edilerek bu yaş grubunun çocuk olduğu dolaylı bir şekilde bildirilmiştir.^{14*}

ILO, "çalışan çocuk" veya "çocuk işçisi" kavramını "15 yaşının altında yaşamını kazanmak, aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma yaşamına erken yaşta atılan çocuklar" olarak ifade ederken 138 sayılı sözleşmeye göre 15-24 yaş grubundaki her bir birey genç işçi olarak kabul edilmiştir.^{15*} Bununla birlikte 2'inci maddesine göre ülkelerin

¹² AVRUPA SOSYAL ŞARTI (ASS), Avrupa Sosyal Şartı (değiştirilmiş şekli) Strasbourg, 3.V.1996, (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf>, E.T: 13.12.2018).

¹³ AYKAÇ, s.338-339.

¹⁴ AYKAÇ, s.337.

¹⁵ YÜKSEL; ADIGÜZEL; YÜKSEL, s.25.

ekonomileri ve eğitim imkânının gelişmemiş olması durumunda asgari çalışma yaşının 14 olabileceği belirtilmiştir.^{16*}

Yıldız^{17*} ise ILO 138 sayılı sözleşme kapsamında çocuk işçinin haftalık birkaç saat izni bulunan basit ve hafif bir işlerde görevlendirilen 12 yaş üstündeki tüm çocuklarla birlikte “tehlikeli” olmayan işleri yerine getirmek için çalışan 15 yaş üstü çocukların çocuk işçi olduğunu bildirmiştir.

182 sayılı “En Kötü Çocuk Çalışması Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması Hakkında” ILO sözleşmesi 18 yaşın altındakilerin çalışan çocuk olduğunu bildirmektedir. 182 sayılı ILO’ya göre çocukların pornografi üretimi ya da pornografik gösteriler ve fuhuş, uyuşturucu üretimi ve trafiğinde hem yasadışı hem de ahlak dışı faaliyetlerde kullanılmasının en kötü çocuk çalışması biçimleri olarak tanımlanması doktrine göre doğru değildir. Bu anlayışın 18 yaşından küçük çocukların yasadışı faaliyetlerde çalışmasına meşruluk kazandıracığı endişesi ortaya çıkmıştır.^{18*}

ASS, 7’inci maddesine göre çocuk işçi sağlık, ahlak ve eğitim bakımından çocuğa zararı olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilir. Bunların dışında asgari çalışma yaşı 15 olmalıdır. Tehlikeli ya da sağlığa zararlı olduğu düşünülen işlerde ise asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir.^{19*} ASS, 7. Madde genç ve çocuk kavramından bahsetmesine rağmen bir tanımlama yapmadığı görülse de çocuk işçi asgari 15, genç işçi ise asgari 18 yaşta sağlığa zararlı olmayan ve tehlikesi bulunmayan işlerde çalışan bireyler olarak ifade edilebilir.

22 Haziran 1994 tarih ve 94/33/EC sayılı Avrupa Birliği Yönergesi”, 3’üncü maddesine 15 yaş altında ya da ulusal mevzuata göre zorunlu (tam zamanlı) okul yükümlülüğü olan çocuk kabul edildiğinden 15 yaşın altındaki bireyler çocuk işçi; 15 yaşını dolduran ancak 18 yaşını doldurmamış ve tam zamanlı okul yükümlülüğü

¹⁶ TBMM, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme, ILO 138 No’lu Sözleşmesi.

¹⁷ YILDIZ, s.115.

¹⁸ AYKAÇ, s.348.

¹⁹ ASS, Madde 7

bulunmayan bireyler genç kabul edildiğinden genç işçi olarak kabul edildiği söylenebilir.^{20*}

Çocuk ve genç işçilerin yaş aralığının belirlenmesinde ülkelerin zorunlu eğitim süresinin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

1.1.1.2. Ulusal Hukuka Göre Çocuk, Genç, Çocuk İşçi ve Genç İşçi Tanımları

Aykaç, hukuki bakımdan çocuk kavramını: *“yasalarca tespit edilen belirli bir yaşın altında olduğu için fiziksel, zihinsel, sosyal, psikolojik ve ahlaki gelişimini tamamlamamış, bu nedenle özel olarak korunmaya muhtaç olan kişi”* olarak tarif etmiştir.^{21*} Yapılan birçok tanımlamada da hukuki yönden çocukluk dönemi kişiliğin başlangıcı ile erginliğe ulaşma anına kadar geçen dönem olarak kabul edilmektedir. Türk Medeni Kanunu (TMK)’nun 28’inci maddesi 1. fıkrasına göre, *“Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümlerle sona erer.”* Bu durumda çocukluğun ve kişiliğin başlangıcı hukukumuza göre dünyaya gelmek (doğumun tamamlanmış olması, çocuğun annenin bedeninden ayrılarak yaşaması) yeterli görülmektedir. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu (ÇKK)’nun 3’üncü maddesine göre çocuk, *“Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişiyi...”* ifade ettiği bildirildiğinde 18 yaşından küçükler hukukumuza göre çocuk kabul edildiğini söylemek mümkündür.^{22*}

Ulusal ve uluslararası anlamda çocuk ayırımı yapılırken her ne kadar “yaş” ölçüt olarak ele alınsa da kültüre, topluma, zamana ve sosyal şartlara göre yaş sınırının birçok ülkede farklılık oluşturduğu Şekil 1’de de gösterilmiştir. Ülkemizde de çocukluk döneminin üst yaş sınırı genelde 18 olarak kabul edilse de Türk hukukunda çocuk yaşının zaman zaman farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

4721 sayılı TMK, 11. Maddesinde, erginliğin 18 yaşın doldurulmasıyla başladığı ve evlenmenin kişiyi ergin kıldığı ifade edilirken, 12’inci maddede küçüğün istemesi ve

²⁰ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.486.

²¹ AYKAÇ, s.337

²² BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.482

ailenin isteğiyle mahkemenin bu çocuğu ergin kılabilceği, 124'üncü maddede evlenme alt sınırı yaşı 17 yaşın doldurulması, hatta olağanüstü hallerde 16 yaşın doldurulmasının kabul edilebildiği anlaşılmaktadır.^{23*} TCK 31/1'inci maddeye göre cezai ehliyet bakımından 12 yaşın doldurulması aranırken, 1982 Anayasası'na göre 18 yaşın dolduranların seçme (m.67/3) ve parti üyesi olma (m.68/1) hakkı olmasına rağmen 2017 yılına kadar milletvekili seçilme (m.76/1) hakkı için 25 yaşını doldurmuş olma aranırken 2017 yılı başında bu yaş sınırı 18'e indirilmiştir.

Ulusal hukukta çocuk ve genç işçi tanımları "1475 sayılı İş Kanunu" kapsamında yapılmıştır. Bu kanuna göre, otuz yıldan uzun süre yürürlükte kalmış, çağdaş gelişmeleri yansıtmadığı, Türkiye'nin AB tam üyelik sürecinde olması nedeniyle Türk mevzuatında bulunmayan normların kazandırılması amacıyla 4857 sayılı İş Kanunu hazırlanmıştır.^{24*}

Ulusal hukukumuzda "çocuk işçi" kavramı 4857 sayılı İş Kanunu^{25*} 71'inci maddesine göre 2004 yılında çıkarılan "*Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*"e kadar tanımlanmamış olmasına rağmen doktrin 15 yaşını doldurmamış küçüklerin "çocuk işçi", 18 yaşını doldurmamış işçilerin de "genç işçi" olduğunu kabul etmiştir. Yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle birlikte 4'üncü maddede çocuk işçi "*14 yaşını bitirmiş, 15 yaşını doldurmamış ve ilköğretimini tamamlamış kişi*", genç işçi ise "*15 yaşını tamamlamış ancak 18 yaşını tamamlamamış kişi*" olarak ifade edilmiştir.^{26*}

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK)'n 3/1-e maddesine göre de genç çalışanın 15 yaşını bitiren ancak 18 yaşını doldurmamış kişi olduğu bildirilmiş, ancak Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (UHK) 173'üncü maddesinde çalışmaya ilişkin alt sınır 12 yaş olarak belirtilmiştir.

²³ Bkz. TMK, 11, 12 ve 124. maddeler

²⁴ TBMM, İş Kanunu Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyon Raporu (1/534), 1. Yasama Yılı 22. Dönem, Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü 07.03.2003 tarih ve 1021 sayılı yazısı.

²⁵ R.G. , 10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı, 4857 sayılı İş Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4857.pdf> E.T. 05.11.2018).

²⁶ GÖKALP, Ö.T., "Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma", Electronic Journal of Vocational Colleges, Mayıs, 2012, s.127.

İş Kanunu 71/3'üncü maddesinde çocuk ve genç işçi tanımı yapılmasa da yaş sınırlaması belirtilerek tanımlama yönetmeliğe bırakılmıştır. Ülkemizdeki çalışma yaşının kişinin 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına girip girmediğine bakılmadan 15 yaş olduğu anlaşılrsa da 14 yaşını doldurmuş çocukların hafif işlerde çalıştırılabileceği, 14 yaşını doldurmamış olan çocukların sanat, kültür ve reklam faaliyetleri bakımından bir istisna getirilerek belirli şartlar altında çalıştırılabileceği 71'inci maddede ve bu maddeye istinaden hazırlanan yönetmelikte belirlenmiştir.

1.1.3. Çocuk İşçi, Çalışan Çocuk ve Çırak Arasındaki Farklar

Çocuk işçi, *“Bir iş sözleşmesine dayanarak çalışan yasalarca öngörülmiş belirli bir yaşın altındaki kişi”*dir. Bu kavram çalışan çocuk ve çırak gibi kavramlarla çoğunlukla karışabilmektedir. “Çalışan çocuk” çocuk işçiye göre daha geniş kapsamlı bir kavram olup bir işverene bağımlı ya da kendi hesabına ücret karşılığında çalışan ya da ailesi hesabına ücretsiz çalışan yasalarla belirlenen belli bir yaşın altındaki çocuklardır.^{27*}

Uluslararası kaynaklar çocuklara yaptırılan işleri *“çocuğu sömürücü”* veya *“çocuğu sömürücü olmayan”* işler olarak ayırdığından yaptırılan her işin mutlaka ona zarar vereceği anlamına gelmediğini bazı işlerin çocukların gelişimine önemli katkıları bile olduğu düşünülmektedir.^{28*} Bu açıdan yapılan değerlendirmelerde çocuğun sağlığı, kişisel gelişimi ve eğitimine zararı olmayan işleri *“çocuk çalışması”* (child work) olarak tanımlanmıştır. Çocuk işçiliği (child labour) ise çocuğun fiziksel ve psikolojik gelişimini etkilediği, eğitim hakkını engellediği düşünülen işlerdir.^{29*}

3308 sayılı Meslek Eğitim Kanunu (MEK) 3'üncü maddesinde aday çıraklık, çıraklık ve öğrenci terimleri tanımlanmıştır. Bu kanun maddesinde aday çıraklık yaşı

²⁷ AYKAÇ, s.339.

²⁸ BULLARD, M.G., “Child Labor Prohibitions are Universal, Binding, and Obligatory Law: The Evolving State of Customary International Law Concerning The Un Empowered Child Laborer”, Houston Journal of International Law, 2001, 24 (1), s.147.

²⁹ SELBY, J., “Ending Abusive and Exploitative Child Labour Through International Law and Practical Action”, Australian International Law Journal, 2008, 1, s.167.

bildirilmese de 9'uncu maddede aday çırak olabilmek için en az ilköğretim okulunu bitirmiş olma, çırak olabilmek için ise en az ortaokul veya imam hatip ortaokul mezunu olmak gerektiği bildirilmiştir. MEK 3'üncü maddede öğrencinin tanımı yapılırken işletmelerde ve mesleki ve teknik eğitim okullarında örgün öğretim yapan kişiler olarak tarif edilmiştir. Bu nedenle işletmelerde beceri eğitimi görme amacıyla iş sözleşmesi olmaksızın yaptıkları işler eğitim amacıyla yapılacağından bu öğrenciler çocuk işçiden ayrı düşünülmesi gerekir. Zira MEK, 11. Maddede de aday çırak ve çırakların öğrenci olduğu ve işçi sayısına dahil edilemeyeceği de hüküm altına alınmıştır.

MEK'in 3'üncü ve 12'inci maddesine göre çıraklık işi yapılırken bir sanat veya meslek öğrenilir, bu esnada hem teorik olarak hem de pratik olarak bilgi kazanılması için mevcut işlerin yapılması gerekir. Çırakların çalıştırılmasında sanatı ve mesleği en iyi şekilde öğrenmesi amaçlanırken, işçinin yaptığı çalışmalarda amaç bir ücret elde etmektir. Bu yüzden çıraklar MEK'e göre çalıştırıldıkları müddetçe işçi sayılamazlar. Ancak çırakların iş yerlerinde işçi gibi çalıştırıldıklarına şahit olunmaktadır.^{30*} Bu konuda gerçekleşen bir olayda Yargıtay, işverenin çıraklık sözleşmesinin dışına çıkarak işçi sıfatıyla çocuğu çalıştırdığına karar verilmiştir.^{31*} Yargıtay'ın 2003 tarihli kararında da *“çıraklık sözleşmesi ile çırak olarak çalıştığı ve mesleki bilgi ve görgüsünü arttırmak için davalı kuruluştaki eğitime tabi tutulduğu”*^{32*} yönünde ifadeler yer verilmesi çıraklık aşamasında çalışmaların eğitim amaçlı olduğunun, hizmet sözleşmesine dayalı bir çalışma olmayacağına hukuki dayanağı olarak gösterilebilir.

1.2. ÇOCUK VE GENÇLERİN ÇALIŞMASI

Çocuğun çalışması genelde 6-7 yaşlarında evde ailesine yardım etme ya da okuldan sonraki boş zamanlarında dışarıda herhangi bir işte çalışması anlamına gelmektedir. Çocukların çalışma biçimleri ile ilgili esas sorun çocuğun sağlığı, güvenliği ve eğitiminin

³⁰ GÖKALP, s.127.

³¹ YARGITAY 9.HD, T.08/10/1992, E. 1992/3403, K.1992/10973, <http://www.kazanci.com/>, (E.T.11.12.2018).

³² YARGITAY HUKUK GENEL KURULU, T. 02/07/2003, E.2003/21-464, K.2003/444, <http://www.kazanci.com/>, (E.T.11.12.2018).

bu çalışmadan etkilenmemesinin garanti altına alınamamasıdır. Çocuk işçiliğinde çocuğun sömürülmesi, sağlık, güvenlik ve eğitim hakkının elinden alınmasından endişe edildiğinden kabul edilemez bir durum olarak görülürken çocuğun çalışması sosyal olarak olumlu karşılanabilmektedir.^{33*} Zira çocuğun zararlı olmayan işlerde çalışmasının onun fiziksel ve psikolojik yapısını geliştirebileceği, beceri ve yeteneklerinin açığa çıkmasına sebep olabileceği, kendine güvenen ve benlik sahibi birey haline gelebileceği ileri sürülmektedir.^{34*}

Çocuk ve gençlerin çalışması veya çalıştırılmasını anlayabilmek için bu yaş grubundaki bireyleri çalışmaya iten sebepleri belirlemek; onların zihinsel, psikolojik ve biyolojik yapılarına zarar verecek işlerden uzak tutulmasını sağlamak gerekir.

1.2.1. Çocuk ve Gençlerin Çalışma Nedenleri

Çocukların çalışması ya da çalıştırılmasının ana nedenleri öncelikle yoksulluk kaynaklı olduğu, nüfus fazla olması, göç, geleneksel bakış açısına sahip olmak, eğitim imkanlarının yetersizliği, mevzuat yetersizlikleri, maliyetler, denetim eksiklikleri, küreselleşme olarak saymak mümkündür. Çocuklar genelde ailelerinin geleneksel yaşamlarını sürdürmek ya da aile gelirinin yetersizliği nedeniyle aile ekonomisine katkıda bulunarak fizyolojik ihtiyaçların giderilebilmesi için dükkân, fabrika, atölye ve sokaklarda çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu nedenle ailelerin ekonomik yetersizlikleri giderilmediği, nüfus artışı hızının düşürülmediği ve eğitim açısından yeterli bir seviyeye gelmediği müddetçe çocuklar iş hayatında daima bulunan bireyler olacaktır.

Ailenin ekonomik yetersizliği nedeniyle yoksul statüsünde yaşamlarını sürdürmeleri gelirlerinin büyük çoğunluğunu beslenmeye ayırmalarına sebep olmaktadır. Bu durumdaki ailelerde çocuklar ya aile bütçesine yarım etmek amacıyla çalışmak zorunda kalmakta ya da aile çocuğun eğitim masraflarını karşılayamadığı için çocuk eğitimsiz ve donanımsız bir birey halinde büyümek zorunda kalmaktadır. Çocuk işçiliğinin en önemli

³³ ÇÖPOĞLU, s.367.

³⁴ SELBY, s.167; BULLARD, s.147.

nedenlerinin el yapımı süs eşya, geleneksel dokuma ve örgü ürünlerinin üretiminde çocukların becerilerinin daha fazla olması, 3 kişiden az çalışanın olduğu iş yerlerinde fazla denetim yapılmaması, geleneksel işlerin devam ettirilmesinde çocukların aileleriyle birlikte çalışmaları, ailelerin çocukları iş yerlerine girmeye teşvik ederek gelecekte ellerinde bir mesleklerinin olmasını arzu etmeleri gelmektedir.^{35*}

2012 yılı TÜİK verilerine göre de 6-17 yaş çalışan çocukların hanehalkı gelirine katkı sağlamak amaçlı %41,40, hanehalkının ekonomik faaliyetlerine yardımcı olmak için %29,70, iş ve meslek öğrenmek için %15,20, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için %6,80, ailenin istediği için %6, diğer sebeplerle çalıştığını belirtenlerin oranı ise %1.80 olarak belirlenmiştir.^{36*} Bu rapordan da anlaşıldığı gibi ülkemizde çocukların çalışmasının en önemli sebebinin ailenin gelir yetersizliği olduğu anlaşılmaktadır.

Çocuk işgücü ailelerinin eğitim düzeylerinin düşüklüğü sebebiyle de artış göstermektedir. Ailenin eğitimsizliği çocuğun yetiştirilmesinde geleneksel yöntemlere başvurulmasına neden olacağından aileler çocuklarının üzerinden para kazanmayı tercih edebilmektedir. Çocuk işçiliğini artıran bir diğer faktör ise köyden şehre göç eden ailelerin kentlerde artan ihtiyaçlarının yanı sıra şehirde tarımcılıkla uğraşamadıklarından sanayi bölgelerinde niteliksiz işçi açığını dolduran bir nüfus haline getirmektedir.^{37*} Özellikle çok çocuklu ailelerde hane halkının geçimine yardımcı olunması adına çocukların sanayi ve işportacılık ile çalışmaya özendirildiği görülmektedir.

Sanayileşme sürecini henüz tamamlayamayan ülkelerde ailelerin bazen eğitime ayırdıkları paranın gereksiz bir israf olduğunu düşündükleri ve bu nedenle çocuklarının erken yaşlarda çalışmaya başlaması ve para kazanması gerektiğine inandıkları bu nedenle de ailenin eğitimsizliğinin çocuğun erken dönemde niteliksiz işlerle meşgul olmasına sebep

³⁵ TOR, H., “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks (ZFWT), 2(2), 2010, s.32-33.; ÇÖPOĞLU, s.370-371.

³⁶ YÜKSEL; ADIGÜZEL; YÜKSEL, s.27.

³⁷ YÜKSEL; ADIGÜZEL; YÜKSEL, s.26.

olduğu söylenebilir. Diğer yandan işverenler açısından da çocuklar ucuz işgücü olduğundan rekabet gücünü artırmanın bir yolu olarak da görülmektedir.^{38*}

Ekonomik konjoktüre, krizlere ve yoğun göçlere bağı olarak çocukların çalıştırılmalarına sıkça rastlanmaktadır. Bu dönemlerde aileler için çocuğunun kısa zaman içinde para kazanması veya bir meslek sahibi olması gerekir. Bu istekler küçük ve kayıt dışı çalışan işyerlerinin çocuk işgücünü kullanmasına, onları ucuz işgücü olarak görmesine yol açmaktadır. Özellikle göç eden çocukları bekleyen en büyük tehlike yasadışı işlerde çalıştırılmaya açık olmalarıdır. Çocukların fiil ehliyetlerinin olmaması, kaçma-saklanma gibi fiziksel özelliklerinin bulunması, çok kolay bir şekilde kandırılmaları yasadışı iş yapan kişilerce kullanılmaktadır.^{39*}

Çocuk işçiliğinin nedenleri çocuk emeği arzını etkileyen yoksulluk, göç, çarpık kentleşme, nüfus artışı, işsizlik, eğitim ve gelenekler olarak sıralanabilir. Bundan başka çocuk işçilerin genelde kayıt dışı çalıştırılması, hak arama konusunda bilgisiz olmaları, işten çıkarılmanın kolaylığı, mevzuat eksikliği, mevzuatın etkin uygulanmaması, işyeri denetiminin eksikliği, çocuk işçi çalıştıran işverenlere uygulanan cezaların yetersizliği çocuk işçiliğini artıran diğer faktörlerdir.^{40*}

1.2.2. Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Alanları

Çocuk ve genç çalışanlar ve işçiler sokaklarda, ev işlerinde, kırsal alanlarda, hizmet sektöründe, tarımda, endüstriyel alanlarda daha fazla istihdam edildikleri ya da kayıt dışı çalıştıkları bilinmektedir.

³⁸ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.489-490.

³⁹ ÇÖPOĞLU, s.372.

⁴⁰ ÖZTÜRK M.; DUR, A.İ.B.; NURDOĞAN, A.K. “2018 Çocuk İşçiliği İle Mücadele Yılı”, (<http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2018-118-mustafa-ozturk.docx>, ET: 10.01.2019).

1.2.2.1. Tarım Sektöründe Çalışan Çocuk ve Gençler

Tarımda sektörü, çocuk ve genç işçiliğinin en eski çalışma alanlarından biridir. İnsanlığın yerleşik yaşama geçmesi ve tarımsal faaliyetlerin başlaması ucuz iş gücü ve geleneksel çalışma yöntemlerinin devam ettirilmesi adına çocukların da tarım alanlarında yoğun bir şekilde istihdam edilmesine sebep olmuştur. Dünyada çalışan çocukların yaklaşık 2/3'lik kısmının tarımsal alanlarda çalıştığı bilinmektedir.^{41*} Ülkemizde de tarım sektöründe çocuklar yoğun bir şekilde istihdam edilmektedir. Tarım bölgelerinde çocukların geleneksel olarak ailelerine yardım etmek için tarlalarda ücretsiz bir şekilde çalıştıkları ya da yoksulluk nedeniyle tarım işçisi olarak mevsimsel olarak yer değiştiren ailelerin çocuklarının da tarlalarda ailelerinin hesabına ücretli bir şekilde çalıştıkları görülmektedir. Mevsimlik işçi olarak ülkemizin Akdeniz ve Ege bölgelerine göç eden ailelerin özellikle yaz aylarında 2-3 aylığına çocuklarını da yanlarında götürmektedirler. Bu ailelerin göç etmeleri çocuklarının erken okuldan ayrılmasına ya da okula geç başlamasına neden olduğu için eğitim haklarının kısmen de olsa engellendiği söylenebilir.^{42*}

Ülkemizde uç bir örnek de olsa Karadeniz bölgesinde bazı ilçe merkezlerinde dağ köylerinden gelen çocukların ova köylerinde çalıştırılması amacıyla çocuk pazarları kurulduğu bilinmektedir. Her ne kadar bu pazarlar kaldırılmış olsa da yoksulluk nedeniyle ailelerin kendileri ve çocuklarıyla birlikte tarım ürünlerinin hasat dönemlerinde ücret karşılığında çalıştırılmasının önüne geçilebilmiş değildir.^{43*}

Çocuk yaşlarda eğitimden uzak kalan bu bireylerin vasıfsız işgücünü oluşturmaları yoksulluk kısır döngüsüne neden olduğu için gelecekleri de çoğunlukla yoksulluk ve yoksunluklar içerisinde devam edecektir. Ayrıca, tarım işçiliği için mevsimlik göç yaşayan çocuklarda kronik sağlık sorunlarının artmasına bağlı olarak şiddet, ihmal, istismar

⁴¹ ILO, Global Estimates Of Child Labour: Results and trends, 2012-2016 International Labour Office (ILO), Geneva, 2017, s. 34.

⁴² ERBAY, E., "Türkiye'de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi", Toplum ve Sosyal Hizmet, 2013, 24(1), s.161.

⁴³ DEĞİRMENCİOĞLU, S.; ACAR, H.; BAYKARA ACAR, Y. Extreme Forms Of Child Labour in Turkey. Children & Society, 2008, 22, s.193.

bakımından kırılabilirliğini artırmakta duygusal ve toplumsal gelişimi de olumsuz etkilemektedir. Tarımda makineleşmenin artması el emeğine dayalı çocuk işçiliğini azaltacağı düşünülse de daha hızlı hasat etme, daha fazla ürün elde etme arzusunun artması ucuz çocuk işçiliğini artıran faktörler olmuştur. Tarımda zirai mücadele ilaçlarının çok sık bir şekilde kullanılması, ağır yüklerin kaldırılması ve taşınması, fiziksel zorlanmaya neden olması, izole bir ortamda çalışma zorunluluğu gibi nedenler ile tarımda çalışmanın ağır ve tehlikeli işler kapsamına alınmasında önemli gerekçeler olarak görülmüştür. Bundan başka tarımda çalışmaya dayalı çocukların kaza riskleri, meslek hastalıklarına yakalanma risklerinin artması, yetersiz eğitim çocukların fiziksel ve bilişsel gelişimlerini de etkilemektedir.^{44*}

1.2.2.1. Sanayi ve Hizmet Sektöründe Çalışan Çocuk ve Gençler

Tarım kadar çok eski olmasa da sanayi sektörü de Dünyada çocuk işçilerin en fazla çalıştırıldığı alanlardan biridir. Gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme hızının artması, daha fazla kâr elde etme isteği, küçük işletmelerin çok sık denetime tabi olmaması çocukların bu işletmelerde çalışmalarına neden olmuştur. Sokakta çalışan çocuklar toplumsal farkındalığı daha fazla artırmaya rağmen sanayide çalışan çocukların çok fazla göz önünde olmaması alınması gereken tedbirleri de geciktirmektedir. Küçük ölçekli işletmelerin çoğunluğu üretim amacına uygun olmayan alt yapıda, eski ve koruyucusuz makineler ve el aletlerine sahip işletmelerdir. Bu işletmelerde çocukların kaza geçirme ihtimalleri diğer alanlara göre çok daha fazladır. Ayrıca tehlikeli makineler, çok sıcak ve soğuk şartlarda çalışma, çalışma sürelerinin uzunluğu, toz, boya, vernik gibi kimyasallara aşırı derecede maruz kalmaları, ağır yükleri taşımaları, aşırı gürültülü ortamlarda çalışmaları, uzun süreli ayakta çalışmaya mecbur olmaları çocukların birçok alana göre sanayi alanında çok yüksek risklere maruz kalabileceğini göstermektedir.^{45*}

⁴⁴ ÇSGB, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2017, s.34.

⁴⁵ ÇSGB, s.33.

Küçük ve orta boy işletmeler çocuk ve genç işçi istihdamının en fazla olduğu sektörlerdir. Özellikle hizmet sektöründe çocuk ve genç işçi yoğunluğu daha da artmaktadır. Bunun nedeni hizmet sektörünün endüstriyel sektöre göre işgücünde daha az nitelik ve eğitim seviyesi aramasıdır. Diğer yandan büyük ölçekli sanayilerde kaliteye, rekabete ve teknolojiye dayanan alt yapıları ile denetimlere sık sık muhatap olmaları nedeniyle çocuk ve genç işçi çalıştırma oranları oldukça düşüktür. Ancak, ucuz işgücünden faydalanmak için fason üreticilerle işbirliği içine girebilmektedirler.^{46*}

1.2.2.3. Sokaklarda Çalışan Çocuk ve Gençler

Sokaklarda çalışan çocuk ve gençler, çocuk işçiliği türlerinin en tehlikelisi, en fazla sorunlu olanıdır. Bunun nedeni sokakların çocuğun gelişimini fiziksel, duygusal, cinsel yönden olumsuz etkileyecek, koruma sağlanamayacak risklere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Oyun oynayacağı çağlarda ayakkabı boyama, mendil veya simit satma, araba camı silme gibi gelir sağlayan işlerin yanı sıra hiçbir şey satmadan para isteme şeklinde de çalışan ve çalıştırılan çocuklar kalabalıklaşan şehirlerde giderek artan bir yoğunluğa ulaşmaktadır. Bu çocukların çoğunluğu ebeveynsiz, evden kaçan, ailesinden kaçırılan, kimsesiz veya göçmen çocuklarıdır. Özellikle son yıllarda ülkemizde artan Suriye, Afganistan ve Irak'lı göçmen ailelerin tüm şehirlerimize dağılmasıyla yabancı uyruklu çok sayıda çocuğun küçük gruplar halinde sokaklarda başıboş gezdikleri ve insanların önlerine geçerek ısrarla para istedikleri görülmektedir.

Sokak çocuklarının en fazla çalıştırıldıkları alanlar dilencilik, hırsızlık, mendil-simit satıcılığının yanı sıra çöplerden kâğıt, plastik, cam, demir gibi atık madde toplayıcılığı da yaptırılmaktadır. Özellikle atık madde toplayıcı çocuk ve gençlerin akşam saatlerinde ya da sabahın erken vakitlerinde çöplerden topladıkları maddeleri el arabalarına doldurarak sokak sokak dolaştıkları görülmektedir. Bu çocukların kendi ya da ailesi

⁴⁶ ÇÖPOĞLU, s.373-374.

namına çalışmaları bir yana suç örgütlerinin ağına düşmeleri çocukların fiziksel, ruhsal ve cinsel gelişimlerini daha fazla olumsuz etkilemektedir.^{47*}

Yoksulluk ve günlük geçim ihtiyacının sağlanamaması, denetime tabi işyerlerinde 15 yaşından küçük çocukların çalıştırılmaması çocukların denetimsiz alanlar olan sokaklarda daha fazla çalışmasının ana faktörüdür. Sokaklarda çok da ağır olmayan işlerde çalıştığı düşünülse bile haftada 7 gün 14 saatlik sürelerle varan çalışma saatlerinin olması, özellikle çöpten atık toplayanların üst solunum yolu enfeksiyonlarına, cilt hastalıklarına, civa ve kurşun gibi maddelerin etkilerine maruz kaldıkları, yetersiz ve dengesiz beslendikleri, her türlü fiziksel ve cinsel zorbalığa maruz kaldıkları, eğitim eksikliği ve kimsesizliğin sokakta yaşamaya yönelttiği, bağımlılık yapıcı zararlı madde kullanımı ve alışkanlığının artmasına neden olduğu düşünüldüğünde sokakların çocuklar için ne kadar tehlikeli ve ağır şartlara sahip olduğu anlaşılacaktır.^{48*}

1.2.3. Çocuk İşçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Mevcut Durum

Çocuklar tarih boyunca daima toplumun en savunmasız üyeleridir. Bunun en önemli nedeni fiziksel olarak güçsüzlükleri, kendi kişiliği ve benliğini henüz kazanamamış olmaları, anlatılanlara koşulsuz inanmaları, henüz hayat tecrübelerinin olmaması sayılabilir. İnsanoğlu üretim yapmaya başladığı günden itibaren çocuklar dahil tüm aile bireyleri günlerinin çoğunluğunu çalışarak geçirmek zorunda kalmışlardır. Çocuklar aileye yardım eden bireyler şeklinde çalışmaya başlasalar da zamanla sömürülmeleri, aç bırakılmaları, uzun saatler boyunca çalışmak zorunda bırakılmaları, yaralanması ve hayatlarını kaybetmeleri olağan hale gelmiştir.

Sanayi Devriminden önce küçük çaplı iş yerlerinde ve ailelerine yardım amacıyla çalışan çocuklar, devrimden sonra özellikle İngiltere’de artan fabrikalarla birlikte diğer sanayi kollarında aratan iş gücüne olan ihtiyaç kadınlar ve çocuklarla giderilmeye başlamış, ortaya çıkan ihtiyaç çocukların çalışma yaşlarının 6 yaşına kadar inmesine,

⁴⁷ ERBAY, s.164.

⁴⁸ ÇSGB, s.32

çalışma saatlerinin de 15-18 saati bulmasına yol açmıştır.^{49*} 1802 yılında İngiliz Parlamentosu “*Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa*” çıkararak çocukların günlük çalışma süresi 12 saate indirilmiş ve gece çalışmalarını da yasaklamıştır. Bu yasadan da anlaşıldığı gibi 1800’lü yılların başından itibaren çocuklar gece veya gündüz 12 saatten fazla sürelerle madenlerde, fabrikalarda ve demiryolu yapımlarında çalıştırılmışlardır. Amerika’da ve diğer Avrupa ülkelerinde çocuk işçiliği Sanayi Devriminde doruk noktaya çıkmış, Belçika’da 1848 yılında işçilerin %19,5’ini, 1900’lü yılların başında ABD’de de işçilerin %18’ini 16 yaşından küçük çocuklar oluşturmuş,^{50*} 1915’de Almanya’da çocuk pazarlarına ancak yasak getirilmiştir.^{51*}

Marx’a göre sanayileşme aşamasında makinaların en büyük zararı kadın ve çocuklara olmuştur. Erkeklerle göre daha ucuz çalışan kadınlar ve çocuklar fabrikalarda makinaların çoğalmasıyla birlikte daha fazla çalıştırılmaya başlanmış, hatta çocuklar kırbaçlanarak zorla çalıştırılmış, öksüz yurtlarıyla anlaşmalar yapılmıştır. Fabrikaların ağır koşullarında çalıştırılan çocukların 1850’li yıllardaki yaşam süresi ortalama 35 yaşa kadar inmiştir.^{52*}

1900’lü yılların yaklaşık ortalarına kadar olan dönemde çocukların dezavantajlı bireyler halinde yaşamlarını sürdürmeleri uluslararası örgütlerin harekete geçmesine yol açmış, çocuk haklarına dair ilk uluslararası metin 1924 tarihinde kabul edilen “*Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi*” olmuştur. Bu bildirmede “*çocukların açlığa, hastalıklara, her türlü istismara ve kimsesizliğe karşı korunması, felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması ve çocukların kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği*” deklare edilmiştir. Bundan sonra 1956’da “*Birleşmiş Milletler Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme*” ile 18 yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaklanmış, 1959’da BM Çocuk Hakları Bildirgesi, 1989’da Çocuk Hakları Sözleşmesi ile 18 yaş altı tüm çocukların “*yaşama*

⁴⁹ AVŞAR, A.; ÖĞÜTOĞULLARI, E. “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 1, 2012, s.13.

⁵⁰ TAT, s.109-110.

⁵¹ YILDIZ, s.117.

⁵² YILDIZ, s.117.

hakki”, “*isim hakki*”, “*vatandaşlık kazanma hakki*”, “*düşüncesini özgürce açıklama hakki*” “*eğitim hakki*” güvence altına alınmıştır. ILO, 1919 yılından itibaren sanayi, sanayi dışı, tarım, balıkçılık, deniz işleri, yer altı işleri gibi alanlarda çocukların asgari çalışma yaşları ayrı ayrı tespit ederken, 2000 yılında 138 ve 146 sayılı sözleşmelerle tüm sektörler için çocuklarda 15 yaş, gençlerde 18 yaşın altında işçi çalıştırılması yasaklanmıştır. 1999 yılında 182 sayılı ILO Sözleşmesi ile en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik acil eylem planı hazırlanmıştır.^{53*}

ILO'nun 2000- 2012 yılları arasındaki çocuk işçiliğinin dünyadaki mevcut durumu ile ilgili yayınladığı rapora göre 12 yıllık süreçte tüm dünyada çocuk istihdam sayısının 352 milyondan 264 milyona, çocuk işçi sayısının 245 milyon iken 168 milyona gerilediği, tehlikeli işlerde çalışan çocuk işçi sayısının ise 170 milyon iken 85 milyona gerilediği bildirilmektedir. 12 yıllık süreçte özellikle tehlikeli işlerde çalışan çocuk sayısının %50 oranında azalmasının ILO çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalarından tehlikeli işlerde çalışan çocuklara daha fazla önem verilmesinden kaynaklandığı düşünülmüştür.^{54*} Dünyada 5-17 yaş arası çocuk işçiliği ve bölgesel dağılımı Tablo 1’de de gösterilmiştir.^{55*}

⁵³ AYKAÇ, s.341-344.

⁵⁴ DUR, A.İ.B.; ÖZTÜRK, M. “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 2017, 22(3), s.619-620.

⁵⁵ ÇSGB, s.18.

Tablo 1. Dünyada 5-17 Yaş Arası Çocuk İşçiliği ve Bölgesel Dağılımı

Dünyada Yıllar İtibariyle Çocuk İşçiliği (5-17 yaş, 2000-2012)					
	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)	
2000	245.500	16,0	170.500	11,1	
2004	222.294	14,2	128.381	8,2	
2008	215.209	13,6	115.314	7,3	
2012	167.956	10,6	85.344	5,4	

Çocuk İşçiliğinin Bölgesel Dağılımı (5-17 yaş, 2012)					
Bölge	Çocuk Nüfusu	Çocuk İşçiliği (Bin)	Çocuk İşçiliği (%)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (Bin)	En Kötü Biçimlerde Çocuk İşçiliği (%)
Asya ve Pasifik	835.334	77.723	9,3	33.860	4,1
Sahra Güneyi Afrika	275.397	59.031	21,4	28.767	10,4
Latin Amerika ve Karayipler	142.693	12.505	8,8	9.638	6,8

Kaynak: ÇSGB, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2017, s.18.

Dünya ülkeleri arasında özellikle Asya Pasifik bölgesinde yer alan ülkelerdeki çocuk işçi sayısının önemli derecede düşmüş, 2008'deki çocuk işçi sayısı 114 milyondan 2012'de yaklaşık 78 milyona inmiştir. Latin Amerika bölgesinde 2008'de 14 milyondan 2012'de 12 milyon 500 bine, Sahra Altı Afrika'da 2008'deki 65 milyon olan çocuk işçi sayısı 2012'de 59 milyona gerilemiştir. Bu rakamlardan da anlaşıldığı gibi 2000-2012 yıllarında dünya genelindeki çocuk işçi ve çalışan çocuk sayısının kısmen de olsa azaldığı söylenebilir. Ayrıca, 5–14 yaş aralığına sahip çocuk işçi sayısının 2000'de 186 milyon iken 2012 yılında bu sayı 120 milyona, 14–17 yaş grubunda ise 60 milyondan 47 milyona düştüğü de belirlenmiştir.^{56*} 2016 yılında ILO tarafından “*çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik hazırlanan sözleşme*” AB ülkeleri ve diğer birçok ülke tarafından benimsenmesiyle dünyadaki çocuk işçi sayısının 2020 yılında 102 milyona kadar düşmesi hedeflenmektedir.^{57*}

⁵⁶ ILO, Marking Progress Against Child Labour - Global Estimates And Trends 2000-2012 / International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) - Geneva: ILO, 2013. s.5.

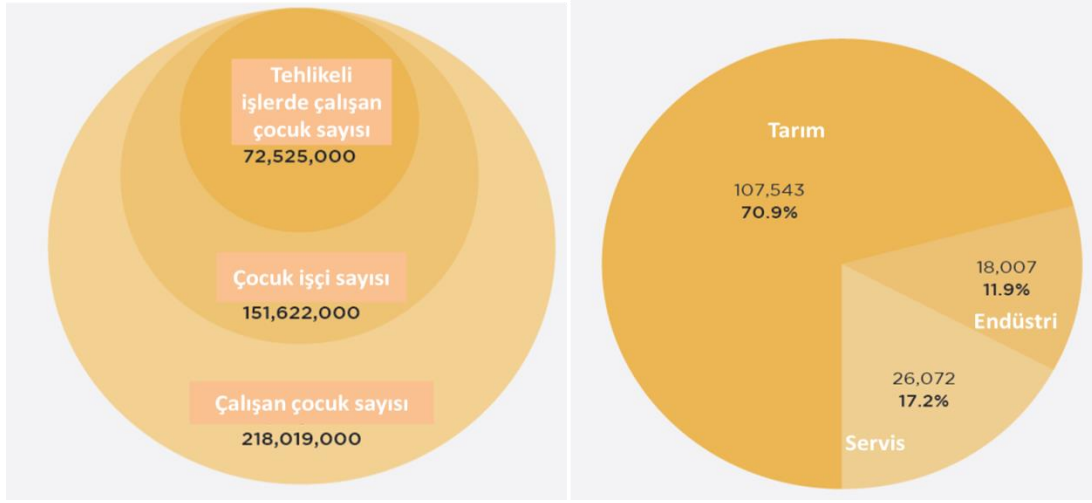
⁵⁷ TAT, s.117.

2017 ILO araştırmasına göre ise 2012-2016 yılları arasında Dünyada 152 milyon çocuğun çalıştığı, bunun 5-11 yaşlarında % 48 , 12-14 yaşlarında % 28 , 15-17 yaşlarında %24 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca sektörel bazda çalışma alanları araştırıldığında bu çocuklardan %70,9'unun tarımda, %11,9'unun endüstri alanlarında, %17,2'sinin de servis elemanı olarak çalıştığı görülmüştür. Bölgesel dağılım açısından bakıldığında dünyada çalışan çocukların, çocuk işçilerin ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların oranlarının en fazla Afrika, Asya ve Pasifik ülkelerinde olduğu tespit edilmiştir. 2016 yılı çocuk işçi, çalışan çocuk ve tehlikeli işlerde çalışan çocukların sayısı ve çocukların çalıştığı sektörler Şekil 2'de bu çocukların cinsiyete göre dağılımı da Tablo 2'de gösterilmiştir.^{58*}

⁵⁸

ILO, 2017, s.5, 9, 23, 34.

Şekil 2. Dünyada Çocukların İşgücüne Katılımı ve Mevcut Durumu

Kaynak: ILO, Global Estimates Of Child Labour: Results and trends, 2012-2016 International Labour Office (ILO), Geneva, 2017, s. 34.

Tablo 2. 2016 Yılı Dünyada Çocuk İşçi ve Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı ve Oranı

	Yaş Aralığı	Çocuk İşçi Sayısı	%	Tehlikeli İşlerde Çalışan Çocuk Sayısı	%
Erkek	5-11	39 402	8.7	11 029	2.4
	12-14	24 582	13.3	10 208	5.5
	15-17	23 537	12.9	23 537	12.9
	5-17	87 521	10.7	44 774	5.5
Kız	5-11	33 183	7.8	7 992	1.9
	12-14	17 035	10.0	6 147	3.6
	15-17	13 612	8.0	13 612	8.0
	5-17	64 100	8.4	27 751	3.6

Kaynak: ILO, Global Estimates Of Child Labour: Results and trends, 2012-2016 International Labour Office (ILO), Geneva, 2017, s. 34.

Türkiye’de çocukların çalıştırılmasının ilk örneklerini Osmanlı İmparatorluğu dönemi Ahi kurumlarında görmek mümkündür. Çırak, kalfa ve usta hiyerarşisi ve baba-evlat informal ilişkisiyle başlayan çocuk işçiliği, tarımsal alanlarda ise aile işlerine yardımcı olmakla başlamıştır. Sanayileşmenin Osmanlı dönemini de etkisi altına alması çocukları sanayi sektörü ve hizmet sektöründe çalışmaya itmiş, Cumhuriyet döneminde ise

çocuk işçiliği mesleki teknik eğitim kapsamında yasal hale getirilmiştir.^{59*} Türkiye, çocukların ve gençlerin yasalarla belirlenen yaştan önce istihdam edilmemesi ve çalışma şartlarını iyileştirmek için ILO'nun 138 ve 192 sayılı sözleşmelerini kabul eden ülkelerden biridir. Ülkemizde çocuk ve genç işçiler sıklıkla küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve kötü şartlarda; sokakta mendil, simit, kırtasiye malzemesi, cam silme, dilenme; tarımda ise aileye yardım ve mevsimlik işçi şeklinde ağır yük kaldırma, ekim, çapalama ve hasat işlerinde çalışmaktadır. Bunlardan başka özellikle hizmet sektöründe kafe ve restoranlarda genç işçilerin yoğun bir şekilde istihdam edildikleri bilinmektedir. ILO'nun dünyadaki çocuk işçiliğinin durumuna yönelik ülkemiz ile yaptığı anlaşmalar çerçevesinde TÜİK (önceki adı Devlet İstatistik Enstitüsü) tarafından 1994, 1999, 2006 ve 2012^{60*} ve 2017^{61*} yıllarında çocukların çalıştırılmasına yönelik çeşitli anket çalışmaları hazırlatılarak mevcut durumun analiz edilmesi sağlanmıştır.

2006 yılı TÜİK verilerine göre ülkemizdeki 6-17 yaşlardaki 16 milyon 264 bin çocuğun 958 bin (%5,9)'ünün ekonomik işlerde çalıştığı, bu çocukların %66'sını erkeklerden, %34'ünün de kız çocuklarından oluştuğu, bu çocukların %68,5'inin okula devam etmedikleri bildirilmektedir. Çocukların istihdam oranlarının 1994 yılında %15,2, 1999 yılında %10,3, 2006 yılında ise %5,9 olarak gerçekleşmesi sistemli bir gerilemenin olduğunu göstermiştir. Bu azalmanın en önemli sebebinin ise zorunlu eğitimin 8 yıla çıkmasının yanı sıra ILO/IPEC projelerini toplumun her kesiminin benimsemesi olabilir. Bu dönemlerde çocukların %40,9'unun tarımda, %59,1'inin tarım dışında, %53'ünün ücretli ya da yevmiyeli, %2,7'sinin kendi hesabına ya da işverene, %43,8'inin ücretsiz bir şekilde aileye yardımcı olduğu belirlenmiştir.^{62*}

2012 yılı TÜİK verilerine göre 15-17 yaş grubundaki iş gücü piyasasını oluşturan çocukların %32,94'ünün tarımda, %29,61'inin sanayide, %37,43'ünün ise hizmet

⁵⁹ AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, s.25.

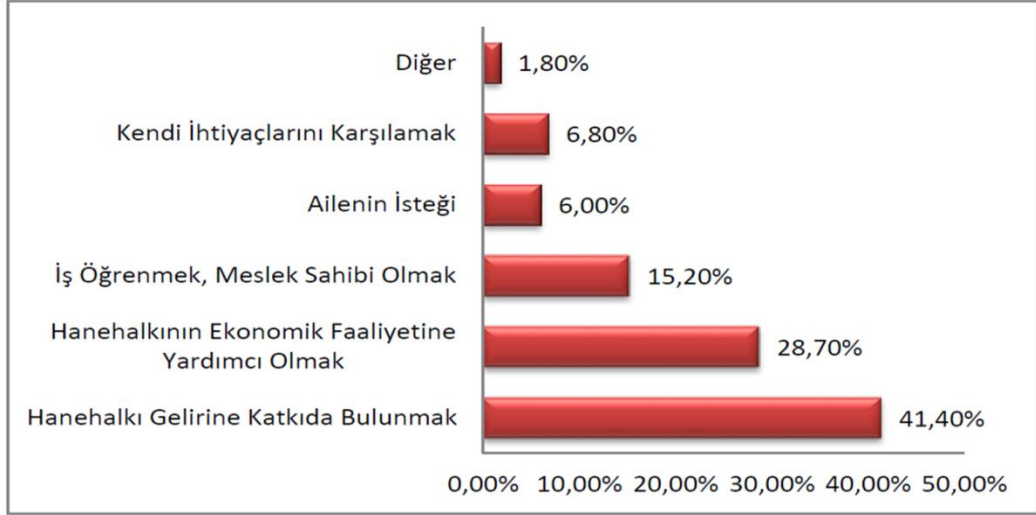
⁶⁰ DUR; ÖZTÜRK, s.622; ÇSGB, s.20.

⁶¹ TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2017, Sayı: 27596, 18 Nisan 2018, Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu, s.1-4.

⁶² AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, s.25.

sektöründe çalıştırıldığı bildirilmektedir.^{63*} TÜİK'in 2012 raporuna göre çocukların iş hayatında yer alma nedenleri ve oranları Şekil 3'de , yaşa ve okula devam edip etmemeye göre istihdam edilme oranları ise Tablo 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3. TÜİK 2012 Raporuna Göre Çocukların İşgücüne katılım Nedenleri ve Oranları

Kaynak: YÜKSEL, M. ; ADIGÜZEL, O.; YÜKSEL, H., “Dünyada Ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi”, Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences 2015, 6, s.25-27.

⁶³ CİVAN, O.E., “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Politika Gerektiren Gruplar”, Ankara Barosu Dergisi, 4, 2017, s.228.

Tablo 3. Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa ve Okula Devam Edip Etmemeye Göre Dağılımı

Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Yaşa Göre Dağılımı, 2012					
Yaş Grubu	Kurumsal Olmayan Nüfus		İstihdam Edilenler		
	Sayı (Bin)		Sayı (Bin)	%	
0-5 yaş	7.481		-	-	
6-17 yaş	15.247		893	5,9	
6-14 yaş	11.386		292	2,6	
15-17 yaş	3.861		601	15,6	

Türkiye’de Çocukların Eğitime Katılım ve Çalışma Durumuna Göre Dağılımı (2012), 16-17 Yaş Grubu Çocuk Sayısı 15.247 (Bin)					
Okula Devam Eden 13.950 (Bin)			Okula Devam Etmeyen 1.297 (Bin)		
Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan	Ekonomik Faaliyetlerde Çalışan	Ev İşlerinde Faaliyette Bulunan	Çalışmayan
445 (% 2,9)	7.000 (% 45,9)	6.504 (% 42,7)	448 (% 2,9)	503 (% 3,3)	346 (% 2,3)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB)⁶⁴, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2017, s.20-21.

2012-2016 yılları arası çocuk işçiliği ile ilgili DİSK’in hazırlamış olduğu bir rapora göre 15 – 17 yaş arası çocuk işçi sayısı 2012’de 601 bin, 2014’de 709 bin, 2015’de 716 bin, 2016’da ise 708 bin kişidir. Çocuk işçiliği ile birlikte kayıt dışı çocuk istihdamı da ülkemizin önemli bir sorunu olarak gösterilmektedir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde 2016 yılında 708 bin çalışan çocuktan sadece 150 bin kişinin sigortalı olduğu başka bir ifadeyle 10 çocuktan 8’inin kayıt dışı olarak çalıştığı bildirilmiştir.^{65*}

2017 yılı TÜİK raporuna göre ise ülkemizde çocukların iş gücüne katılma oranı 15-17 yaş 2016 yılında %20,8 iken, 2017 yılına gelindiğinde %20,3 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranının cinsiyet açısından değerlendirilmesinde ise 2016 yılında erkek çocuklarının %27,8, kız çocuklarının %13,4 oranında; 2017 yılında erkek çocuklarının %28,5, kız çocuklarının ise %11,8 oranında işgücüne katıldığı tespit edilmiştir.^{66*}

⁶⁴ * ÇSGB, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile birleştirilmiş olup, kaynakta basılı adı kullanılmıştır.

⁶⁵ ÇÖPOĞLU, s. 390-391.

⁶⁶ TÜİK, s.3.

1.2.5. Çalışma Hayatının Çocuk ve Gençlerin Gelişimleri Üzerine Etkisi

Çocukların okula gitmeleri ve oyun oynayarak fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimlerini tamamlamaları gereken 6-15 yaş arası dönemde çalışma hayatına yönlendirilmeleri ya da zorla çalıştırılmaları hem gelişimlerine zarar verir hem de yetişkinlere göre tasarlanan işlerde çalışmalarını nedeniyle hastalıklara, risklere ve zararlara daha fazla maruz kalmalarına yol açacaktır. Küçük yaşlarda çalışma hayatına giren çocukların henüz eğitim alarak bilgi ve becerini geliştirmediklerinden ve her hangi bir yetkinlikleri olmadığından hayatlarının ilerleyen aşamalarında da yüksek gelir getirecek işlerde çalışması mümkün olmamaktadır. Çocukların kendi yaşlarına uygun olmayan işlerde ve zor şartlarda çalıştırılması hem ruhsal hem de bedensel sağlıklarının olumsuz bir şekilde etkilenmesine, üretebilen kişiler yerine daima desteğe muhtaç olan kişiler haline getirmektedir.^{67*}

1.2.5.1. Çocuk ve Gençlerin Çalışma Hayatında Zararlı ve Zararsız İş Ayrımı

Çalışan çocuk kavramı çocuk işçiliği ve çocuk çalışanı da içine alan geniş bir kavramsal ifadedir. İngilizce literatürde “*child labor*” olarak geçen çocuk işçiliği uluslararası toplumlarda çocuğun eğitim hakkı, sağlık hakkı ve güvenlik hakkının ellerinden alınması bir nevi modern kölelik ve sömürücülük olarak görülürken, çocuğun çalışması (child work) ise çocuğun fiziksel, ruhsal, sosyal, duygusal ve ahlaki yapısına zarar vermeyen ve olumsuz etkiler oluşturmayan birçok toplum tarafından da olumlu görülen ve kabul edilen bir durumdur.^{68*} Bununla birlikte toplumsal yapıya, ülkelerin gelişmişliklerine ve yasal sınırlarına göre çocukların çalışma şartları, çocuk çalışan, çocuk işçiliği ve kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği tanımlamaları ve kabul edilebilirliği ülkeden ülkeye değişebilmektedir.^{69*}

⁶⁷ ÇSGB, s.10.

⁶⁸ SELBY, s.167; BULLARD, s.147; YILDIZ, s.114.

⁶⁹ ÇÖPOĞLU, s.368.

Çocukların bedensel, ruhsal, sosyal ve ahlaki yapısına zarar veren ve zarar vermediği düşünülen işler ile çocuk işçiliği ve çocuk çalışması arasındaki farkları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür:

- Çocuk işçiliği, okul yerine aile dışında başkaları adına ücret karşılığında çalışmalardır. Çocuk çalışması ise okuldan sonraki boş zamanlarda aile içindeki küçük boyutlu işlerde ücretsiz çalışma ve aile bireylerinin işlerine yardımcı olmaktır.
- Çocuk işçiliği sözleşme karşılığında işverenlere bağımlı bir şekilde karşılık uğruna çalışma iken çocuk çalışması sözleşmesiz, eğitim amacıyla yerine getirilen çalışmalardır.^{70*}
- ILO'ya göre çocuk çalışan ücretli ya da ücretsiz kısa ya da uzun süreli yasal ya da yasal olmayan işlerde çalışan, pazar ilişkisi bulunan veya bulunmayan, bazen ya da düzensiz bir şekilde, günlük en azından bir saat çalışan çocuklardır. ILO, ev işlerinde çalışmayı çocuk çalışması olarak görmese de Türkiye gibi geleneklerine bağlı ülkelerde ve ekonomik yetersizliği bulunan gelişmemiş ülkelerde çocuklar ev işlerinin her aşamasına ücretsiz bir şekilde katılmaktadır.
- ILO'ya göre çocuk işçi haftalık birkaç saat izini olan basit ve hafif bir işin yerine getirilmesini sağlayan 12 yaş üstündeki tüm çocuklar ile “tehlikeli” olmayan işlerde çalışan 15 yaş üstü çocuklardır. “Tehlikeli” iş, çocuğun doğal yapısına, bedenine ve ruhsal sağlığına veya gelişimine zararı olabilecek işlerdir. Bununla birlikte “tehlikeli” olarak kayıt altına alınmamış veya “güvenli” olduğu tanımlanan işlerin de aşırılığına, ölçsüz çalıştırma şartlarına, fiziksel açıdan uygun olmayan çalışma koşullarına, iş yoğunluğunun fazlalığına göre çocuğa zararı dokunabilen işler olabileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle her işin tehlikeli olabileceği göz önüne

⁷⁰

ÇÖPOĞLU, s.369.

alınırsa güvenli olduğu bildirilen işlerin sık sık çalışma koşulları bakımından denetlenmesi zorunluluk teşkil etmektedir.^{71*}

- Hafif işler bakımından çocukların çalıştırılması Türk hukukunda da yerini almış 14 yaşını dolduranların hafif işlerde çalışabileceği hatta 14 yaşını doldurmamayanların reklam, sinema, tiyatro gibi sanatsal ve kültürel faaliyetlerde okula devam etmelerini engellememe ve gelişimlerine zarar vermeme koşuluyla çalışabileceği 4857 sayılı İş Kanunu 71. Madde 3. Fıkra ile yasalaşmıştır.
- Çocukların gelişimine zarar verdiği düşünülen, gece çalışma, yer ve su altında çalışma, ağır ve tehlikeli işlerde çalışma yasakları birçok ülkede belirli şartlar ve yaş sınırlamaları getirilerek yasaklanmıştır.^{72*}
- Çocuk ve gençlerin çalıştırılabileceği zararsız olduğuna karar verilen hafif işlerle ilgili yönetmelik 06 Nisan 2004 tarihli ve 25425 sayılı R.G.'de yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.^{73*} Yapılan incelemelerde tarif edilen işlerde çocuğun yardımcı mahiyetinde çalıştırılabileceği anlaşılmaktadır. Ancak, örneğin işverenlerin meyve, sebze toplama işlerinde çocuklara toplama yaptırmanın dışında beden gücüyle taşıma işlerini de yaptırabileceği ya da satış işlerinde etiketleme ve satış elemanı olarak çalışan çocukların aynı şekilde malzemelerin taşınması ve istiflenmesinde yasal olmayan bir şekilde çalıştırılmasının önüne geçilmesi mümkün görülmemektedir. Bu kapsamda işverenin isteklerine karşı gelemeyecek yaştaki çocukların işçi şeklinde sınıflandırılması çocukların çalışmaya yönlendirilmesini ve onların sömürülmesini kolaylaştırmaktadır.

⁷¹ YILDIZ, s. 114-115.

⁷² GÖKALP Ö.T. “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, Giresun Barosu Bülteni, 2017, 7(12), s.34-42.

⁷³ R. G. 06.04.2004 Tarih ve 25425 Sayılı Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.5457&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> E.T. 18.01.2019).

BÖLÜM II

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİK SORUNUNA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

Dünyada çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi ve işçi olarak çalıştırılan gençlerin de insani şartlar altında çalışabilmesi için uluslararası sözleşmeler hazırlanmıştır. Bu sözleşmelerin başında Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 20 Kasım 1989’da kabul edilmesidir. Bu anlaşmadan sonra 1990 yılında Dünya Çocuk Zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirvede her çocuğun daha iyi haklara erişimi için 27 maddelik evrensel ve acil bir çağrı yayınlanmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde çocuk ve genç işçiliği sorununun tespitine yönelik olarak düzenlenmiş olan uluslararası sözleşmeler ve hukuki düzenlemeler incelenecek olup; daha sonra Türkiye’deki hukuki düzenlemeler ele alınacaktır.

2.1. ULUSLARARASI ÇALIŞMA ÖRGÜTÜ (ILO) ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ DÜZENLEMELERİ

2.1.1. ILO Çocuk İşçilerle İlgili Sözleşme

Birleşmiş Milletlere bağlı olan bir kuruluş olan “*Uluslararası Çalışma Örgütü*”, sosyal adaleti sağlamak ve tüm Dünyadaki uluslararası çalışma koşullarının iyileştirilmesi amacı ile 1919’da Cenevre’de kurulmuştur. Kurulduğu günden bu yana belirli sektörlerde çocuk işçileri ile ilgili çok sayıda sözleşme kabul etmiştir. “*Uluslararası Çalışma Örgütü*”, çalışma yaşamıyla ilgili temel hakları, örgütlenme özgürlüğünü, zorla çalıştırmanın engellenmesini ve fırsat eşitliği gibi konularda evrensel standartları oluşturmaktadır. Bu sözleşmeler, belirli işler ve belirli sektörlerdeki uygulamaları düzenlemek için hazırlanmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün çocuk işçiliği ile mücadele aracı “Asgari Yaş Sözleşmesi” adı altında sözleşmeleri kabul etmiştir.^{74*} 6 Haziran 1973 yılında kabul edilen “138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi”^{75*} ve “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması için de Acil Eyleme İlişkin Tavsiye Kararı” yayınlamıştır.^{76*} 138 nolu sözleşme önceki yayınlanan sözleşme hükümlerini de dikkate alarak çocukların çalıştırılmasına tam olarak son vermek amacıyla kabul edilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü çocuk ve genç işçiliği sorununa çözüm oluşturabilmek ve çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması adına uygulamış olduğu sözleşmelerin yanı sıra “Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı” çocuk işçiliği ile mücadele için uygulanmaya başlanmıştır.

“Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı”nın uzun vadeli hedefi, çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması olsa da kısa süreli hedefleri içinde çocukların korunması ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi esas alınmaktadır. Bu çalışmaların içinde; toplumun genelinde çocuk işçiliği ve haklarıyla ilgili farkındalık oluşturmak, vergi çalışmaları, yasal reform, çocukların tehlikeli işlerde çalıştırılmasının önüne geçilmesi ve çocuk işçilerin aileleri için alternatifler oluşturulması gibi faaliyetleri içermektedir.^{77*}

Çocuk ve genç işçiliği ile mücadele kapsamında ülkelerdeki bütün kurumların ortaklaşa çalışması gerekir; bu konuyla ilgili ulusal planlar uygulanmalıdır. “Uluslararası Çalışma Örgütü ve Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programları” çocuk işçiliği sorununa karşı verilen mücadeleyi tek bir program üzerinden yürütmeyi amaçlamaktadır. Bahsi geçen ve uygulanmakta olan programlarda çocuk işçiliği ile mücadele politik kararlılıkların; işçi, işveren, sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içinde katkıda bulunduğu söylenebilir.

⁷⁴ ILO Sözleşmeleri için bkz. <https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/lang--tr/index.htm>.

⁷⁵ ILO, 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi, (https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm E.T. 20.01.2019).

⁷⁶ ILO, 182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, (https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm E.T. 20.01.2019).

⁷⁷ AVŞAR.; ÖĞÜTOĞULLARI, s.18.

2.1.2. İstihdamda Asgari Yaşa İlişkin 138 Sayılı Sözleşme

Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliği ile mücadeleye oldukça önem vermektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü bu bağlamda 138 Sayılı “Asgari Yaş Sözleşmesi” ve “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi” çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılması için yayınlamıştır. Bu sözleşmeye göre asgari yaş sınırı, “zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağı”na ilişkin 2. madde hükmüdür. Bununla birlikte bu Sözleşmeyi onaylayan devletlere, çocuk işçiliğini^{78*} etkin bir şekilde ortadan kaldıran ve asgari çalışma yaşını gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine fırsat verecek şekilde bir seviyeye ulaştırılmasını sağlayan ulusal bir politika yürütülmektedir. 138 Sayılı sözleşmedeki belirlenen yaş sınırı, her dönem için geçerli olmayıp zamanla “gençlerin fiziksel ve zihinsel açıdan gelişmelerine olanak sağlayacak bir düzeye getirilmesi” esas alınmıştır.^{79*}

138 Sayılı Sözleşmenin asgari yaş sınırını ile ilgili önemli bir diğer düzenlemesi ise gençlerin “sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek işlerde” belirlenmiş olan asgari yaş sınırındır ve bu sınır 18’dir. Sözleşmenin 3. maddesi “Ulusal mevzuat yahut yetkili makam bu maddenin 1. fıkrası hükümlerine bakılmaksızın, varsa işveren ve işçi örgütlerine danışarak, söz konusu genç kişilerin sağlığı, güvenliğinin ve ahlakının tam olarak güvenceye alınması ve genç kişilerin ilgili faaliyet dalında yeterli özel öğrenim veya mesleki eğitim görmeleri koşuluyla 16 yaşından itibaren istihdamlarına veya çalışmalarına izin verebilir.” Yani gerekli koşullara uyulduğu takdirde asgari çalışma yaş sınırı 16’ya çekilebilecektir.

138 Sayılı Sözleşmenin bir diğer düzenlemesi 4. madde “Yetkili makamın gerektiğinde, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerine danıştıktan sonra özel ve önemli uygulama sorunlarının çıktığı sınırlı istihdam ve çalışma kategorilerini bu sözleşmenin uygulama alanı dışında tutabileceğine” ilişkin hükmüdür. Bu hüküm doğrultusunda

⁷⁸ AYKAÇ, s.344.

⁷⁹ AYKAÇ, s.344.

sözleşmeyi onaylamış olan bir devlet “*özel ve önemli uygulama sorunlarının çıktığı alanlarda olmak üzere sınırlı bir alanda*” 15 yaş sınırı konusunda istisna uygulayabilecektir. Fakat istisna uygulanabilecek gençler için “*sağlığını, güvenliğini veya ahlakını tehlikeye düşürebilecek işler*” olamayacaktır.

Ayrıca 138 Sayılı Sözleşmeye göre, kapsam dışında bırakılan alanların da kapsama alınması konusunda gerekli adımların da atılması gerekmektedir. Yine belirtilen bu sözleşmede ekonomik ve idari yönden yeterince gelişmemiş bir üye, işçi ve işverenle ilgili bazı maddeleri sınırlandırabilme yetkisine sahiptir. Fakat sözleşmede bu sözleşmeye ilişkin uygulanması zorunlu alanlar da belirtilmiştir. Bu alanların başında maden çıkarımı ve madencilik, imalat, inşaat, elektrik, gaz ve su, temizlik, ulaştırma, haberleşme, ticari amaçlı faaliyet gösteren tarım işletmeleridir. Bahsi geçen bu alanlarda gelişmemiş ülkeler de dâhil, sözleşmede belirtilen kurallara uymak zorundadırlar.^{80*}

Sözleşmede hafif işlere yönelik düzenleme de mevcuttur. 13-15 yaş aralığındaki bireylerin, sağlıklarını tehdit etmeyecek bir durum içinde belirli mesleğe yönelmeleri veya mesleki bir eğitim programına katılmaları durumunda, derslerini olumsuz yönde etkilemeyecek hafif işlerde çalışmalarına ve istihdam edilmelerine müsaade verilebilecektir. Böylelikle belirtilen koşulları taşıyan hafif işlerde asgari çalışma yaşı 13’e düşürülebilecektir. Ayrıca bu maddeye göre en az 15 yaşında olmak koşuluyla, zorunlu eğitimlerini bitirmemiş kişilerin de hafif işlerde çalışmasına izin verilmiştir.^{81*}

2.1.3. Asgari Çalışma Yaşı ile İlgili 146 Sayılı Tavsiye Kararı

Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk ve genç işçilerin asgari çalışma yaşı ile ilgili 138 Sayılı “*Asgari Yaş Sözleşmesi*” ve “*Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Önlenmesi Sözleşmesi*”ni çocuk işçiliğinin etkili biçimde ortadan kaldırılması için yayınlamıştır. Bu sözleşmeye göre asgari yaş sınırı, “*zorunlu öğrenim yaşının bittiği yaşın altında ve her halükarda 15 yaşın altında olmayacağına*” ilişkin maddedir.

⁸⁰ AYKAÇ, s.346.

⁸¹ AYKAÇ, s.346.

Sözleşmenin bu maddesiyle, sözleşmeyi onaylayan devletler, çocuk ve genç işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldıran ve asgari çalışma yaşını gençlerin fiziksel ve zihinsel yönden tam olarak gelişmelerine fırsat verecek şekilde bir seviyeye ulaştırılmasını sağlayan ulusal bir politika yürütülmektedir. Asgari çalışma yaşının arttırılması yönündeki hedef ilk başta 16 yaşına çıkarılmış olup; buna ilişkin kararlar “*Asgari Çalışma Yaşı ile İlgili 146 Sayılı Tavsiye Kararı’nda*” ortaya konulmuştur.^{82*} Böylelikle 138 Sayılı sözleşmedeki belirlenen yaş sınırı, her dönem için geçerli olmayarak “*gençlerin fiziksel ve zihinsel açıdan gelişmelerine olanak sağlayacak bir düzeye getirilmesi*” amaçlanmıştır.

2.1.4. Temel Çalışma İlke ve Hakları Deklarasyonu

Uluslararası Çalışma Örgütü, evrensel ve kalıcı barış için sosyal adalete vermiş olduğu önemle kurulmuştur. Bu bağlamda ekonomik büyüme, eşitlik ve toplumsal ilerlemenin sağlanması için yoksulluğa son verilmesi ve sosyal politikaların adaleti sağlayıcı yapıda olması gerektiğine vurgu yapmıştır.

Ekonomik ve sosyal gelişimin sağlanması için de küresel bir politika çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın sağlanabileceği düşüncesi hâkimdir. İşsizler veya göçmenler gibi özel sosyal gereksinimi olan kişilerin sorunlarına önem verip; bu sorunlara bölgesel ve ulusal teşviklerin verilmesi esastır.

“*Uluslararası Çalışma Örgütü*”, uluslararası çalışma standartlarını oluşturmak için yetkili uzman kuruluştur ve bunun için gücünü anayasasından almaktadır. Anayasal ilkelerin bir ifadesi olarak çalışma yaşamında temel hakları geliştirmede evrensel destek görmektedir. “*Uluslararası Çalışma Örgütü*”nün temel ilkeleri ise şu şekildedir:

- “*Sendikalaşma özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının etkin biçimde verilmesi,*
- *Zorla veya zorunlu olarak çalıştırmanın tüm biçimlerinin ortadan kaldırılması,*
- *Çocuk işçiliğine etkin biçimde son verilmesi,*

⁸² AYKAÇ, s.344.

- *İstihdamda ve meslekte ayrımcılığın ortadan kaldırılması.*”^{83*}

“Uluslararası Çalışma Örgütü”, yukarıda bahsi geçen amaçlara ulaşmak için temel sözleşmelerin onaylanması ve uygulanması için teknik olarak işbirliği sağlar. Bu sözleşmelerden bazılarını onaylamakta kararsız kalan ülkelerin bu madde ve ilkelere saygı göstermesi gerekmektedir. Ayrıca üyelerin ekonomik ve sosyal kalkınmaları için de gerekli desteği sağlamayı amaçlamaktadır.

2.1.5. Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği İle İlgili 182 Sayılı Acil Eylem Sözleşmesi

“Uluslararası Çalışma Örgütü”nün, Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programları kapsamında öncelikli olarak gördüğü “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” kavramı başka bir sözleşmeye konu olmuştur.

“Uluslararası Çalışma Örgütü” tarafından 1999 tarihinde kabul edilen “En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi” adlı 182 Sayılı bu sözleşmede 18 yaşın altındaki herkesin çocuk olarak kabul edilmek zorunda olduğu ve sözleşmeyi kabul eden üye devletlerin en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğini yasaklanması ve ortadan kaldırılması için etkili önlemleri alma zorunluluğu getirilmiştir.

Sözleşme gereği 18 yaşın altındaki bütün çocuklara yönelik acil bir şekilde yasaklanması gereken “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” kavramı şu çalıştırılma biçimlerini içermektedir:

“çocukların alım-satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılmasını da içerecek şekilde zorla ya da mecburî çalıştırılmaları gibi kölelik ve kölelik benzeri uygulamaların tüm biçimlerini;

⁸³ ILO, Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi, (https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412372/lang--tr/index.htm E.T. 24.02.2019).

çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

çocuğun özellikle ilgili uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasal olmayan faaliyetlerde kullanılmasını, bunlar için tedarikini ya da sunumunu;

doğası veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimleri açısından zararlı olan işi kapsar.”^{84*}

Sözleşmenin ilk üç maddesinden de anlaşılacağı üzere yasa gereği suç olarak sayılabilecek durumlar belirtilmiştir. Bu bağlamda yukarıdaki maddeler “şarta bağlı olmayan en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” olarak tanımlanmaktadır.^{85*}

Çalışma koşulları yasal olarak iyileştirilse de suç olarak sayılan maddeler yasal hale gelmeyecektir. Fakat bahsedilen 4. Maddedeki iş kapsamının koşullarının iyileştirilmesi ve değişmesi halinde “en kötü biçimlerdeki iş “ kapsamından çıkartılacaktır.

Doktrinde 18 yaşından küçük bireylerin fuhuş, pornografi, dilencilik veya uyuşturucu sektörü gibi yasadışı faaliyetlerde kullanılmasının “çalışma” olarak kabul edilmesi; çocukların bu tarz faaliyetlerine meşruluk kazandırılmasına yol açabileceği için tehlikeli olarak kabul edilmiş ve Sözleşmenin bu şekilde düzenleme biçiminin uygun olmadığı ifade edilmiştir.^{86*} Çocukların fuhuş, pornografi, dilencilik veya uyuşturucu gibi sektörlerde ancak sömürülüp, mağdur edilmesi durumu söz konusu olduğu için bu eyleme “çalışma” denmesi uygun değildir. Bu sebeple “çalışma faaliyeti” ve çocukluğa karşı suç oluşturabilecek nitelikteki eylemler arasında bir ayırım yapılması şarttır.

⁸⁴ ILO, 182 Nolu Sözleşme.

⁸⁵ AYKAÇ, s. 145.

⁸⁶ BAKIRCI, s.169-170.

2.1.6. Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliği İle İlgili 190 Sayılı Tavsiye Kararı

Uluslararası Çalışma Örgütü, 1999 yılında 182 Sayılı “en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliği” sözleşmesini kabul etmiştir. Ayrıca bu sözleşmeye bağlı olarak 190 sayılı tavsiye kararını da kabul etmiştir. Bu sözleşmeden bahsedilen “*en kötü biçimlerde çalıştırılan çocuk*” ifadesiyle kast edilen;

- Çocuklara ilişkin gerçekleştirilen alım-satım ve ticareti,
- Çocuk ve gençlerin borç karşılığı çalıştırılması,
- Kölelik ve kölelik benzeri tüm zorla çalıştırma biçimleri,
- Çocuk ve gençlerin fahişelikte, pornografik yayın ve gösterilerde kullanılması,
- Çocukların, uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi faaliyetlerde kullanılması gibi maddeleri kapsamaktadır.^{87*}

2.2. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM)’İN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ DÜZENLEMELERİ

Çocuk işçiliği doğrudan veya dolaylı bir biçimde çok sayıda uluslararası sözleşmeye konu olmuştur. Hazırlanan ve ülkeler tarafından imzalanan uluslararası sözleşmeler pratik olarak uygulanabilirlikten çok, yalnızca çocuk işçiliği sorununu global bir sorun haline getirebilmiştir.

Ancak Birleşmiş Milletler, çocuk işçiliği ile mücadele kapsamında çocuk işçiliği sorununun küresel bir sorun olarak algılanıp, sorunun çözümüne yönelik almış olduğu önlemler açısından; çocuk işçiliği ile ilgili mevcut durum analizi yapma konusunda da çalışmalar yapmaktadır.

⁸⁷ KARAKAŞ, B.; ÇEVİK, Ö.C., “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 2016, s.887-906.

Birleşmiş Milletler, çocuk hakları ve dolayısıyla içinde barındırdığı çocuk işçiliği kavramı ile ilgili Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, BM Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme ve BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesini hazırlamıştır. Bahsedilen bu sözleşmelerin detayları aşağıda sırasıyla yer almaktadır.

2.2.1. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi

Birleşmiş Milletler, 1989 yılında Çocuk Hakları Sözleşmesini kabul etmiştir. Bu sözleşmeye göre 18 yaş altındaki tüm çocukların; isim hakkı, yaşama hakkı, vatandaşlık hakkı, düşüncesini özgürce açıklama hakkı, eğitim hakkı gibi haklarını güvenceye altına almak amacıyla hazırlanıp, kabul edilmiştir.

Bu sözleşmede çalışan veya çalışmak zorunda bırakılan çocuklar ile ilgili aşağıda belirtilen hususlar yer almaktadır. Madde 32'ye göre taraf devletler:^{88*}

“1-Taraf Devletler, çocuğun, ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlâksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler.

2-Taraf Devletler, bu maddenin uygulamaya konulmasını sağlamak için yasal, idari, toplumsal ve eğitsel her önlemi alırlar. Bu amaçlar ve öteki uluslararası belgelerin ilgili hükümleri gözönünde tutularak, Taraf Devletler özellikle şu önlemleri alırlar:

- *İşe kabul için bir ya da birden çok asgari yaş sınırı tesbit ederler;*
- *Çalışmanın saat olarak süresi ve koşullarına ilişkin uygun düzenlemeleri yaparlar.*

⁸⁸ UNİCEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T. 15.03.2019).

- *Bu maddenin etkili biçimde uygulanmasını sağlamak için ceza veya başka uygun yaptırımlar öngörürler.”*

Yukarıdaki hususlardan anlaşılacağı üzere Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinde çocukların asgari çalışma yaş sınırıyla alakalı bir kısıt belirtmemiştir. Bu karar taraf devletlere bırakılmıştır. Fakat Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesinin asıl önemi, çocukları ebeveynlerin bir malı olarak görmekten ve ailelerine yardım eden bir obje olarak görmek yerine çocukların “haklarından” söz edilmeye başlanmasıdır.^{89*}

2.2.2. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi

Uluslararası bağlamda çocuk haklarını koruma altına alan ilk bildirme, beş maddeden oluşan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesidir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi 1924 yılında hazırlanmıştır.

Çocukların yaşatılması, gelişmesi ve korunması uluslararası düzlemde ele alınıp; özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası çocukların yüksek faydasını gözetmek amacıyla hazırlanmıştır. .Bu bildirme ayrıca çocukların hastalığa, açlığa, her türlü istismara karşı korunup; felaket anında yardımların öncelikle çocuklara iletilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

Uluslararası bağlamda çocuk hakları konusunu ele almış olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve Milletler Cemiyetinin önemini yitirmesi ile Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinin bir yaptırımı kalmamıştır.^{90*}

⁸⁹ SELBY, s.166. BAKIRCI, s.90-91.

⁹⁰ KURT, S.L.,”Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16(36), 2016, s.99-127.

2.2.3. BM Çocuk Hakları Bildirgesi

Çocuğun insan haklarını ele alarak çeşitli düzenlemeler getirmek amacıyla 1924 yılında Milletler Cemiyeti Çocuk Hakları Bildirgesini kabul etmiştir. Birleşmiş Milletler ise 1959 yılında BM Çocuk Hakları Bildirgesini kabul ederek; çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki yönden özgür ve saygın olarak gelişimlerini sağlıklı bir biçimde tamamlamaları amacıyla geliştirilmiştir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesinde çocuklara birtakım haklar verilmiştir. Bu haklar şu şekilde sıralanabilir: *“kimliğin korunması hakkı, isim ve vatandaşlık hakkı, ana-baba ile yaşama hakkı, yasadışı yollarla ülke dışına çıkarma ve geri döndürmeden korunma hakkı, ifade özgürlüğü, çocuğun görüşünün alınması, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, özel yaşantının korunması hakkı, dernek kurma hakkı, suiistimal ve ihmalden korunma hakkı, gerekli bilgilere ulaşma hakkı, aile ortamından yoksun çocuğun korunma hakkı, mülteci çocuklara ilişkin haklar, özürlü çocuklara ilişkin haklar, sağlık ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, eğitim hakkı, yeterli yaşam standardına ulaşma hakkı, dinlenme ve kültürel etkinliklere katılma hakkı, uyuşturucu, satılma, kaçırılma, cinsel sömürü, işkence, silahlı çatışmadan korunma hakkı ve adil yargılanma ve çocuğa özgü adalet sistemi kurulması hakkı”* gibi haklar tanınmıştır.^{91*}

Birleşmiş Milletler, çocukların korunmasına ilişkin konuları incelemek üzere *“Sosyal Sorunlar Meclisi”* oluşturmuştur. *“Sosyal Sorunlar Meclisi Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi”* nin yeniden düzenlenmesine karar vererek; üye devletlerin de aldığı kararlar ile tekrar değiştirilerek Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda oy birliği ile kabul edilmiştir. *“Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi”* nde İkinci Dünya Savaşı’nın çocukların daha fazla şiddete maruz kalmasına neden olduğu ve çocuklarda önemli izlerin kalmasına neden olduğuna dikkat çekilerek, çocukların hem doğum öncesi hem de doğum

⁹¹ AVRUPA KONSEYİ, 2016: 6; ASPB, 2013: 6

sonrasında özel bir korunmaya ve özel bir bakıma gereksiniminin olduğuna vurgu yapılmıştır.^{92*}

2.2.4. BM Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme

Çocuk Hakları ile ilgili uluslararası düzlemde atılan ikinci adım olan Birleşmiş Milletler Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşme ise 1956 yılında gerçekleşmiştir. Bu sözleşmeye göre, 18 yaşından küçük çocukların başkası için çalışması yasaklanmıştır. Türkiye ise bu ek sözleşmeyi 04.04.1964 tarihinde onaylamıştır.^{93*}

Bu sözleşmeye göre; hiç kimsenin köle edilemeyeceği ve köle durumuna sokulamayacağı belirtilmiştir. Köleliğe dair bütün ticari ilişkilerin yasaklandığı, köle olarak zorla çalıştırılan kişilerin de kölelikten özgürleştirilmesi gerektiği ortaya konulmuştur.

2.2.5. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Birleşmiş Milletlerin çocuk işçiliği ile hazırlamış olduğu bir diğer sözleşme olan “*BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*”^{94*} kapsamı ise şu şekildedir: “*Ailenin, anneliğin, çocukların ve gençlerin korunması*” adlı 10. maddeye göre:

⁹² KURT, s.105; ERBAY, s. 27.

⁹³ R.G. 6.01.1964 Tarih ve 11599 Sayılı, Birleşmiş Milletler Kölelik, Kölelik Ticareti ve Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına Dair Ek Sözleşmenin onaylanmasının uygun bulunduğu hakkında Kanun (<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11599.pdf> E.T. 10.04.2019).

⁹⁴ TBMM, 20.01.2003 tarih ve 392 Sayılı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/434). (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf> E.T. 10.04.2019).

“Çocuklar ve gençler ekonomik ve toplumsal sömürüye karşı korunmalıdır.”

“Çocukların ve gençlerin ahlaklarını, sağlıklarını olumsuz yönde etkileyen ve çocukların yaşamları için tehlikeli olan veya onların normal gelişmelerine engel olan işlerde çalıştırılmaları kanunla cezalandırılır.”

“Devlet, çocukların ücretli olarak çalıştırılmasının hukuken yasaklandığı ve cezalandırıldığı asgari yaş sınırını tespit eder”.^{95*}

2.3. AVRUPA BİRLİĞİ (AB)’NİN ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİ DÜZENLEMELERİ

Çocuk ve genç işçiliği ile ilgili Avrupa Konseyi, kölelik ve zorla çalıştırma yasağını yeniden düzenleyerek 1950 yılında “*İnsan Hakları ve Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi*”ni ve 1961 yılında da “*Avrupa Sosyal Şartı*” ile 1999 tarihinde de Sosyal Şartın yerine geçen “*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*”nı yürürlüğe koymuştur.^{96*}

2.3.1. AB Temel ve Sosyal Haklar Şartı

1989 tarihinde Avrupa Birliği’nde “*Çalışanların Temel Sosyal Hakları Topluluk Şartı*” kabul edilmiştir.^{97*} Siyasi bütünleşmenin yaşandığı Avrupa Birliği’nin temel haklar şartı, ortak değerlerin ifade edildiği, Avrupa toplumunun demokratik yapısını yansıtan ahlaki ve siyasi meşrutiyet için en önemli araç olarak görülmektedir.^{98*} Temel hakların korunmasını güçlendirmesi amacıyla hazırlanan Şart, Avrupa Birliği arasında ortak

⁹⁵ BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf E.T.24.04.2019).

⁹⁶ AYKAÇ, s.349.

⁹⁷ ALP, M., “Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (1), 2004, s.8.

⁹⁸ METİN, Y. “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 54(4), 2002, s.46.

değerlerle inşa edilmiş geleceğin barışçıl bir ortamda süreklilik göstermesini amaçlamaktadır.^{99*}

Bu şarta göre; asgari çalışma yaşı, zorunlu eğitimi bitirme yaşının altında olamaz ve bu yaşın 15'in altında olamayacağı da belirtilmiştir. Ayrıca çalışma sürelerine ilişkin bazı düzenlemeler de yapılmıştır. 18 yaşından küçük olan kişiler için gece çalışmaları yasaklanmıştır.

Avrupa Birliğindeki çocuklar ile ilgili bir diğer düzenleme ise “*Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı*”dır.^{100*} Bahsi geçen bu şartın 32. Maddesine göre:^{101*}

“Çocuk işçi çalıştırılması yasaktır. Gençler için daha elverişli olabilecek kurallar saklı kalmak üzere ve sınırlı istisnalar dışında istihdam edilmek için asgari yaş sınırı, zorunlu eğitimin tamamlanması için belirlenen asgari yaştan daha düşük olamaz.

İşe alınan gençler, yaşlarına uygun çalışma koşullarında çalıştırılmalı, ekonomik sömürüye ve emniyetlerine, sağlıklarına veya fiziksel, ruhsal, ahlaki veya sosyal gelişimlerine zarar verme olasılığı bulunan veya eğitimlerini engelleyebilecek her türlü işe karşı korunmalıdır.”

2.3.2. AB Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesi

Avrupa Birliği, 1994 yılında 94/33/EC Sayılı “*Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönerge*”yi kabul etmiştir. Yönergenin amacına ilişkin madde ise şu şekildedir:

“Üye Devletler çocukların çalışmasını önlemek için gerekli tedbirler alacaktır. Asgari çalışma veya istihdam yaşının, ulusal mevzuatta öngörülen zorunlu tam zamanlı

⁹⁹ ÖZTÜRK, N, Ö. “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(2), 2012, s.192.

¹⁰⁰ AB, AB Temel Haklar Şartı (http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf E.T. 18.03.2019).

¹⁰¹ AB, AB Temel Haklar Şartı.

öğrenim yaşının altında veya her durumda 15 yaşın altında olmamasını sağlayacaklardır”^{102}*

Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergeye göre; gençlerin yaşına uygun çalışma koşulları sağlanmak zorundadır ve ekonomik, sağlık, eğitim, ahlaki açıdan istismarının önlenmesi de yönergenin başlıca amaçları arasında yer almaktadır.^{103*}

Bu yönergede çocuk ve genç işçilerin çalıştırılmasına yönelik bağımlı ve bağımsız olarak çalışan kişiler olarak bir ayrıma gidilmiştir. Dolayısıyla bu sözleşmenin sadece 18 yaşından küçük olan ve bir iş sözleşmesi ile çalışmakta olan işçilere uygulanmaktadır.

2.3.3. AB Komisyonu 2000/581/EC Sayılı Tavsiye Kararı

Uluslararası Çalışma Örgütü, 182 sayılı “*En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*” nin 2. maddesi uyarınca, “*Bu Sözleşmenin amaçları bakımından “çocuk” terimi 18 yaşın altındaki herkese uygulanır.*”^{104*} Avrupa Birliğinin genç İşçiler ile ilgili 94/33 sayılı Direktifinde 15 yaşın altındaki kişiler “*çocuk*”, 15 yaşında olup 18 yaşından küçük olan kişiler ise “*genç*” olarak tanımlanmıştır.^{105*}

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1999 yılında 182 sayılı “*Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi*”nde belirlenen kötü işlerde hiçbir şekilde çocukların çalıştırılmayacağı belirtilmiştir. Ve bu madde kabul edilmiştir. En kötü, zararlı olarak tanımlanan işler arasında da her türlü kölelik, çocuk kaçakçılığı, çocuk askerlerinin kullanılması, çocukların cinsel istismarının ticari halde

¹⁰² AYKAÇ, s.351.

¹⁰³ AVŞAR; ÖĞÜTOĞULLARI, s. 11.

¹⁰⁴ ILO, 182 No’lu Sözleşme.

¹⁰⁵ AB, Avrupa Birliği’nde Sosyal Güvenlik Hukuku El Kitabı, (https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/Images/haber_arsivi/2012/Sosyal_Guvenlik_Hukuku_El_Kitab%C4%B1_EN-TR.pdf E.T. 16.05.2019).

olması, fuhuş ve tüm tehlikeli işler zararlı olup, çocuk işçiliğinin en kötü biçimi olarak belirtilmiştir.

2000/581/EC sayılı Avrupa Birliği Komisyonu Tavsiye Kararı ile ise üye devletlerin 182 sayılı Sözleşmeyi onaylaması tavsiye edilmektedir.

2.3.4. Çocuk Haklarına Yönelik Avrupa Sözleşmesi

Avrupa Birliği Temel ve Sosyal Haklar Şartının çocuk ve gençlerin korunmasına yönelik 7. Maddesine göre sözleşmeyi kabul eden tarafların çocuğun yüksek faydasını gözetmek amacıyla;

“1. Çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri için zararlı olmayacağı belirlenen hafif işlerde çalıştırılmaları durumu dışında asgari çalışma yaşının 15 olmasını sağlamayı;

2. Tehlikeli veya sağlığa zararlı olduğu öngörülen işlerde, asgari çalışma yaşının 18 olmasını sağlamayı;

3. Henüz zorunlu eğitim çağında olanların, eğitimlerinden tam anlamıyla yararlanmalarını engelleyecek işlerde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

4. 18 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin, gelişmeleri ve öncelikle de mesleki eğitim gereksinimleri uyarınca sınırlandırılmasını sağlamayı;

5. Çalışan gençlerin ve çırakların adil bir ücret ve diğer uygun ödemelerden yararlanma hakkını tanımayı;

6. Gençlerin, işverenlerin izniyle normal çalışma saatlerinde mesleki eğitimde geçirdikleri sürenin, günlük çalışma süresinden sayılmasını sağlamayı;

7. 18 yaşın altındaki çalışanlara yılda en az dört haftalık ücretli izin hakkını tanımayı;

8. 18 yaşın altındaki kişilerin, ulusal yasalar ve yönetmeliklerle belirlenen işler dışında gece işinde çalıştırılmamalarını sağlamayı;

9. Ulusal yasalar veya yönetmeliklerle belirlenen işlerde çalışan 18 yaşın altındaki kişilere düzenli sağlık kontrolü yapılmasını sağlamayı;

10. Çocukların ve gençlerin özellikle doğrudan veya dolaylı olarak işlerinden doğan tehlikeler başta olmak üzere, uğradıkları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmalarını sağlamayı; taahhüt ederler”^{106*}

2.4. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLİĞİNE YÖNELİK ULUSAL DÜZENLEMELER

2.4.1. TC. Anayasa’ında Çocuk İşçiler

Tüm kaynakların ve yasaların üstünde olan anayasa, diğer hukuk dallarındaki hakları güvence altına almakla yükümlüdür. Ulusal düzeyde çocuk ve genç işçilerin haklarının korunması da anayasada bulunan maddeler tarafından sağlanmaktadır.

Çocuk ve genç işçilerin korunması, Anayasada yer alan 2.maddede yer almaktadır. 2. Maddede belirtilen “sosyal devlet” ilkesi aracılığıyla devletin amaçları ve görevleri belirtilerek; devletin kişinin temel hak ve özgürlüklerine güvence altına almakla yükümlü olduğunu belirtmektedir. 1982 Anayasası’nın 5. Maddesi olan “Devletin Temel Amaç ve Görevleri” kısmında yer alan maddeye göre; “Devletin temel amaç ve görevleri. Kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”^{107*}

¹⁰⁶ ÖZKARACA, E.; ÜNAL, C., “Küçüklerin Çalışmasına İlişkin Yasak ve Sınırlamalar İle Bunlara Aykırılık Halinde İş Sözleşmesinin Geçersizliği Sorunu”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi (Prof.Dr. Ali Rıza Okur’a Armağan), 20 (1), 2014, s. 362-363.

¹⁰⁷ SÜZEK, S., İş Güvenliği Hukuku, Savaş Yayınları, Ankara, 1985, s.51.

Bu bağlamda devlet, herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşam sağlamak, toplumsal düzeni sağlamak için ekonomik ve sosyal adaletsizlikleri ortadan kaldırmak, yardıma ihtiyacı olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olan organ olarak tanımlanabilmektedir.^{108*}

Ayrıca Anayasa'nın 3.bölümünün ilk maddesinde yer alan "Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler" başlığına bağlı olan "*Ailenin Korunması ve Çocuk Hakları*" gereğince; "*Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilâtı kurar*"^{109*}

Ayrıca Anayasa'nın 50.maddesine göre "*Kimse yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.*" Bahsi geçen 50. Madde, çalışan genç ve çocukların kendilerine uymayan veya sağlıklarını olumsuz olarak etkileyen işlerde çalışmalarının engellenerek; özel olarak korunmalarını ele almaktadır.

2.4.2. 4857 Sayılı İş Kanunu'nda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler

Çocuk ve genç işçilerin çalışma yaşı ve koşullarına ilişkin kurallar "*4857 Sayılı İş Kanunu*"nda belirtilmiştir. "*4857 Sayılı İş Kanunu*" 2004 tarihinde "*Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*" ile düzenlenmiştir.

"*6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu*" 2. maddesinin 1. fıkrasına göre, "*Bu Kanun; kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanır*". 6331 sayılı Kanun'un 37. maddesine göre, "*4857 sayılı Kanunun aşağıdaki hükümleri yürürlükten kaldırılmıştır: "Madde 2 dördüncü fıkra,*

¹⁰⁸ SÜZEK, s.16, 17, 51, 52.

¹⁰⁹ AYKAÇ, s.352.

Madde 63 dördüncü fıkra, Madde 69 dördüncü, beşinci ve altıncı fıkraları, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 95, 105 ve geçici 2 nci maddeler.”

4857 sayılı Kanununun 4 üncü maddesinin birinci fıkrasının (f) bendinde yer alan “*İş sağlığı ve güvenliği hükümleri saklı kalmak üzere*” ifadesi ile 98 inci maddesinin birinci fıkrasında yer alan “*85 inci madde kapsamındaki işyerlerinde ise çalıştırılan her işçi için bin Yeni Türk Lirası,*” ifadesi metinden çıkartılmıştır.^{110*}

1475 sayılı İş Kanunu’nun 5. Maddesine göre, 18 yaşını bitirmemiş çıraklar için İş Kanunu hükümlerinin uygulanmayacağı kararına varılmıştır. Bu yüzden, 18 yaşını bitirip “*Mesleki Eğitim Kanunu*” dışında kalmış olan çıraklar için İş Kanunu hükümleri uygulanmaktaydı. Buna karşılık, 4857 sayılı İş Kanunu yaş sınırı tanımaksızın çıraklar ile ilgili geçerli olan İş Kanunu’nun yalnızca iş sağlığı ve iş güvenliğini ilgilendiren hükümlerin uygulanması esas alınmıştır.^{111*}

2.4.3. 854 Sayılı Deniz İş Kanununda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler

Deniz İş Kanunu kapsamında gemi adamı, işçi anlamında kullanılmaktadır. Fakat gemide stajyer olan öğrenciler gemi adamı olarak sayılmamaktadır.^{112*} Buna bağlı olarak gemi adamı sıfatıyla çalışan kişiler için 854 sayılı Deniz İş Kanunu ve Gemi Adamları Yönetmeliği küçük yaşta çalışan kişiler için özel düzenlemeler içermemektedir.

Asgari çalışma ve çalıştırılma yaşı ile ilgili yasakların kesin olarak belirtilmediği 854 sayılı Kanununun 6. Maddesinin 12. Fıkrasına göre;

“Tirimciler ve ateşçiler ile yapılacak hizmet akitlerinde 25/05/1959 gün ve 7292 sayılı Kanunla onaylanan sözleşmenin özetinin iş sözleşmesinde yer alması gerektiğini düzenlemiştir. İlgili sözleşme 15 sayılı Uluslararası Çalışma Sözleşmesi olup bu

¹¹⁰ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.481-545.

¹¹¹ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.481-545.

¹¹² ÖZBEK, O., Yorumları ve Yargı Kararları ile Deniz İş Kanunu, İstanbul, 2003, s. 20.

Sözleşmenin 2. madde hükmüne göre, trimci ve ateşçiler için asgari çalışma yaşının 18 olması öngörülmektedir.

2.4.4. 5953 Sayılı Basın İş Kanununda Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler

5953 Sayılı Basın İş Kanununda çocuk ve genç işçilere ilişkin özel bir hüküm bulunmamaktadır. Bu sebeple özel düzenleme olmayan konularda bir düzenleme olan Borçlar Kanunu uygulanacaktır.

2.4.5. Diğer Kanunlardaki Çocuk İşçiler İçin Öngörülen Düzenlemeler

Çocuk ve genç işçilerin çalışma yaşına ve tüm çalışma koşullarına ilişkin esaslar 4857 sayılı İş Kanununda belirtilip; 2004 yılındaki “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik” ile düzenlenmiştir.

Çocuk ve genç işçiliği için öngörülen düzenlemeler İş Kanunu ile güvence altına alınmıştır. Fakat İş Kanunu kapsamı dışında olan düzenlemeler de Borçlar Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, İlköğretim ve Eğitim Kanunu başlıkları adı altında çeşitli düzenlemelere gidilmiştir.

2.4.5.1. Borçlar Kanunu

Borçlar kanununa göre, hizmet sözleşmesi işçi ve işveren arasındaki ilişkiyi sözleşmenin kurulması ile başlatmaktadır. Borçlar Kanuna göre hizmet sözleşmesi (393. Md.)^{113*} “*Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle işgörmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir. İşçinin işverene bir hizmeti kısmi süreli olarak düzenli biçimde*

¹¹³ R.G., 04.02.2011 Tarih ve 27836 sayılı, 6098 Sayılı Borçlar Kanunu, (<file:///C:/Users/Samsung/Desktop/ECE-VOLKAN/1.5.6098-BOR%C3%87LAR%20KANUNU.pdf> E.T. 15.05.2019).

yerine getirmeyi üstlendiği sözleşmeler de hizmet sözleşmesidir. Genel hizmet sözleşmesine ilişkin hükümler, kıyas yoluyla çıraklık sözleşmesine de uygulanır; özel kanun hükümleri saklıdır.”

Hizmet sözleşmesinin kurulması ile ilgili genel hüküm (394.md) *“Hizmet sözleşmesi, kanunda aksine bir hüküm olmadıkça özel bir şekle bağlı değildir.*

Bir kimse, durumun gereklerine göre ancak ücret karşılığında yapılabilecek bir işi belli bir zaman için görür ve bu iş de işveren tarafından kabul edilirse, aralarında hizmet sözleşmesi kurulmuş sayılır. Geçersizliği sonradan anlaşılan hizmet sözleşmesi, hizmet ilişkisi ortadan kaldırılıncaya kadar, geçerli bir hizmet sözleşmesinin bütün hüküm ve sonuçlarını doğurur.”

İşveren ve işçi arasındaki genel hükümlere yer verilmektedir. Çocuk ve genç işçiler ile ilgili tek hüküm yıllık izi ile ilgili (422. Md) *“İşveren, en az bir yıl çalışmış olan işçilere yılda en az iki hafta ve onsekiz yaşından küçük işçiler ile elli yaşından büyük işçilere de en az üç hafta ücretli yıllık izin vermekle yükümlüdür.”* İfade edildiği belirlenmiştir.

2.4.5.2. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu

Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılma koşullarının belirlendiği 4857 sayılı İş Kanunu dışında yer alan Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'na göre çocuk ve gençlerin çalışma yaşı ile ilgili değişiklikler yapılmıştır. Umumi Hıfzıssıhha Kanunu 173. Maddesi 1. Fıkrasına göre; *“On iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnudur.”* 4857 sayılı İş Kanunu kapsamına girmeyen işler bakımından bu kanun uygulanarak; asgari çalışma yaşı on iki olarak kabul edilecektir.^{114*}

Fakat Umumi Hıfzıssıhha Kanununda kabul edilmiş olan asgari çalışma yaşı, 138 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne uygun olmadığı için Anayasa'nın 90.maddesi çerçevesinde 138 sayılı sözleşmenin tüm işçiler bakımından uygulanabilme

¹¹⁴ ESEN, B. N., İş Hukuku, Ankara, 1944, s.117-118; SAYMEN, s.316.

durumu söz konusu olmuştur. Anayasanın 90.maddesi son fıkrasına göre “*Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası anlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası anlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası anlaşma hükümleri esas alınır.*”^{115*}

Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 176. Maddesine göre belediyelerce bar, dans salonları, gazino veya hamam gibi yerlerde on sekiz yaşından küçük çocukların çalıştırılması yasaktır.

Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 179. maddesine göre ise çocuğun sağlığını tehdit eden herhangi bir işte çalıştırılmasının yasak olduğu dolaylı olarak ifade edilmiştir.^{116*} Bu maddeye göre 12 ve 16 yaş arasındaki çocukların sağlığa aykırı ve tehlikeli işlerin İş Kanunu tarafından belirleneceği ve 4857 sayılı İş Kanununun mesleki eğitim almamış olan kişiler ile iş anlaşması uygulanamayacağı belirtilmiştir.

2.4.5.3. Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu

2559 Sayılı kanunda yer alan 12. maddeye göre “*Kanuni istisnalar saklı kalmak üzere, eğlence, oyun, içki ve benzeri amaçlı umuma açık ve açılması izne bağlı yerlerde on sekiz yaşından küçükler çalıştırılmaz. Polis bar, pavyon, gazino, meyhane gibi içkili yerler ile kiraathane ve oyun oynatılan benzeri yerlere yanlarında veli ve vasileri olsa bile on sekiz yaşını doldurmamış küçüklerin girmesini meneder.*”^{117*}

Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu da İş Kanunu gibi çocuğun çalıştırılma yaşının asgari olarak on altı olmasının; çocuğun yüksek faydasıyla örtüştüğünü belirtmektedir.

¹¹⁵ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.513.

¹¹⁶ ERTAN, s. 191.

¹¹⁷ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU., s.481-545.

2.4.5.4. İlköğretim ve Eğitim Kanunu

222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanununun 2. ve 3. Maddelerine göre; 6 ve 14 yaş arasındaki kişilerin ilköğretime tabii tutulmasını zorunlu kılmaktadır. İlköğretim çağında olup zorunlu eğitime devam etmeyen çocuklar hiçbir resmi veya özel kuruluştta ücretli veya ücretsiz bir biçimde çalıştıramazlar. (İlköğretim ve Eğitim Kanunu Madde 59/1)

İlköğretim ve Eğitim Kanununda yer alan 59/4 maddeye göre; ilköğretim çağındaki çocukların çalıştırılması halinde yaptırım uygulanacağı belirtilmiştir. Bu maddeye aykırı davranan kişilere de para cezası verileceği öngörülmüştür.

Ayrıca yetkili kurumlar tarafından yapılan uyarılara rağmen ilköğretim çağındaki çocuğunu okula göndermeyen ailelere de çocuğun okula gitmediği her gün için para cezası verilmektedir. Dolayısıyla çocuğunu okula göndermeyip, çalıştıran aileler için caydırıcı para cezaları uygulanmaktadır.

BÖLÜM III

ÇOCUK ve GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI ve ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASI

Dünyada ve Türkiye’de çocuk işçiliği sorununa yönelik çeşitli hukuki düzenlemeler mevcuttur. Mevcut olan ulusal ve uluslararası düzenlemeler çocuk ve genç işçiliği sorununu çözmekten ziyade daha çok çocuk işçiliğinin global bir sorun şeklinde kalmasını sağlamak içindir.^{118*}

Araştırmanın bu bölümünde çocuk ve genç işçilerin haklarının tespit edilip; bu hakların korunması için yapılabilecekler incelenecektir.

Çocuk ve genç işçilerin hakları bazı ulusal ve uluslararası yasalarla güvence altına alınmıştır. Çocuk ve genç işçilerin haklarını genel hatlarıyla “*Asgari Çalışma Yaşı Bakımından Korunma Hakkı*”, “*Kişisel Özelliklerine Uygun İşe Yerleştirilme Hakkı*”, “*Çalışma Koşullarının Özel Olarak Düzenlenmesi Hakkı*”, “*Eşit İşlem Görme Hakkı*”, “*Sosyal Güvenlik Hakları*”, “*Sendikal Haklar*” olarak sıralamak mümkündür.

3.1. ÇOCUK VE GENÇ İŞÇİLERİN KORUNMASI

3.1.1. Asgari Çalışma Yaşı Bakımından Korunması

4857 sayılı İş Kanununda yer alan “*Çalıştırma Yaşı ve Çocukları Çalıştırma Yaşı*” konulu 71. maddesinde Onbeş yaşını henüz doldurmayan çocukların çalışmasının yasak olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple; İş Kanununa bağlı olan çocuklar için genel çalıştırma yaşı olarak 15 yaşın doldurulması belirtilmiştir. Bahsedilen bu hüküm Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesine (m. 2, m.7), Gözden Geçirilmiş Avrupa

¹¹⁸ SELBY, 169.

Sosyal Şartı'na (m.7/1) ve Avrupa Birliğinin 94/33 sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesine uygundur.^{119*}

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 sayılı İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşmesine göre *“Yetkili makam gerektiğinde, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerine danıştıktan sonra özel ve önemli uygulama sorunlarının çıktığı sınırlı istihdam ve çalışma kategorilerini bu sözleşmenin uygulama alanı dışında tutabilir (m.4/1)”*.^{120*} Fakat bahsedilen bu durum ancak spesifik ve önem teşkil eden sorunların olduğu sınırlı çalışma alanları için mümkün olabilir. Bu gibi bir durumda da devlet, sözleşmeyi imzalamış olsa da zaman içinde bu sözleşmenin uygulama alanıyla ilgili tedbirleri alma konusunda serbestliğe sahip olacaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi uluslararası sözleşmelere uygunluk bakımından önemli bir sınır olsa da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 146 Sayılı Tavsiye Kararında belirtmiş olduğu üzere; kabul edilen asgari yaş sınırının zaman içinde daha da yükseltileceği ve bununla ilgili ulusal politikaların uygulanacağını belirtmiştir.

Çocuk ve genç işçilerin asgari yaş sınırına uyulmaması veya çalıştırılmayacakları işlerde çalıştırılıyor olmaları durumunda yapılan sözleşmeler geçersiz olmaktadır. Asgari yaş sınırı ile çocukların sağlıklı olarak yetişmeleri ve zorunlu öğrenimlerini tamamlamaları için çalışma hayatından korunmalarına yönelik alınan en önemli sınırlama yaş sınırlamasıdır.^{121*}

¹¹⁹ AYKAÇ, s.357.

¹²⁰ AYKAÇ, s.357.

¹²¹ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.508.

3.1.2. Kişisel Özelliklerine Uygun İşe Yerleştirilme Hakkının Korunması

İş Kanunundaki 71/2 maddeye göre “Çocuk ve genç işçilerin işe yerleştirilmelerinde ve çalıştırılabilecekleri işlerde güvenlik, sağlık, bedensel, zihinsel ve psikolojik gelişmeleri, kişisel yatkınlık ve yetenekleri dikkate alınır”. Ayrıca Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik m.5/3 e göre ise, “İşverenler çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir”.

Yine Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik m.5/3 göre “İşveren, çocuk ve genç işçilere, çalıştırmaya başlamadan önce işyerindeki riskler, işe uyum ve kanuni hakları ile işin niteliğine göre gerekli iş başı eğitimlerini verir” Ayrıca m. 12/a göre işveren “çocuk ve genç işçinin velisi veya vasisine, çocuk ve genç işçinin çalıştırılacağı iş, karşılaşılabileceği riskler ve alınan önlemler hakkında bilgi verir.”^{122*}

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikteki bir diğer husus ise devletin yükümlülükleri ile ilgili olan kısım olmuştur. Buna göre Çalışma Bakanlığı; ailelerin, işçi ve işveren sendikalarının, işverenlerin, toplum ve bireylerin duyarlılaştırılması ve eğitimi, çocuk ve genç işçilerin sağlık durumları, fiziksel, zihinsel, sosyal ve mesleki gelişimleri, iş sağlığı, üniversiteler ve gönüllü kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyon sağlama görevi verilmiştir (m. 14, m.15, m.16).

Çocuk ve genç işçilere getirilen bu sınırlama ile sağlığı tehlikeye atacak, uzun süre ayakta kalma, dikkatin yoğun olması gereken işler, performans dayalı ücretlendirme yapılan işlerin yasaklanması ile kazancı artırmak için sağlıklarının tehlikeye atılması

¹²² AYKAÇ, s.374.

önlenmeye çalışılmaktadır. Fiziki güç isteyen, iş bitiminde eve dönmeye olanak tanımayan işler, deneyimsizlikten artabilecek risklerin önüne geçilmesi için mevzuat hükümleri ile koruma sağlanmaya çalışılmaktadır.^{123*}

3.1.3. Çalışma Koşullarının Özel Olarak Düzenlenmesi Hakkının Korunması

Çalışma sürelerinin kısaltılması, çocuk ve genç işçilerin sağlıklarını korumak amacıyla geliştirilmiştir. Öğrenimine devam eden çocukların çalışma süreleri ise özel olarak korunmakta ve farklı kısaltılmış süre uygulanmaktadır.^{124*}

İş kanunda çalışma koşullarında değişiklik ve iş sözleşmesinin feshi ile ilgili madde incelendiğinde (m.22):

“- İşveren, iş sözleşmesiyle veya iş sözleşmesinin eki niteliğindeki personel yönetmeliği ve benzeri kaynaklar ya da işyeri uygulamasıyla oluşan çalışma koşullarında esaslı bir değişikliği ancak durumu işçiye yazılı olarak bildirmek suretiyle yapabilir. Bu şekilde uygun olarak yapılmayan ve işçi tarafından altı işgünü içinde yazılı olarak kabul edilmeyen değişiklikler işçiyi bağlamaz. İşçi değişiklik önerisini bu süre içinde kabul etmezse, işveren değişikliğin geçerli bir nedene dayandığını veya fesih için başka bir geçerli nedenin bulunduğunu yazılı olarak açıklamak ve bildirim süresine uymak suretiyle iş sözleşmesini feshedebilir. İşçi bu durumda 17 ila 21 inci madde hükümlerine göre dava açabilir.

Taraflar aralarında anlaşarak çalışma koşullarını her zaman değiştirebilir. Çalışma koşullarında değişiklik geçmişe etkili olarak yürürlüğe konulamaz.”

¹²³ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.522.

¹²⁴ BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, s.525.

Hükmü ile iş hukukunda, işverenlerin işçilere karşı kötü niyet taşıyan ve haksız uygulamalarını engellemek ve işçileri iş sözleşmesinde yapılacak keyfi değişikliklere karşı güvence altına almak amaçlanmaktadır. İşçi lehine olan bu madde de işverenin değişiklik kaynakları belirli olup, işçilere yazılı bildirim ve rıza almayı zorunlu hale getirmiştir.

Bu maddenin kapsadığı işçiler ise tartışma konusunu oluşturur. Bir kısım iş güvencesi olan işçilerin, bir kısmı ise iş güvencesi olmayan işçilerinde m.22den yararlanabileceğini belirtmektedir. İş kanunu kapsamında olmayan, belirli bir süre için iş sözleşmesi yapılan işçiler m.22 den yararlanamazlar. M.22 esaslı değişiklik için getirilmiş olup esaslı değişiklik işçinin aleyhine olan koşullar için uygulanır.^{125*}

İşveren, çocuk ve genç işçiler işe başlamadan önce ya da çalışma süresince çalışma koşullarında değişikliğe ihtiyaç olması durumlarda, değişiklik için dikkat edilmesi gereken durumlar:^{126*}

- İşyeri ve işin yapıldığı yer uygunluğu ve tanzimine dikkat edilmeli,
- İşçinin kullanacağı ekipmanlar ile ilgili şekli, sırası ve kullanım biçimleri değişiklik ile uyumlu olmasına,
- İş organizasyona uygun olmasına,
- Çocuk ve genç işçilere verilen eğitim ve talimat düzeyleri i değişikliği için uygun olmalıdır.

¹²⁵ YÜCEL, R., Çalışma Koşullarında Esaslı Değişiklik ve Değişiklik Feshi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 3 (1), 2017, s. 49-67.

¹²⁶ AİLE, ÇALIŞMA ve SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI, 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, (<https://ailevecalisma.gov.tr/medias/6947/30-soruda-%C3%A7ocuk-ve-gen%C3%A7-i%C5%9F%C3%A7ilere-ozel-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-ko%C5%9Fullar%C4%B1.pdf> E.T.25.05.2019).

Yapılan değerlendirmeler sonucunda çocuk ve genç işçilerin zihinsel veya fiziki gelişmeleri ile güvenlik açısından risk belirlenirse, en kısa sürede gerekli tıbbi, kontrollerin yapılması işverenlerin sorumluluğundadır.^{127*}

3.1.4. Sosyal Güvenlik Haklarının Korunması

Kamusal önlemlerin alınması ile gelecekte olabilecek; işsizlik, hastalık, iş kazası, yaşlılık, iş görememe, ölüm vb. durumlarda kişilerin gelirinin azalması ya da giderlerin artmasına neden olmasına karşılık, ekonomik ve sosyal önlemlerin alınarak toplumun kendini koruması sosyal güvenlik hakları olarak adlandırılır.^{128*}

Sosyal güvenlik ile ilgili politikalar oluşturulurken temelde fizyolojik, sosyal ve ekonomik olarak oluşacak risklere karşı bireylerin korunması, diğer bir ifadeyle bu risklerin bireylere olan etkilerini en aza indirme çabası bulunmaktadır.^{129*}

Çocuk ve genç işçilerin çalıştıkları süre içerisinde kendilerinin oluşabilecek risklere ve geleceğe karşı güvence altında olduklarını bilmeleri gerekmektedir. Pekçok meslekte staj dönemi bulunmakla bu dönem içerisinde çocuk ve genç işçilerin sigorta sahibi olmaları onlar açısından güvence sağlayacaktır.

3.1.5. Sendikal Haklarının Korunması

Çocuk ve genç işçiliğinin önlenmesi mümkün olmadığı için çocuk ve gençlerin sendikal haklarının korunması için ilgili mevzuatlar incelendiğinde sendika kurma ve üye olma ile ilgili maddelere yer verildiği görülmektedir.

¹²⁷ R.G. , 06.04.2004 Tarih ve 25425 Sayılı Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, (<https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.5457&MevzuatTliski=0&sourceXmlSearch=E.T.18.01.2019>).

¹²⁸ GÜVERCİN, C. H.. Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 57 (2), 2004, s. 85.

¹²⁹ AKKAYA, Y. Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar, Toplum ve Hekim, 15 (2), 2000, s.2-20.

Çocuk ve genç işçilerin sendikal hakları için 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu incelendiğinde sendika kuruculuk şartlarının (6.md)^{130*}:

“– (1) Fiil ehliyetine sahip ve fiilen çalışan gerçek veya tüzel kişiler sendika kurma hakkına sahiptir. Ancak 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerini aklama ve kaçakçılık suçlarından birinden mahkûmiyeti bulunanlar sendika kurucusu olamaz.

(2) İşveren sendikası kurucusunun tüzel kişi olması hâlinde tüzel kişiyi temsil eden gerçek kişide de birinci fıkrada belirtilen şartlar aranır.”

Madde de belirtilen fiil ehliyete sahip olma sendika kurmak için aranan öncelikli şarttır. Fiil ehliyet için onsekiz yaşını doldurulmuş olması gerekmektedir. Bu madde ile çocukların ve gençlerin sendikal haklarının sınırlandırıldığı görülmektedir.^{131*} Diğer bir ifadeyle çocuk ve genç işçiler 18 yaşını doldurmadıkları için sendika kuramamakta ve sendikal haklarının aranması yetişkinler tarafından kurulacak sendikalar tarafından üstlenilmektedir.

2821 sayılı Sendikalar Kanunu kurucularda aranacak şartlar (5. md):

“Sendika kurucusu olabilmek için; Türk vatandaşı, medeni hakları kullanmaya ehil ve sendikaların kurulacağı işkolunda fiilen çalışır olmak; Türkçe okur-yazar olmak ve ayrıca; Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar,

¹³⁰ R.G. , 07.11.2012 Tarih ve 28460 Sayılı, 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6356.pdf> E.T. 18.09.2019).

¹³¹ BAKIRCI, s.362; ŞAHİN, s.197; ÇELİK, s.465.

(...) zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama veya kaçakçılık suçlarından mahkûmiyetin bulunmaması şarttır.”

Bu kanun hükmünde medeni hakların kullanılmasına vurgu yapılmaktadır. 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu incelendiğinde fiil ehliyet (9.md) *“Fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir.”* Olarak tanımlanmaktadır. Fiil ehliyet sahibi olma koşulları ise (m.10, m.11, m.12, m.13) öncelikli olarak ayırtetme gücü (m.13) *“Yaşının küçüklüğü yüzünden veya akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ya da bunlara benzer sebeplerden biriyle akla uygun biçimde davranma yeteneğinden yoksun olmayan herkes”* ayırt etme gücüne sahip kabul edilmektedir. Ayırtetme gücü ile birlikte ergin kişinin kısıtlı olmaması da gerekmektedir. Erginlik (m.11) *“onsekiz yaşın doldurulmasıyla başlar. Evlenme kişiyi ergin kılar.”* Hükmü *“ergin kılınma”* durumunun ise (m.12) *“Onbeş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve velisinin rızasıyla mahkemece ergin kılınabilir.”* hükmü ile evlenme ergin kılınmak için yeterli olmaktadır. Genel olarak onsekiz yaşını doldurmuş olanlar fiil ehliyetine sahip olmakla birlikte, on beş yaşını doldurmuş ve evlenmiş olan kişinin de fiili ehliyetinin olduğu ve sendika kurabileceği sonucuna varılabilmektedir.

6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu Sendika üyeliği ve üyeliğin kazanılması ile ilgili (17. md) *“ (1) On beş yaşını dolduran ve bu Kanun hükümlerine göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilir.”* Çocuk ve genç işçiler için on beş yaşını doldurmuş olma şartı aranmaktadır. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu sendika üyeliği şartlarında (20.md) *“Onaltı yaşını doldurmuş olup da bu Kanuna göre işçi sayılanlar, işçi sendikalarına üye olabilirler. Onaltı yaşını doldurmamış olanların üyeliği kanuni temsilcilerinin yazılı iznine bağlıdır. Bu Kanun anlamında işveren sayılanlar işveren sendikalarına üye olabilirler.”* Hükmü ile sendikaya üye olma yaşı on altı, on altı yaşını doldurmamış olanlar için yazılı izin istenirken iken 6356 sayılı Kanun ile on beş yaşa indirilmiştir. Diğer bir ifadeyle *“yasal temsilcinin yazılı izni ile on altı yaşını doldurmamış*

olanların üyeliği” ifadesinde alt yaş sınırı belirtilmemiş olup Kanuna göre işçi sayılma yeterli iken 6356 sayılı Kanun ile Kanuna göre işçi sayılma ve on beş yaşını doldurmuş olma sendikal üyelik için yeterli olmaktadır.

Çocuk ve genç işçilerin emeği, kolektif bir emek içinde değerlendirildiğinde, emeğin temsili olarak görülmelidir. Bu bakış açısı ise çocuk ve genç işçilere verilen sendikal haklardan çok daha fazlası olup günlük yaşamdaki ilişkilerin tamamını içeren bir örgütlenme yapılması ile mümkün olabilir.^{132*}

3.2. ULUSLARARASI ALANDA ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

Dünyada çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi ve işçi olarak çalıştırılan gençlerin de insani şartlar altında çalışabilmesi için uluslararası sözleşmeler hazırlanmıştır. Bu sözleşmelerin başında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk Sözleşmesi ve Avrupa Birliği tarafından hazırlanmış sözleşmeler gelmektedir. Hazırlanan bu sözleşmeler çocukların haklarının korunması hususunda oldukça önem arz etmektedirler.

Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçiliği ile ilgili tüm tarafların harekete geçmesini sağlayacak merkezi sisteme ve etkiye sahiptir. Fakat çocuk işçiliği ile edilen mücadelede Uluslararası Çalışma Örgütü tek başına başarılı olabilmesi de mümkün değildir. Uluslararası Çalışma Örgütünün çocuk işçiliği ile ilgili yapmış olduğu projeler ve faaliyetler uluslararası kuruluşlar tarafından desteklenmelidir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletlerin İnsan Hakları Komitesine, tehlikeli işlerde çalışan çocukların sağlığı ile ilgili konularda Dünya Sağlık Örgütüne, çocuk ve genç yaşta çalışan kişilerin eğitimlerine devam edememesi durumu sonucu Birleşmiş Milletler Bilim ve Kültür Örgütü’ne, zor

¹³² ÖZDEMİR, A.M., ÖZDEMİR, G.Y., Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeğinin Ekonomi Politikası Çocuk İşçilerin “Oyun” Hakkı Var mıdır?, Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2005, s.15.

şartlar altında çalışan çocuklar için Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu'na büyük görev düşmektedir.^{133*}

3.2.1. BM Çocuk Mahkemelerinin Yönetimine İlişkin Asgari Standartları

Pekin (Beijing) kuralları olarak da adlandırılan asgari standart kurallar 29 Kasım 1985 yılında 40/33 sayılı karar ile kabul edilmiştir. Standartların temelini, gelişimin erken aşamalarında bulunan çocuk ve gençlerin, özel bakım ve yardıma ile yasal korunmaya ihtiyaçlarının olması oluşturmaktadır^{134*}.

Standartlar oluşturulurken benimsenen temel ilkeler incelendiğinde sosyal politikaların çocukların refah düzeyini artırılması amacına hizmet edecek şekilde düzenlemelerin yapılması ve çocukların adalet sisteminin devreye girmesini gerektiren zorunluluk durumlarının en aza indirilerek, çocuğun korunmasının mümkün olacağı belirtilmektedir. Çocuk adalet sistemi sürekli “çocuğun iyileşmesini” gözetmek zorunda belirtilmiştir. Buna göre çocuğun lehine adalet sisteminin işlemesi temel ilkelerden biri olmaktadır. İnceleme ve kovuşturmanın ilk aşaması ebeveyn ve yasal sorumluları bilgilendirme, beklenilmeden “çocuğun serbest bırakılması durumunun tetkik” edilmesi, çocuğun zarar görmemesi esasına dayanmaktadır. Daha çok “suç” kavramı esasına dayanarak belirlenmiş olsa da zamanla çocuğu ilgilendiren durumlara genişletilmesi önerilmiştir.

¹³³ ÇÖPOĞLU, M., s.8 .

¹³⁴ BM, Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar , 1985, (http://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf E.T. 25.04.2019).

Çocuk mahkemelerinde yer verilen uygulamalar “çocuğu yüksek yararı” ilkesine göre gerçekleştirilmesi, ihtiyaç olmasına bağılı olarak çocuğu koruyucu ve destekleyici tedbirlerden yararlanması sağlanmalıdır.^{135*}

3.2.2. ILO Kapsamında Gerçekleştirilen Bazı Projeler

ILO ‘nun çocuk işçiliğı ile ilgili 2017 tahminleri incelendiğinde;^{136*} Dünyanın her yerinden çocuğun işçiliğı katıldığı belirlenmiştir. ILO göre çocuk işçiliğı; uluslararası standartlara göre tehlikeli, çok fazla saat gerektiren veya çok küçük çocuklar tarafından gerçekleştirilen iş olup, çocukların oyundan ve eğitim hakkından mahrum etmektedir. BM üyesi ülkeler 2025 yılına kadar çocuk işçiliğine son vermeyi taahhüt etmelerine rağmen, mevcut ilerlemenin hedefi gerçekleştirmek için oldukça yavaş olduğu belirlenmiştir. 2017 yılında tüm dünyada 5-17 yaş arası 151,6 milyon çocuk işçi olduğu, bunlardan 72,5 milyonun sağlık, güvenlik ve ahlaki gelişimlerini riske sokan tehlikeli işler yaptıkları, 2000 yılında başlatılan süreçte çocuk işçi sayısında düşüş olmasına rağmen yavaş olduğu, erkek çocukların kızlardan daha çok işçi olarak çalıştığı, kızların ise ev işlerinde daha çok çalıştığı, çocuk işçiliğinde etkilenen çocukların yarısından fazlasının alt-orta ve üst-orta gelirli ülkelerde yaşadığı belirlenmiştir.^{137*}

ILO Türkiye Ofisi tarafından çocuk işçiliğı ile ilgili geliştirilen projeler incelendiğinde; “*Türkiye’de Mevsimlik Fındık Tarımında En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi*” projesi gerçekleştirilmiştir.^{138*} Karadeniz bölgesinde yürütülen proje Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile birlikte yürütülmektedir. Ebeveynleri mevsimlik işçi olan çocukların onlarla birlikte gitmeleri ve mevsimlik işçi olarak zorlayıcı bedensel işleri yapmalarını engellemek için başlanılan proje kamu ve özel

¹³⁵ ERKÜKÇÜ, G., AKBAŞ, E. Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 1 (3), 2012, s.141.

¹³⁶ ILO, Dünyada 40 Milyon Kişi Modern Kölelik Koşullarında ve 152 Milyon Çocuk Çalışma Yaşamında, (https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_575650/lang--tr/index.htm E.T. 19.06.2019).

¹³⁷ ILO, 2017 Küresel Tahminleri, (<https://www.alliance87.org/2017ge/childlabour#!section=0> E.T. 19.06.2019).

¹³⁸ ILO, Çocuk İşçiliğı, (<https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang--tr/index.htm> E.T. 19.06.2019).

işbirliği ile yürütülen ilk projedir. Proje hibesi “Avrupa Çikolata, Bisküvi ve Şekerleme Sanayi Kuruluşu (CAOBISCO) ve Hollanda Krallığı” tarafından ortaklaşa yapılmıştır. Projenin birinci aşaması 2013 yılında Ordu ilinde Merkez ve Perşembe ilçelerinde, ikinci aşaması Fatsa ve Ünye ilçelerinin projeye dahil edilmesi ile devam etmiş. 2015-2017 yıllarında yılında Sakarya, Düzce ve Şanlıurfa illeri proje kapsamına alınmıştır. Projenin üçüncü aşaması 2018-2020 yıllarında politika uygulamalarının desteklenmesi, kapsamlı politika savunuculuğunun ve farkındalığın sağlanması amacıyla başlanılmıştır.

3.2.3. Uluslararası Çocuk ve Gençlerin İstismarının Önlenmesine Yönelik Çalışmalar

BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948) 25. Maddesinde çocukluğu “özel bakım ve yardım gerektiren dönem” olarak kabul etmesinin sonucunda 1959 yılında Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiştir. Bildirge'nin 9. İlke “Çocuklar her türlü istismar, ihmal, ve sömürüye karşı korunmalı ve hiçbir şekilde ticaret konusu olmamalıdır. Çocuk uygun bir asgari yaştan önce çalıştırılmayacak, sağlığını ve eğitimini tehlikeye sokacak fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişmesini engelleyecek bir işe girmeye zorlanmayacak ve izin verilmeyecektir.” Çocukların asgari çalışma yaşı, tehlikeli işte çalışmaya zorlanmama ve izin verilmemesi ile ilgilidir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi (20 Kasım 1989)^{139*} , BM Genel Kurulunun oy birliği ile kabul edilmiş olup, çocuk haklarının anayasası niteliğinde ve çocuk hukukunun dayanağını ve alt yapısını oluşturmuştur. Çocukluğu yetişkinlikten ayırması, ailenin önemini vurgulaması, çocukların hepsinin belirli haklarının olduğunu belirtmesi, hem birey hem toplumun üyesi olarak tanınması ve çocukluk ile ilgili standartları ve yetişkinlerin yükümlülüklerini belirlemesi açısından oldukça önemlidir.

¹³⁹ BM GENEL KURULU, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T. 16.05.2019).

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesinin çocuklara tanıdığı tüm hakları kullanmaya başlamaları için 25 Ocak 1996 hazırlanmış Türkiye 9 Haziran 1999 yılında imzalamıştır.

İstismar mağduru olarak çocukların korunması İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 25. Maddesinde özen ve yardım almalarını teminat altına alırken Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin ;

6. Maddesine “Çocuğun kişiliğini geliştirmesi için anlayış ve sevgiye gereksinimi vardır. Anne ve babasının bakımı ve sorumluluğu altında her durumda bir sevgi ve güvenlik ortamında yetişmelidir. Küçük yaşlarda çocuğu annesinden ayırmamak için bütün olanaklar kullanılmalıdır.” İstismardan korumada ailenin sevgin ve güven ortamı sağlaması, devletin ise aileyi desteklemesi belirtilmiştir.

37. maddesi “Hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacaktır. Onsekiz yaşından küçük olanlara, işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası verilemeyeceği gibi salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası da verilmeyecektir. Hiçbir çocuk yasadışı ya da keyfi biçimde özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır. Bir çocuğun tutuklanması, alıkonulması veya hapsi yasa gereği olacak ve ancak en son başvurulacak bir önlem olarak düşünülüp, uygun olabilecek en kısa süre ile sınırlı tutulacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri gözönünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır.”

Gibi birçok maddesi ile sözleşmeye taraf devletleri çocukları ihmal ve istismardan korumak ile sorumlu tutmaktadır.

Sözleşmede yer alan üç madde Türkiye için ihitrazi kayıttır. Bunlar:

17. madde *“Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler: Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler; Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler; Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler; Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler; 13 ve 18’inci maddelerde yer alan kurallar gözönünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.”*

29. madde *“Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler: Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi; İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi; Çocuğun ana–babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi; Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması; Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.”*

30. madde “*Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların varolduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.*”

Hükümleri Türkiye Anayasası ve 24 Temmuz 1923 Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.

Ülkemiz, Uluslararası metinleri onaylamkata ve iç hukuk sistemine düzenlemeler ile eklemektedir. Uluslararası çocuklara tanınan birçok hak Türkiye’deki çocuklara da tanımaktadır. Çocukların mağdur ya da suça itilmiş olmaları ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte düzenlemelere ihtiyaç hissedilmektedir.^{140*}

3.3. TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLERİN KORUNMASINA YÖNELİK UYGULAMALAR

Türkiye’de çocuklar ve gençler Anayasa tarafından korunmaktadırlar. 1961 Anayasa’ında yer alan “*Çalışma Şartları*” maddesine göre hiç kimsenin yaşına, cinsiyetine, gücüne uygun olmayan işlerde çalıştırılmayacağı ve çalışma şartları açısından özel olarak korunması gerekenlerin çocuk, genç ve kadınlar olduğu hüküm altına alınmıştır.^{141*}

2010 yılında halkoylamasına^{142*} sunulmuş olan 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Hakkındaki Yasayla^{143*} 1982 Anayasasında yapılmış olan değişiklikler neticesinde; çocuk

¹⁴⁰ UĞURLU, Z., GÜLSEN, İ. A., Çocuk Hakları Bağlamında Çocuğun İhmal ve İstismarından Korunması, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1 (1), 2014, s. 1-24.

¹⁴¹ Anayasa, (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> E.T.15.06.2019).

¹⁴² R.G., 23.09.2010 tarih ve 27708 sayılı, 846 Karar No’lu Yüksek Seçim Kurulu Kararı, (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/09/20100923-10.htm> E.T.15.06.2019).

yaşta çalışan kişilerin özel olarak korunmasına ilişkin hükümlerin yer alacağı kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Anayasa’da yer alan “kanun önünde eşitlik” konulu “Herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit” olduğu hükmünün bulunduğu 10. maddesinin üçüncü fıkrasına ayrıca “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz” hükmü de eklenmiştir. Bu maddeyle çocuklara yönelik yapılacak pozitif ayrımcılığın, özel düzenlemelerin, eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı açıkça düzenlenmiştir.^{144*} Belirtilen bu hükümde değişikliğe gidilmesi, çocuk hakları açısından önemli bir gelişme olsa da eğer değişikliğe gidilmeseydi de Anayasada yer alan sosyal devlet ilkesi ile çocukların korunması ile ilgili görev devlete yüklenecekti.

3.3.1. Çocuk İşçilerin Çocuk İşçiliği İle Mücadele Planı

2017-2023 yılları arasında “Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı” yayınlanmıştır. ^{145*} Mevcut durum değerlendirilmesinde Türkiye’de 2012 yılında elde edilen verilere göre çocuk işçilerin 6-17 yaş arası nüfusun (15 milyon 247 bin) %5,9’u, 6-14 yaş nüfusun %2,6’sı, 15-17 yaş nüfusun %15,6’sı çalışmaktadır. 6-17 arası istihdamın %44,7’si tarım, %24,3’ü sanayi, %31 ise hizmet sektöründe çalıştığı, %41,4’ünün hane halkı gelirin katkı sağlamak, %15,2’si iş öğrenip meslek sahibi olmak, %6’sı ailesi istediği için, %6,8’i kendi ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmakta oldukları belirlenmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 yıllarında ve Ulusal İstihdam Stratejisi 2014-2023 yıllarında çocuk işçiliğinde; sokakta, sanayide ağır ve tehlikeli işlerde, aile işi

¹⁴³ ANAYASA, (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/> E.T. 12.03.2019); 5982 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, (<http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm> E.T.15.06.2019).

¹⁴⁴ TUNCAY, C., Anayasa’nın İş Hukukuna İlişkin Bazı Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, Sicil İş Hukuku Dergisi, 18 (Haziran), 2010, s.154.

¹⁴⁵ ÇSGB, s.11.

olmayan mevsimlik gezici geçici tarım işçiliği olmak üzere çocuk işçiliğinin kötü biçimlerinin sonlandırılması hedef olarak belirlenmiştir. 2023 yılı performans göstergesi olarak çocuk işçiliğinin kötü biçimlerinin tamamen bitmesi, diğer işçilik alanlarında ise çocuk işçi oranının %2 altına düşürülmesi hedeflenmiştir.

Mücadele Planı incelendiğinde hukuki ve mevzuat düzenlemelerine yönelik önlemlerde ÇSGB, Sağlık Bakanlığı, İşkur, İçişleri Bakanlığı, Sorumlu kuruluşlar olarak belirlenmiş, mevzuatların gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması ile mevzuat uygulamalarının ve denetlenebilirliğin düzenlenmesine öncelik verilmiştir. Faaliyetler incelendiğinde; mevzuatın çocuk işçiliğini önlemede eksikliklerinin belirlenmesi, zorunlu eğitim ve iş mevzuatının birlikte değerlendirilmesi, Tarım ve Ormandan sayılan işlerde çalışma Koşullarına İlişkin Yönetmelik ile İş Kanunu düzenlemelerine göre mevsimlik tarım işçilerinde çocukları kapsayacak düzenlemelerin yapılması, Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte aile işleri dışında, ücret karşılığı mevsimlik tarım işlerinde çalıştırılmasının açık ve net bir biçimde yasaklanması, İş Kanunu ile Umumi Hıfzısıhha Kanunu da çocuk çalıştırılma yaşının uyumlaştırılması, mevsimlik tarım çocuk işçilerin denetlenmesi ile ilgili Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, Hizmet Merkezi ve İl İstihdam Ve Mesleki Eğitim Kurullarına denetleme önceliği verilmesi, Kolluk kuvvetlerinin tarımda çocuk işçiliğini denetlemesi, çocuk işçi çalıştırma ile ilgili mevzuata uymayan işverenlerin SGK Teftiş Kurulu Başkanlığı, ÇSGB İş Teftiş Kurulu Başkanlığının teftiş programında yer almasına yer verilmiştir.

Eylem Planında ayrıca; kurumsal yapıların güçlendirilmesi, yeni kurumsal yapıların oluşturulması, farkındalığı artırıcı, sosyal tarafların ve toplum katılımını sağlama, eğitim ve iyileştirme, yoksulluğu giderici, sosyal koruma ve sosyal güvenlik ağının genişletilmesi ile ilgili önlemler yer almıştır.

3.3.2. Çocuk İşçiler İçin İş Sözleşmeleri

Türk iş hukuku alanında iş sözleşmeleri ile ilgili çocuk ve gençlere hem sosyal hem de siyasal amaçlarla sınırlamalar uygulanmaktadır. Sınırlamaların amacı çocuk ve gençlerin işgücünü koruma ve çalışma yaşamını düzenlemeye yönelik yapılmıştır. Bu amaç ile yapılan düzenlemeler aynı zamanda çocuk ve genç işçilerin iş sözleşmesi ehliyetini sınırlandırmaktadır.

İş sözleşmesi ehliyeti, Türk Medeni Kanununda geçen “fiil ehliyeti” kapsamında değerlendirilir, Dolayısıyla fiil ehliyet için gerekli şartlar iş sözleşmesi ehliyeti içinde aranmaktadır. Daha önceki bölümler açıklanan (Özellikle sendikal haklar bölümünde açıklanmıştır.) fiil ehliyetine sahip kişiler, aralarında iş sözleşmesi yaptıklarında hukuki geçerliliği bulunmaktadır.

Türk hukukunda bir diğer ehliyet ise “hak ehliyeti” olup çocuk ve gençlere uygulanan asgari çalışma yaşından daha az yaşa sahip olanların iş sözleşme ehliyet bulunmamaktadır. İş sözleşme hakkının verilememesi çocuk işgücünü korumaya yönelik oldukça istisnai bir hak ehliyeti sınırlandırma uygulamasıdır.^{146*} Hak (sözleşme) ehliyeti ile sınırlandırmaların yer aldığı kanunlar ve ilgili maddeleri:

1953 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu’nda^{147*} (173.md): *“On iki yaşından aşağı bütün çocukların fabrika ve imalathane gibi her türlü sanat müesseseleriyle maden işlerinde amele ve çırak olarak istihdamı memnudur. On iki yaş ile on altı arasında bulunan kız ve erkek çocuklar günde azami sekiz saatten fazla çalıştırılmaz.”*

¹⁴⁶ MOLLAMAHMUTOĞLU, H. ; ASTARLI, M., İş Hukuku: Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş ve 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu İşlenmiş, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s.429.

¹⁴⁷ R.G., 24.04.1930 Tarih ve 1489 Sayılı, 1593 Sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf> E.T. 14.03.2019).

4857 sayılı İş Kanunu (71.md): On beş yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasak olup, on dört yaşını doldurmuş çocuklarda, zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış olma şartı ile eğitimlerine devam edenlerin eğitime devam etmelerine engellemeyecek şekilde yazılı sözleşme yapmak ve her faaliyet için ayrı izin almak şartı ile çalıştırılabilmektedir. Çalışma saatleri ise “*örgün eğitime devam etmeyen ve zorunlu ilköğretim çağını tamamlamış çocuklarda günde yedi haftada otuz beş saatten; sanat, kültür ve reklam faaliyetlerine çalışmalarına ise günde beş haftada otuz saatte fazla olmayacağı, on beş yaşını tamamlamış çocuklar için ise günde sekiz haftada kırk saate kadar*” artabileceği belirlenmiştir.

Yer ve su altında çalıştırma yasağı ile ilgili (72. md) “*Maden ocakları ile kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yer altında veya su altında çalışılacak işlerde onsekiz yaşını doldurmamış erkek ve her yaştaki kadınların çalıştırılması yasaktır.*”

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte yer alan iş sözleşmesi ve belge yükümlülüğü ile ilgili işveren (12. Md); “*Çocuk ve genç işçinin velisi veya vasisine, çocuk ve genç işçinin çalıştırılacağı iş, karşılaşılabileceği riskler ve alınan önlemler hakkında bilgi verir. b) Okula devam eden çocuk ve genç işçiden çalıştırmaya başlamadan önce, öğrenci olduğuna dair belge ister. Bu belgeyi özlük dosyasında muhafaza eder. c) Çocuk ve genç işçinin velisi veya vasisi ile yazılı iş sözleşmesi yapmak zorundadır.*”

Özellikle c maddesinde belirtildiği üzere işverenin, çocuk yada genç işçi ile doğrudan bir iş sözleşmesi yapması mümkün değildir. Ayrıca çalıştırılma yasağı olan işlerle ilgili bir sözleşme yapılması da mümkün değildir.

3.3.3. İş Kanunu Kapsamında Çalıştırılabilecek İşler Açısından Korunması

İş Kanununda kapsamında çalıştırılabilecek çocuk ve genç işçiler 71. md hükümlerini taşımak durumunda ve 71. md hükümlerine uygun yerlerde çalışmak durumundadırlar.

İş Kanunu 71. Maddesi gereğince Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmeliğinde çalıştırılabilecekleri işle ve çalışma koşulları belirlenmiştir. Bu yönetmeliğe göre çocuk işçiler; “1. Düşme ve yaralanma tehlikesi olabilecek şekilde çalışmayı gerektirecek olanlar hariç meyve, sebze, çiçek toplama işleri, 2. Kümes hayvanları besiciliğinde yardımcı işler ve ipek böcekçiliği işleri, 3. Esnaf ve sanatkarların yanında satış işleri, 4. Büro hizmetlerine yardımcı işler, 5. Gazete, dergi ya da yazılı matbuatın dağıtımı ve satımı işleri (yük taşıma ve istifleme hariç), 6. Fırın, pastane, manav, büfe ve içkisiz lokantalarda komi ve satış elemanı olarak yapılan işler, 7. Satış eşyalarına etiket yapıştırma ve elle paketleme işleri, 8. Kütüphane, fuar, panayır ve sergi yerlerinde yardımcı işler (yük taşıma ve istifleme hariç), 9. Spor tesislerinde yardımcı işler, 10. Çiçek satışı, düzenlenmesi işleri.” Genç işçiler “1. Meyve ve sebze konserveçiliği, sirke, turşu, salça, reçel, marmelat, meyve ve sebze suları imalatı işleri, 2. Meyve ve sebze kurutmacılığı ve işlenmesi işleri, 3. Helva, bulama, ağda, pekmez imalatı işleri, 4. Kasaplarda yardımcı işler, 5. Çay işleme işleri, 6. Çeşitli kuru yemişlerin hazırlanması işleri, 7. Küçükbaş hayvan besiciliğinde yardımcı işler, 8. Süpürge ve fırça imalatı işleri, 9. Elle yapılan ağaç oymacılığı, kemik, boynuz, kehribar, lüle taşı, Erzurum taşı ve diğer maddelerden süs eşyası, düğme, tarak, resim, ayna, çerçeve, cam ve emsali eşya imalatı işleri, 10. Toptan ve perakende satış mağaza ve dükkanlarında satış, etiketleme ve paketleme işleri, 11. Büro işyerlerinde büro işleri ve yardımcı işler, 12. İlaçlama ve gübreleme hariç çiçek yetiştirme işleri, 13. İçkili yerler ve aşçılık hizmetleri hariç olmak üzere hizmet sektöründeki işler, 14. Diğer giyim eşyası, baston ve şemsiye imalatı işleri, 15. Yiyecek maddelerinin imalatı ve çeşitli muamelelere tabi tutulması işleri, 16. Yorgancılık, çadır, çuval, yelken ve benzeri eşyaların imalatı ve dokuma yapmaksızın diğer hazır eşya imalatı işleri, 17. Sandık, kutu, fiçı ve benzeri ambalaj malzemeleri, mantar, saz

ve kamıştan sepet ve benzeri eşya imalatı işleri, 18. Çanak, çömlek, çini, fayans, porselen ve seramik imaline ait işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler hariç), 19. El ilanı dağıtım işleri, 20. Cam, şişe, optik ve benzeri malzeme imalathanelerinde üretime ilişkin işler (fırın işleri ve silis ve quarts tozu saçan işler, ısı işlem, renklendirme ve kimyasal işler hariç), 21. Bitkisel ve hayvansal yağların üretimi ve bunlardan yapılan maddelerin imaline ilişkin işler (karbon sülfür gibi parlayıcı veya tahriş edici çözücülerle yapılan prine veya benzeri yağlı maddelerin ekstrasyon yoluyla yağ üretimi işlerinde ekstrasyon kademeleri hariç), 22. Pamuk, keten, yün, ipek ve benzerleriyle bunların döküntülerinin hallaç, tarak ve kolalama tezgahlarından ve boyama ile ilgili işlemlerden bölme ile ayrılmış ve fenni iklim ve aspirasyon tesisatı olan iplikhane ve dokuma hazırlama işleri, 23. Balıkthane işleri, 24. Şeker fabrikalarında üretime hazırlamaya yardımcı işler, 25. Araçsız olarak 10 kg'dan fazla yük kaldırılmasını gerektirmeyen torbalama, fiçilama, istifleme ve benzeri işler, 26. Su bazlı tutkal, jelatin ve kola imali işleri, 27. Sandal, kayık ve emsali küçük deniz araçlarının imalatı ve tamir işleri (boya ve vernik işleri hariç).”

16 yaşını doldurmuş fakat 18 yaşını bitirmemiş genç işçiler ise; “1. Toprağın pişirilmesi suretiyle imal olunan kiremit, tuğla, ateş tuğlası işleri ile boru, pota, künk ve benzeri inşaat ve mimari malzeme işleri. 2. Kurutma ve yapıştırma işleri, kontrplak, kontratabla, yonga ağaçtan mamul suni tahta ve PVC yüzey kaplamalı suni tahta imali işleri ile emprenye işleri.3. Parafinden eşya imali işleri.4. Kuş ve hayvan tüyü kıllarının temizlenmesi, didiklemesi, ayrılması ve bunlara benzer işler. 5. Plastik maddelerin şekillendirilmesi ve plastik eşya imali işleri. (PVC'nin imali ve PVC'den mamül eşyaların yapımı hariç) 6. Mensucattan hazır eşya imali işleri (Perde, ev tekstili, otomobil ürünleri ve benzerleri). 7. Kağıt ve odun hamuru üretimi işleri. 8. Selüloz üretimi işleri. 9. Kağıt ve kağıt ürünlerinden yapılan her türlü eşya ve malzemenin imali işleri. 10. Zahire depolarındaki işler ile un ve çeltik fabrikalarındaki işler. 11. Her türlü mürekkep ve mürekkep ihtiva eden malzeme imali işleri.” Çalıştırılmalarına izin verilmektedir.

2006-2007 de çırak eğitim okulu kapsamında çalışan çocuklar (14-17 yaş) ile ilgili yapılan araştırmada 580 öğrenciden alınan veriye göre %57,8'nin sekiz saatin üstünde

çalıştığı, çalışma saatlerinin düzensiz olduğu, sosyal güvencelerinin olmadığı, belirlenen kanuni ücretin altında ücret alanların olduğu belirlenmiş, düşük ücret alan ve 8 saatten fazla çalıştırılanlar istismara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.^{148*}

3.3.5. Çocuk ve Genç İşçilerin İş Yerindeki Muhtemel Tehlikelere Karşı Korunması

Çocuklar ve gençler, iş sağlığı ve iş güvenliği açısından yetişkinlerden daha hassas konumdadır. Fiziksel gelişimleri dolayısıyla daha savunmasız ve daha güçsüz olmaları onları iş sağlığı açısından ayrıca dezavantajlı bir konuma sokmaktadır. Bunun sebebi ise çocuk ve genç yaşta çalışmak zorunda olan kişilerin deneyimlerinin eksik oluşu, hangi işin ne kadar tehlikeli olduğunun bilincinde olmayışları ve üretimde kullanılan araçların yetişkinler için dizayn edilmiş olması olarak sıralanabilir.^{149*}

3.3.5.1. İşe Başlarken Sağlık Muayenesi

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun Sağlık gözetimi başlıklı 15. Maddesi işverenleri sağlık gözetiminden sorumlu tutmaktadır. 15. Maddenin b fıkrası gereğince, çalışanların sağlık muayenelerinin “işe girişlerinde” yapılmasını sağlama zorunluluğu işverene aittir.

Ayrıca İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununda yer alan risk değerlendirmesi, kontrol, ölçüm araştırma, gibi konularda işveren, risk değerlendirmesi yapmakla yükümlü olduğu belirtilmiştir. 10. Madde'ye göre;

¹⁴⁸ BÜKEN, E., BÜKEN, B., Çalışma Süreleri ve Ücretler Çalışan Çocuğun Kabul edilmiş İstismarı mı?: Çıraklık Okullarında Yapılan Bir Çalışma, Adli Tıp Bülteni, 18 (2), 2013, s.41.

¹⁴⁹ SÜZEK, s.840; BAKIRCI, s.245.

“(1) İşveren, iş sağlığı ve güvenliği yönünden risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmakla yükümlüdür. Risk değerlendirmesi yapılırken aşağıdaki hususlar dikkate alınır:

a) Belirli risklerden etkilenecek çalışanların durumu.

b) Kullanılacak iş ekipmanı ile kimyasal madde ve müstahzarların seçimi.

c) İşyerinin tertip ve düzeni.

ç) Genç, yaşlı, engelli, gebe veya emziren çalışanlar gibi özel politika gerektiren gruplar ile kadın çalışanların durumu.

(2) İşveren, yapılacak risk değerlendirmesi sonucu alınacak iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri ile kullanılması gereken koruyucu donanım veya ekipmanı belirler.

(3) İşyerinde uygulanacak iş sağlığı ve güvenliği tedbirleri, çalışma şekilleri ve üretim yöntemleri; çalışanların sağlık ve güvenlik yönünden korunma düzeyini yükseltecek ve işyerinin idari yapılanmasının her kademesinde uygulanabilir nitelikte olmalıdır.

(4) İşveren, iş sağlığı ve güvenliği yönünden çalışma ortamına ve çalışanların bu ortamda maruz kaldığı risklerin belirlenmesine yönelik gerekli kontrol, ölçüm, inceleme ve araştırmaların yapılmasını sağlar.”

Yürürlükten kalkan 1475 sayılı İş Kanunu'nun^{150*} İş Sağlığı ve Güvenliği başlıklı beşinci bölümünde yer alan 80. Madde "Onsekiz Yaşından Küçük İşçiler İçin Rapor" başlığında:

"12 den 18 yaşına kadar (18 dahil) çocukların herhangi bir işe alınmalarından önce; işyeri hekimi, işçi sağlığı dispanserleri; bunların bulunmadığı yerlerde sırası ile en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu, sağlık ocağı, hükümet veya belediye tabiplerine muayene ettirilerek işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olduğunun raporla belirtilmesi ve bunların 18 yaşını dolduruncaya kadar en az her altı ayda bir aynı şekilde doktor muayenesinden geçirilerek bu işte çalışmaya devamlarında bir sakınca olup olmadığının kontrol ettirilmesi ve bütün bu raporların işyerinde muhafaza ettirilerek yetkili memurların isteği üzerine kendilerine gösterilmesi zorunludur.

Birinci fıkrada yazılı tabipliklerce verilen rapora itiraz halinde, işçi en yakın Sosyal Sigortalar Kurumu hastanesi sıhhi kurulunca muayeneye tabi tutulur, verilen rapor kesindir.

Bu raporlar her çeşit resim ve harçtan muaftır."

12 ile 18 yaş aralığında çocuk işçileri hem işe alımlarda hem de 18 yaşını dolduruncaya kadar altı ayda bir doktora muayenesi ile vücut yapısı ile işin niteliğinin uygunluğunun onaylanmasını zorunlu tutmuştur.

3.3.5.2. İşin Devamında Periyodik Sağlık Muayenesi

Yukarıda belirtilen hususlara ek olarak 2012 yılında İş Sağlığı ve Güvenliği Kanununun söz konusu hükmü kaldırılarak; "Sağlık Gözetimi" başlıklı 15. Maddesine göre

¹⁵⁰ R.G., 01.09.1971 tarih ve 13943 sayılı, 1475 sayılı İş Kanunu, (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1475.pdf> E.T. 04.04.2019).

“İşveren; a) Çalışanların işyerinde maruz kalacakları sağlık ve güvenlik risklerini dikkate alarak sağlık gözetimine tabi tutulmalarını sağlar. b) Aşağıdaki hallerde çalışanların sağlık muayenelerinin yapılmasını sağlamak zorundadır: 1) İşe girişlerinde. 2) İş değişikliğinde. 3) İş kazası, meslek hastalığı veya sağlık nedeniyle tekrarlanan işten uzaklaşmalarından sonra işe dönüşlerinde talep etmeleri hâlinde. 4) İşin devamı süresince, çalışanın ve işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfına göre Bakanlıkça belirlenen düzenli aralıklarla...”. Yine Sağlık Gözetimine göre “Tehlikeli ve çok tehlikeli sınıfta yer alan işyerlerinde çalışacaklar, yapacakları işe uygun olduklarını belirten sağlık raporu olmadan işe başlatılamaz”

Bu doğrultuda 20.07.2013 tarih ve 28713 sayılı “İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik”^{151*} 18.12.2014 tarih ve 29209 sayılı R.G. yapılan değişiklik uyarınca madde 4’e göre:^{152*} “...Çalışanın kişisel özellikleri, işyerinin tehlike sınıfı ve işin niteliği öncelikli olarak göz önünde bulundurularak uluslararası standartlar ile işyerinde yapılan risk değerlendirmesi sonuçları doğrultusunda; a) Az tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç beş yılda bir, b) Tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç üç yılda bir, c) Çok tehlikeli sınıftaki işyerlerinde en geç yılda bir defa olmak üzere periyodik muayene tekrarlanır. Özel politika gerektiren grupta yer alanlardan çocuk, genç ve gebe çalışanlar için en geç altı ayda bir defa olmak üzere periyodik muayene tekrarlanır. Ancak işyeri hekiminin gerek görmesi halinde bu süreler kısaltılır.” belirtilmektedir.

1475 sayılı eski kanununda çocuk ve genç işlerin en az altı ayda bir sağlık muayenesinden geçmesi gerekirken, 4857 sayılı yeni kanunda çocuk ve genç işçilerin

¹⁵¹ R.G., 20.07.2013 tarih ve 28713 sayılı İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelik, <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.18615&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> E.T. 04.04.2019).

¹⁵² R.G., 18.12.2014 tari ve 29209 sayılı İşyeri Hekimi ve Diğer Sağlık Personelinin Görev, Yetki, Sorumluluk ve Eğitimleri Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/12/20141218-6.htm> E.T. 04.04.2019).

düzenli sağlık muayenesinden geçmesi çalışan ve işin niteliği ile işyerinin tehlike sınıfına göre Bakanlık belirleyeceği sürelerle göre yapılması gerektiği belirtilmiştir. Yönetmelikte ise en geç altı ay periyodik muayene yapılması gerektiği belirtilmiştir. Sürenin azaltılması işyeri hekiminin talebine bırakılmıştır.

3.3.6. Çocuk İşçilerin Çalışma Süreleri Açısından Korunması

4857 sayılı İş Kanununa göre çocuk işçiler Avrupa Birliğinin Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönergesine istinaden “kısaltılmış iş süreleri” öngörülmektedir. Bu bağlamda *“Temel eğitimi tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, onbeş yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar artırılabilir.”*^{153*}

Okula gitmekte olan çocukların günlük, haftalık çalışma saatleri farklı şekilde düzenlenmiştir. *“Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri yukarıda birinci fıkrada belirtilen süreleri aşamaz.*

Çocuk ve Genç işçilerin çalışma sürelerinin korunması için “gece çalışma yasağı” ve “fazla çalışma yasağı” getirilmiştir.

Gece çalışma yasağı; çalıştırılma yaşına ilişkin özel düzenlemelerden biri ise gece çalışması ile ilgilidir. Çocuk ve genç işçilerin gece saatlerinde uykuya ihtiyaçları olduğu için gece çalıştırılmaları sakıncalıdır. Ayrıca iş sağlığı açısından da bu durum beraberinde olumsuz sonuçları getirmektedir.

¹⁵³

R.G., 06.04.2004 tarih ve 25425 sayılı.

4857 sayılı İş Kanunu Gece çalıştırma yasağı ile ilgili (73. Md) “*Sanayiye ait işlerde onsekiz yaşını doldurmamış çocuk ve genç işçilerin gece çalıştırılması yasaktır.*”

Avrupa Birliği'nin 1994 tarihli 94/33/EC Sayılı Gençlerin İşyerinde Korunmasına İlişkin Yönerge'sinde yer alan 9. Maddede ise konuyla ilgili ayrıntılı bir düzenleme yer almaktadır. Buna göre üye devletler, çocukların 20:00- 6:00 saatleri arasında; ergenlerin 22:00-6:00 saatleri arasında veya 23:00-7:00 arasında çalışmalarının yasak olduğu önlemler yer almaktadır. Üye devletler, yasalar veya idari düzenlemelerle birlikte ergenlere yukarıda belirtilmiş olan süreler içinde çalışmalarına izin verebilirler.^{154*}

Fazla çalışma yasağı; çocuk ve gençlerin çalışma koşulları Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelikte yer verilmiştir. Yönetmeliğin ilgili maddeleri:

Çalışma süresi ve ara dinlenme süresi (6. Md) “*Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar arttırılabilir. Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri, yirmidört saatlik zaman diliminde, kesintisiz ondört saat dinlenme süresi dikkate alınarak uygulanır. Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri birinci fıkrada belirtilen çalışma sürelerini aşamaz. İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesi zorunludur.*”

Çalışma süresinden sayılan haller için 4857 İş Kanunu ile Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik hükümleri dikkate alınmaktadır.

¹⁵⁴

AYKAÇ, s.366.

İş kanunu (66.md) “a) Madenlerde, taşocaklarında yahut her ne şekilde olursa olsun yeraltında veya su altında çalışılacak işlerde işçilerin kuyulara, dehlizlere veya asıl çalışma yerlerine inmeleri veya girmeleri ve bu yerlerden çıkmaları için gereken süreler. b) İşçilerin işveren tarafından işyerlerinden başka bir yerde çalıştırılmak üzere gönderilmeleri halinde yolda geçen süreler. c) İşçinin işinde ve her an iş görmeye hazır bir halde bulunmakla beraber çalıştırılmaksızın ve çıkacak işi bekleyerek boş geçirdiği süreler. d) İşçinin işveren tarafından başka bir yere gönderilmesi veya işveren evinde veya bürosunda yahut işverenle ilgili herhangi bir yerde meşgul edilmesi suretiyle asıl işini yapmaksızın geçirdiği süreler. e) Çocuk emziren kadın işçilerin çocuklarına süt vermeleri için belirtilecek süreler. f) Demiryolları, karayolları ve köprülerin yapılması, korunması ya da onarım ve tadili gibi, işçilerin yerleşim yerlerinden uzak bir mesafede bulunan işyerlerine hep birlikte getirilip götürülmeleri gereken her türlü işlerde bunların toplu ve düzenli bir şekilde götürülüp getirilmeleri esnasında geçen süreler. İşin niteliğinden doğmayıp da işveren tarafından sırf sosyal yardım amacıyla işyerine götürülüp getirilme esnasında araçlarda geçen süre çalışma süresinden sayılmaz.” genel olarak işçilerin çalışma süresinden sayılan durumlar olarak belirtilmiş olup bu sürelere ek olarak Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (7.md) “a) İşverenin vermesi gereken eğitimlerde geçen süreler, b) İşverenin işyeri dışında gönderdiği kurslar ve toplantılarda geçen süreler ile yetkili kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen mesleki eğitim programlarında geçen süreler, c) Ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından çalışan çocuk ve gençler ile ilgili olarak düzenlenen konferans, kongre, komisyon ve benzeri toplantılara temsilci olarak katılmaları nedeniyle işlerine devam edemedikleri süreler” süreler çocuk ve gençlerin çalışma süresinden sayılmaktadır.

Borçlar Kanunda ve İş Kanunda işçinin fazla çalışması ile ilgili haklarını düzenleyen maddeler olsa da çocuk ve genç işçilerin kar amaçlı sağlıklarını tehlikeye atmalarını önlemek amacıyla fazla çalışma yasağı getirilmiştir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin (6.md) ile “Temel eğitimini tamamlamış ve okula gitmeyen çocukların çalışma saatleri

günde yedi ve haftada otuzbeş saatten fazla olamaz. Ancak, 15 yaşını tamamlamış çocuklar için bu süre günde sekiz ve haftada kırk saate kadar arttırılabilir. Çocuk ve genç işçilerin günlük çalışma süreleri, yirmidört saatlik zaman diliminde, kesintisiz ondört saat dinlenme süresi dikkate alınarak uygulanır.Okula devam eden çocukların eğitim dönemindeki çalışma süreleri, eğitim saatleri dışında olmak üzere, en fazla günde iki saat ve haftada on saat olabilir. Okulun kapalı olduğu dönemlerde çalışma süreleri birinci fıkrada belirtilen çalışma sürelerini aşamaz. İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesi zorunludur.” Bir gün ve haftalık çalışma süreleri sınırlandırılmıştır.

Yönetmelikte, hafta tatilini kırk saatten az, yıllık izni 20 günden az olmaz olarak belirlemiş, ulusal bayram ve genel tatillerde ise çalıştırılmayacakları belirtilmiştir.

3.3.7. Çocuk İşçilerin Dinlenme Süreleri Açısından Korunması

Çocukların ve gençlerin fiziksel olarak yetişkinlerden daha güçsüz olmaları, yetişkinlerden fazla dinlenme saatine ihtiyacı olduğunu zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple “Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te” yetişkinlere kıyasla çocuk ve genç işçiler daha ayrıcalıklı dinlenme sürelerine sahip olmaları öngörülmüştür. Fakat bu yönetmelikte yer alan hükümler yalnızca İş Kanununa tabi çocuk ve genç işçiler için uygulanabilecektir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’te çocuk ve işçilerin dinlenmesini düzenleyen 6. madde hükmüne göre “İki saatten fazla dört saatten az süren işlerde otuz dakika, dört saatten yedi buçuk saate kadar olan işlerde çalışma süresinin ortasında bir saat olmak üzere ara dinlenmesi verilmesi zorunludur.”. Böylelikle çocuk ve genç işçiler için ara dinlenmesi, İş Kanunu 68. maddede yetişkinler için belirlenen sürenin iki katına çıkarılmıştır. Ancak ara dinlenme çocuk ve gençler için de çalışma süresinden sayılmamaktadır.

3.3.8. Çocuk İşçilerin Şiddet ve Cinsel Tacize Karşı Korunması

Çocuk istismarı; fiziksel, duygusal ve cinsel istismar olarak incelenmektedir. Fiziksel istismar, bedensel zarar verecek davranışları, duygusal istismar çocuğun ruh sağlığını bozacak her türlü sözel ifadeyi ve sürekli kötü davranışlarda bulunmayı, cinsel istismar ise çocuğu istemediği gelişimsel olarak hazır olmadığı eymelerde kullanılması ya da bu eylemlere zorlanmasıdır. Cinsel istismar dokunma olmadan gerçekleşen ve dokunmanın yer aldığı cinsel istismar olarak görülebilmektedir.^{155*}

İşyerlerinde şiddet toplum sağlığı ile ilgili önemli bir problemdir. İşyerlerine yaş ve çalışma ilişkiler bakımından farklılıklar bulunabilmektedir. Çocuk ve gence aynı yaş ya da yaş grubu ya da yetişkinler şiddet uygulayabilir. Çalışma sırasında çalışmayan kişilerden ya da diğer çalışanlar tarafından şiddete maruz kalabilmektedir. 1998 yılında adli dosyaların incelenmesi sonucunda 19 yaş altında iş yerinde şiddete uğrayan çocuk ve gençlerin olay esnasından işyerinde çalışmadığı, işyeri ya da eklentilerinde olayı geçtiği belirlenmiştir. Şiddet uygulayanların %28,6'sının şiddet mağduru ile aynı yaşta ya da ± 5 yaş olduğu, %71,4'ünün ise şiddet mağdurundan 6 yaş ve daha büyük olduğu belirlenmiştir.^{156*}

2009 yılında 18 yaş altında mesleki eğitim merkezine kayıtlı 595 çırak ile yapılan araştırmada, %47'u sanayi sektöründe çalışmakta, günlük çalışma süresi %98,3'ünde yasal sürenin üstünde, %64,4'nün 14 yaş ve altında çıraklığa başladığı, %24,7 si aile istismar edildiğini, %27,1'i ailede ihmal edildiği belirlenmiştir. %20.0 fiziksel istismar, %9,6

¹⁵⁵ KAYTEZ, N.; YÜCELYİĞİT, S.; KADAN, G., Çocuğa Yönelik İstismar ve Çözüm Önerileri, Eurasian Journal of Health Sciences, 1(1), 2018, s.18.

¹⁵⁶ BALCI, Y. G.; EŞİYOK, B., İşyerinde 19 Yaş ve Altındaki Çocuk ve Gençlere Yönelik Şiddet, (<https://fisek.org.tr/calismalar/cocuk-emeği/arastirmalar/isyerinde-19-yas-ve-altindaki-cocuk-ve-genclere-yonelik-siddet/> E.T. 15.07.2019).

duygusal istismar, %2,7'si cinsel istismara uğramış, %12,4 fiziksel ihmal, %21,0'ı duygusal ihmal ile karşılaştığı belirlenmiştir.^{157*}

Yapılan araştırmalar incelendiğinde çocuk ve genç işçilere yönelik şiddet ve cinsel tacize ilişkin çalışmaların yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin çalıştırılma esaslarında (5.md) işverenlere “...*çocuk ve genç işçilerin tecrübe eksikliği, mevcut veya muhtemel riskler konularında bilgisizlik veya tamamen gelişmiş olmamalarına bağlı olarak gelişmelerini, sağlık ve güvenliklerini tehlikeye sokabilecek herhangi bir riske karşı korunmalarını temin edeceklerdir.*” Hükmü ile işverenlerin çocuk ve gençleri risklerden koruması gerekmektedir.

¹⁵⁷ ÖNCÜ, E.; KURT, A.; Ö., ESENAY, F. I.; ÖZER, F.. Çalışan Çocukların Ailede İstismarı, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 10 (3), 2012, s.128-140.

BÖLÜM IV

YAPTIRIMLAR

4.1. GEÇERSİZLİK YAPTIRIMLARI

Çocuk ve genç işçilerin korunmasına yönelik İş mevzuatındaki hükümler emredici niteliktedir. Farklı meslek kanunlarında yer almayan çocuk ve işçilerin çalıştırılmasına ilişkin Borçlar Kanunu hükümleri geçerli olmaktadır. Borçlar Kanunu (27. Md.) *“Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür. Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak, bu hükümler olmaksızın sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, sözleşmenin tamamı kesin olarak hükümsüz olur.”* hükmüne yer vermektedir. Bu maddeye göre sözleşmenin kurallarına uyulmadığı takdirde sözleşme geçersiz sayılacaktır. Sözleşmelerin geçersiz sayılması, hukuka aykırı olmasından kaynaklanır. Hukuk kurallarına uyulmaması, hukuki korunmanın yapılmasını engellemektedir. Hukuki geçersizlik, hukuka aykırı olarak yapılan işlemlerden kaçınılması için uygulanan bir yaptırımdır.

Sözleşmelerin geçerliliği için *“fiili ehliyet”* sahip olma şartı da aranmaktadır dolayısıyla fiili ehliyeti bulunmayan kişileri yaptığı sözleşmelerde geçersiz olmaktadır. Diğer bir ifadeyle *“batıl sözleşme”* olmaktadır. Batıl sözleşme; *“başlangıcından itibaren geçersiz bir hukuki işlem olup, hiçbir zaman geçerlilik kazanamayacağı gibi, hiçbir hukuki sonuç da doğuramaz.”*^{158*} Batıl bir sözleşme söz konusu olduğunda yaptırım *“butlan”* olmaktadır. Butlan (geçerliliği olmayan hukuki işlemlerin, geçmişe etkili hükümsüz kılan

¹⁵⁸

SÜZEK, s.287.

yaptırım olarak), zamanla ortadan kalkmamakta, butlanın nedeninin ortadan kalması sonucu değiştirmemektedir.^{159*}

Borçlar Kanununda kamu yararını gözeterek hazırlanan “butlan” hazırlanmış sözleşmelerde, batıl olan hükümlerden kaynaklan boşluklar, çocuk ve gençler ile ilgili kanunun hükmü ile doldurulmaktadır. Diğer bir ifadeyle sözleşmede batıl olan hükümlerin yerine kanunda yer alan hükümler eklenerek sözleşme kabul edilmiş olur. Çocuk ve gençler ile ilgili hüküm bulunmayan boşluklar ise Toplu İş Sözleşmesi, Genel Hükümler, İşverenin işçiyi koruma sorumluluğuna ilişkin davranışlar ile doldurulmaktadır.^{160*}

Bu bağlamda iş sözleşmesi açısından meydana gelen geçersizlik durumu, yani geçersiz olması halinde nasıl bir yaptırım uygulanacağından bahsetmek gereklidir. Var olan kanunların emredici kurallarına aykırı olarak kurulmuş herhangi bir iş sözleşmesinin hüküm ve sonuçlarının olarak ortadan kaldırılması taraflar açısından “*çözülmesi olanaksız bir tasfiye sistemi*” yaratmaktadır.^{161*}

Çocuk ve genç işçiler ile ilgili hukuki geçerliliğın olması, taraflar arasında yapılan iş sözleşmesi ile sağlanır. İş sözleşmesi çocuk ve genç işçilerin haklarının korunması ve taraflara yaptırımların belirlenmesi için ön koşul niteliğindedir. Hukuka uygun olmayan sözleşmelerin geleceğe yönelik sonuçlar oluşturduğunun kabul edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle çocuk ve genç işçilerin, işveren ile iş sözleşmesinin yapıldığı tarihte çocuk ve genç işçilerin yaşının belirlenmesi öncelik taşımaktadır. İş sözleşmesi yapılmasına rağmen çocuk ve genç işçi çalışmaya başlamamış ise iş sözleşmesinde emeğın korunmasını gerektiren bir durum oluşmamakta, geçersizlik baştan hüküm ve sonuç oluşturmaktadır. Bu durumda iş sözleşmesinin konusuna dikkat etmek gerekmektedir. İş sözleşmesinin çocuk ve genç işçilerin çalıştırılabileceğı işlere uygun olmalıdır. Çocuk ve genç işçilerin

¹⁵⁹ SÜZEK, S. İş Hukuku; Genel Esaslar Bireysel İş Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2019, s.287.

¹⁶⁰ AYDINLI, İ., İşverenin Sosyal Temas ve İş İlişkisinden Doğan Edimden Bağımsız Koruma Yükümlülükleri ve Sonuçları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004, s.135.

¹⁶¹ SÜZEK, s.320.

çalıştırılması yasak olan işlerle ilgili olması geçersizliği, iş sözleşmesinin başlangıcından itibaren hüküm ve sonuçlar oluşturmaktadır.

Hizmet sözleşmesinin kurulması ile ilgili genel hüküm (394.md) *“Geçersizliği sonradan anlaşılan hizmet sözleşmesi, hizmet ilişkisi ortadan kaldırılincaya kadar, geçerli bir hizmet sözleşmesinin bütün hüküm ve sonuçlarını doğurur.”* hükmü yer almaktadır. Geçersiz bir sözleşmenin varlığına rağmen, çocuk ve genç işçi çalışmaya başlamadığında iş sözleşmesi geçersiz olup, iş sözleşmesinde yer alan hükümler bulunmamaktadır.^{162*}

Borçlar Kanununun 394.maddesi hükümlerine göre sözleşmelerin özel bir şekle bağlı olmayıp, aksi hüküm olmamasına bağlanmıştır. Taraflar sözleşmenin geçersiz olduğunun farkına varmadıkları durumlarda, sözleşmenin geçersiz olduğunu sonradan fark ederlerse, sözleşmeden kaynaklanan ilişki ortadan kaldırılincaya kadar, geçerli bir sözleşmenin bütün hüküm ve sonuçlarının oluşmasını sağlamaktadır. Çocuk ve genç işçiler için sözleşmenin yapıldığı dönemde asgari yaş şartını taşıyor olması, sözleşme hükümlerini ve sonuçlarının oluşmasını engellemektedir. Yargıtay kararları incelendiğinde de yaş şartı arandığı asgari yaş şartından önce çalışmaya başlayan çocuk ve genç işçilerin hizmet akdi yapamayacağından dolayı 14 yaşını doldurduğu tarihten itibaren hakları tanınmaya başlanmıştır. Asgari yaş şartı aranan Yargıtay kararlarından bazıları aşağıda verilmiştir.

1994 doğumlu çalışanın 2011 yılı denetiminde fiili çalışmanın bulunmadığını, 2008 yıllarında fiilen çalıştığı belirlemiştir. Yaş dikkate alındığında geçerli bir hizmet akdi ilişkisinden ve fiili çalışmadan söz edilemeyeceğinden dolayı zorunlu sigortalılık süresinin tespiti yapılamayacağına karar verilmiştir.^{163*}

Diş hekimi yanında Aralık 1995- Ekim 2008 askerlik süresi hariç 11 yıl 6 ay 1 gün çalışanın kıdem ve ihbar tazminatı ile bazı işçilik alacaklarını tahsilini talep etmesi üzerine; 12 yaşında çalışmaya başlamış olması, 14 yaşını dolduruncaya kadar geçen sürede sürekli

¹⁶² BAKIRCI, s.423.

¹⁶³ YARGITAY 10. HD , T. 15.05.2017, E. 2016/2026, K.2017/4106, <https://www.sinerjias.com.tr/>, (E.T.18.09.2019).

bir çalışmanın olmaması nedeniyle çırak olarak kabul edilmiş, İş Kanunu 71.madde gereğince 14 yaşını doldurduktan sonraki süre hizmet süresinin başlangıcı olarak alınmasına karar verilmiştir.^{164*}

4857 sayılı Is Kanunu'nun 71. maddesi nazara alındığında 12- 15 yas aralığında olan suça sürüklenen çocuk hakkında gönüllü de olsa kamuya yararlı işte çalışma seçenек yaptırımına hükmedilemeyeceği gözetilmeden yazılı şekilde karar verilmesi gerektiği belirtilmiştir.^{165*}

4847 sayılı Kanuna 71. Maddesine göre 14 yaşını tamamlamadan işçi olarak çalışmaya başlanması üzerine işçilik alacaklarının hesaplanmasında yasal yaş sınırı gözetilmeden hesaplanmayacağına karar verilmiştir.^{166*}

14 yaşından küçük çocuklarla iş sözleşmesi kurulma olanağı bulunmadığı, sözleşmenin yapılması durumunda baştan geçersiz bir sözleşme olduğu, 4857 sayılı Kanun kapsamında olmadığı, bu nedenle hizmet süresinin belirlenmesinde kanuna uygunluğun esas alınmasına göre hizmet süresinin belirlenmesine karar verilmiştir.^{167*}

Yargıtay kararları incelendiğinde çocuk ve genç işçiler asgari yaşı geçmiş durumdadır. Diğer bir ifadeyle asgari yaş şartını tamamlamadan hizmet sözleşmesi yapmış ve hizmete devam ederken asgari yaş şartını taşımış durumdadır. Bu nedenle sözleşme geçersiz sayılmamakta ve 4847 sayılı Kanununa göre asgari yaş şartını taşıdığından itibaren haklardan ve sözleşme hükümlerinden yararlanmaktadır. Asgari yaş şartının taşınmadığı dönemlerin sayılmaması ise çocuk ve genç işçiler açısından geçersiz sayılmaması gerektiği yönünde görüşler bulunmaktadır.

¹⁶⁴ YARGITAY 7. HD, T. 16.01.2014, E. 2013/13715, K.2014/511, <http://www.kazanci.com/>, (E.T.19.10.2019).

¹⁶⁵ YARGITAY 17.CD., T. 17.11.2015, E.2015/6673, K.2015/9457, <https://www.sinerjias.com.tr/>, (E.T.17.09.2019).

¹⁶⁶ YARGITAY 7.HD,T. 26.02.2014, E. 2014/260, 2014/4684, <https://www.sinerjias.com.tr/>, (E.T.17.09.2019).

¹⁶⁷ YARGITAY 22. HD, T. 21.05.2013, E. 2012/1645, K. 2013/11851, <https://www.sinerjias.com.tr/>, (E.T.10.09.2019).

İşverenlerin asgari yaş sınırına uymadan işçi çalıştırması, çocuk ve genç işçilerin hak kaybına neden olmaktadır. Bu nedenle işverenler, çocuk ve genç işçilere haksız fiilde bulunmakta, hukuki uygunluğu olmayan eylemleri ile çocuk ve genç işçilere zarar vermektedir. Asgari yaş sınırı olmayan çocuk ve genç işçilerin çalıştırılması haksız fiilin; davranış, hukuka aykırı olma, kusur, zarar ve illiyet bağı unsurlarını taşımaktadır. Bu durumda çocuk ve genç işçiler açısından işverenler Türk Borçlar Kanun’da belirtilen haksız fiillerden doğan borç ilişkisi 49.madde *“Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür. Zarar verici fiili yasaklayan bir hukuk kuralı bulunmasa bile, ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren de, bu zararı gidermekle yükümlüdür.”* hükmü kapsamında değerlendirilebilir. Bu durumda işveren, asgari yaş sınırına uymayan çocuk ve genç işçilerin çalıştırıldığı dönemler için zararı gidermesi yükümlülüğüne karar verebilir. 50.maddede belirtilen zararın ve kusurun ispatı kapsamında *“Zarar gören, zararını ve zarar verenin kusurunu ispat yükü altındadır. Uğranılan zararın miktarı tam olarak ispat edilemiyorsa hâkim, olayların olağan akışını ve zarar görenin aldığı önlemleri göz önünde tutarak, zararın miktarını hakkaniyete uygun olarak belirler.”* 51. Madde gereğince oluşan zarara uğrayan için tazminat belirlenmesin de 51.madde *“Hâkim, tazminatın kapsamını ve ödenme biçimini, durumun gereğini ve özellikle kusurun ağırlığını göz önüne alarak belirler. Tazminatın irat biçiminde ödenmesine hükmedilirse, borçlu güvence göstermekle yükümlüdür.”* Hükümleri ile tazminatın indirilmesine 52.madde *“Zarar gören, zararı doğuran fiile razı olmuş veya zararın doğmasında ya da artmasında etkili olmuş yahut tazminat yükümlüsünün durumunu ağırlaştırmış ise hâkim, tazminatı indirebilir veya tamamen kaldırabilir. Zarara hafif kusuruyla sebep olan tazminat yükümlüsü, tazminatı ödediğinde yoksulluğa düşecek olur ve hakkaniyet de gerektirirse hâkim, tazminatı indirebilir.”* Hükümlerine göre çocuk ve genç işçilerin asgari yaş sınırı öncesi dönem için tazminat alması sağlanarak haksızlığa uğraması önlenir. Bu durumda da hem ülkemizde hem de dünyada çocuk ve genç işçilik ile mücadelenin başarısız olması söz konusu olacaktır. Haksız fiil kapsamında Medeni Kanunda belirtilen hukuki ilişkilerin kapsamı hükümlerine dikkat edilmelidir.

Medeni Kanun'un hukuki ilişkilerde dürüst davranma 2.madde "*Herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır. Bir hakkın açıkça kötüye kullanılmasını hukuk düzeni korumaz.*" Dürüstlük kuralı Borçlar Kanununun 52.maddesinde karşılık bulmaktadır. Diğer bir ifadeyle asgari yaş sınırına uymayan çocuk ve genç işçiler ve yasal temsilcileri zarar gören taraf olarak, zarara neden olan davranışa razı olmuşlardır. Dürüstlük kuralı, çelişkili davranma yasağına neden olur. Çelişkili davranma yasağında kişi kendisinin engelleyebileceği zararları tanzim etmek istemesi çelişkili bir davranış olmaktadır. Hakimin takdir yetkisi 4.madde "*Kanunun takdir yetkisi tanıdığı veya durumun gereklerini ya da haklı sebepleri göz önünde tutmayı emrettiği konularda hâkim, hukuka ve hakkaniyete göre karar verir.*" 5.madde "*Bu Kanun ve Borçlar Kanununun genel nitelikli hükümleri, uygun düştüğü ölçüde tüm özel hukuk ilişkilerine uygulanır.*"

Çocuk ve genç işçi, asgari yaş sınırına uymayarak hak kaybının oluşmasına neden olmaktadır. Bu durumda zarar görenlere, işveren tarafından ödenecek tazminatlar "*kişinin kendi kusurundan faydalanamaz*" ilkesine uymamaktadır. İşverenin bütün zararı karşılamasına yönelik hükümlerde adalete uymayacak şekilde durumun ağırlaşmasına neden olacaktır. İş sözleşmelerinde çocuk ve genç işçiler ile işveren arasında birlikte kusurun değerlendirilmesidir. Asgari yaş sınırına uymayan işçi ve işverenlerde ise kusurdan çok hukuka aykırılık söz konusudur. Haksız fiilin unsurlarından olan illiyet bağının incelenmesi ile çocuk ve genç işçinin asgari yaş sınırına uymadan çalışması ile zararın ortaya çıkmasına olan etkisi ortaya konularak tazminat belirlenmesine gidilebilir. Bu nedenle öncelikle illiyet bağı kurulması gerekmektedir. İlliyet bağı mücbir sebepler, üçüncü kişilerin ve zarar görenin kusuru ile kesilir. Bu durumda çocuk ve gençlerin asgari yaş sınırı öncesi çalıştırılmasında yasal temsilcileri de hukuka aykırı davranmaktadır. Buna göre asgari yaş sınırı öncesi çalıştırılan çocuk ve genç işçilerin kusuru olması, yasal temsilcilerin varlığı işverenin haksız fiil kapsamında tazminat ödemesini engellemektedir.

Yasal temsilcilerin varlığı, Medeni Kanun'da fiil ehliyeti kapsamında ergin olma şartı on sekiz yaşın doldurulması, evlilik (on yedi yaşın doldurulması gerekir, hakim onaltı

yaşını doldurmuş olanların evlenmesine izin verebilir) ve onbeş yaşını dolduran küçüğün isteği ve veli rızası ile mahkemece ergin sayılmaktadır. Ayırt etme gücüne sahip küçükler ise haksız fiillerinden sorumlu tutulmaktadır. Medeni Kanunda küçükler ifadesinin yaş aralığı ise belirtilmemektedir. Bu “*sınırlı ehliyetsiz*” kavramını doğurmaktadır. Sınırlı ehliyetsiz, tam ehliyetli olmayan kişidir. Tam ehliyetli kişi ise; Medeni Kanunda ifade edilen ergin olma, kısıtlı olmama ve ayırt etme gücüne sahip olan kişilerdir. Ergin olmayan ya da kısıt olan kişi ayırt etme gücüne sahip ise “*sınırlı ehliyetsiz*” olarak tanımlanır. Çocuk ve genç işçiler, ayırt etme gücünün unsurları olan tanıma, değerlendirme, irade ve iradesine uygun davranma yeteneğinin varlığı ile olmakta olup haksız fiillerinden sorumlu oldukları şeklinde yorumlanabilir. Sınırlı ehliyetsizler yasal temsilcileri olmadan, karşılıksız kazanım (bağış kabul, alacağı için rehin ve kefalet sözleşmesi yapma), irade açıklamaları, hak sahibi tarafından açılacak haklarını (manevi tazminat, kişiliği koruma, vb.) kullanabilirler. Bu Medeni Kanun meslek ve sanat ile ilgili 453. maddesinde “*Vesayet altındaki kişiye vesayet makamı tarafından bir meslek veya sanatın yürütülmesi için izin verilmiş ise, o kişi bununla ilgili her türlü olağan işlemleri yapmaya yetkilidir ve bu tür işlemlerden dolayı bütün malvarlığı ile sorumludur.*” hükmüne yer verilmiştir. Bu durumda haksız fiilin illiyet bağında üçüncü kişilerin varlığını ortadan kaldırmaktadır. Yargıtay kararları da incelendiğinde İş Kanunu kapsamında 14 yaşını doldurma şartı arandığı, diğer kanunlarda yer alan hükümlerin gözetilmediği görülmektedir.

Çocuk ve genç işçilerin asgari yaş sınırı sonrası haklarının kullanılması yönünde hükümler ile hak kaybına neden olurken, asgari yaş sınırı öncesi yapılan hizmet sözleşmelerini işverenin kusurlu ve haksız fiil olarak değerlendirerek çalışan hakkının korunması sağlanabilir. Asgari yaş öncesinin dikkate alınmaması ise işverenleri ödüllendiren, çocuk ve genç yaşta çalışmaya başlayanların ise mağdurluğunun artmasına neden olmaktadır. İşçi açısından kanuna aykırı olan eylemlerden elde edilen haklara neden olunması, işverenlerin kanuna aykırı çalıştırdığı dönemlere ilişkin bedel ödememesi çocuk ve genç işçiliği ile mücadeleye zarar verebilecektir.

Asgari yaş sınırına uymasına rağmen çalıştırılması yasak işlerde çalıştırılan çocuklar ile ilgili Yargıtay kararı: 17 yaşında yapı işinde çalıştırılması yasak olmasına rağmen kaçak olarak çalıştırıldığı sürede kaza sonucu vefat etmesi, şirket ile iş sözleşmesinin olmadığı, taşeron firma ile sözleşmesinin olduğu davada, Sosyal Sigortalar Kanunu 2.madde “*Bir hizmet akdine dayanarak bir veya birkaç işveren tarafından çalıştırılanlar bu kanuna göre sigortalı sayılırlar.*” Gereğince çalıştırılması sigortalı sayılması için yeterli sayılmıştır. Kaçak işçi olarak ve kanunda yasak işlerde çalıştırılması nedeniyle, fiilen sigorta yapılamayacağı, kaza tarihinden önce Çocuk ve Gençlerin Çalıştırılma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile birlikte Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliğinin yürürlüğe girmiş olmasına rağmen, yasak olan iş kolunda olduğu iddiasının araştırılması, taşeron firmanın isim belirtmediği 220 işçi arasında olup olmadığının belirlenmesine karar verilmiştir.^{168*} Karar incelendiğinde taşeron firma sigorta yapmaktan sorumlu olduğu ve yönetmeliğin yürürlük tarihinden önce yasak işte çalıştırılma iddiasının belirlenmesine gidilmiştir. 17 yaşında çalıştırılması yasak iş kolunda çalıştırıldığı iddia edilen çalışanın kaçak çalıştığı ve çalışırken vefat etmesi nedeniyle isim listelere ve tarihleri dikkat alınarak hüküm verilebilecektir.

Borçlar Kanunu 439. Maddesi işçinin haksız olarak işe başlamaması veya işe bırakmasını düzenlemektedir. Madde hükmüne göre işçi haklı sebebi olmadan işe başlamazsa ya da aniden işi bırakırsa işveren, aylık ücretin dörtte birine eşit olacak şekilde tazminat isteme hakkı bulunmaktadır. Tazminat isteme hakkı takas yoluyla sona ermediği durumlarda, işçinin işe başlamamasından veya işi bırakmasından başlamak üzere otuz gün içinde dava veya takip ile tazminat hakkını kullanmalıdır. Otuz gün içinde kullanılmayan tazminat hakkı düşmektedir. İşvereni korumak amacıyla eklenmiş olan hükümde asgari yaş sınırı olmayan kişilerle yapılacak iş sözleşmesine göre işe başlayanlardan tazminat talebinde bulunamaz.

¹⁶⁸ YARGITAY 11.HD., T. 07.11.2014, E. 2013/862, K.2014/17130, <http://www.kazanci.com/>, (E.T.19.10.2019).

4.2. CEZAI YAPTIRIMLAR

İş mevzuatı kurallarının birçoğu ekonomik bakımdan güçlü olan işverene karşı geçimini emeği ile sağlayan zayıf durumdaki işçiyi koruma amacı ile konulmuşlardır. Bu tür kuralların yorumunda başvurulan “işçi lehine yorum” yöntemi, “amaçsal yorum” ile örtüşür. Başka bir anlatımla “işçi lehine yorum”, “amaçsal yorumun” iş hukukunda işçiyi korumak için konulan kurallar yorumlanırken büründüğü biçimdir.^{169*} Bu kapsamda çocuk ve genç işçilerin lehine mevzuatta yer alan cezai yaptırımlar incelenmiştir.

4857 sayılı İş Kanununun İdari Ceza Hükümleri incelendiğinde, işin düzenlenmesine ilişkin hükümlere aykırılık ile ilgili (104. Md); “71. ve 72. madde hükümlerine uygun olmayacak şekilde çocuk ve genç işçi çalıştıran işverenler veya iş veren vekiline binikiyüz Türk Lirası idari para cezası” hükmü yer almaktadır.

İş Kanunu telafi çalışması ile ilgili 64. madde “Zorunlu nedenlerle işin durması, ulusal bayram ve genel tatillerden önce veya sonra işyerinin tatil edilmesi veya benzer nedenlerle işyerinde normal çalışma sürelerinin önemli ölçüde altında çalışılması veya tamamen tatil edilmesi ya da işçinin talebi ile kendisine izin verilmesi hallerinde, işveren iki ay içinde çalışılmayan süreler için telafi çalışması yaptırabilir. Bu çalışmalar fazla çalışma veya fazla sürelerle çalışma sayılmaz. Telafi çalışmaları, günlük en çok çalışma süresini aşmamak koşulu ile günde üç saatten fazla olamaz. Tatil günlerinde telafi çalışması yaptırılmaz.” hükümlerine aykırı davranımlarda ise işveren veya işveren temsilcisi “her bir işçi için iki yüz yirmi Türk Lirası idari para cezası” (104. md) verilmesi gerekmektedir.

Türk Ceza Kanunu’nda 18 yaşını doldurmayanların çocuk olarak kabul edilmekte ve iş sözleşmesi kapsamında çalışan çocuklara ilişkin düzenlemelerin ihlali suça neden olursa cezai yaptırım olarak hapis ve adli para cezası söz konusu olmaktadır.

¹⁶⁹ YARGITAY HUKUK GENEL KURULU, T.15.11.2017, E. 2015/22-1389, K. 2017/1368, <http://www.kazanci.com/>, (E.T.19.10.2019).

“İnsan Ticareti” başlıklı 80. maddesinin 3. fıkrasına göre, “Zorla çalıştırmak veya hizmet ettirmek, esarete veya benzerî uygulamalara tâbi kılmak amacıyla onsekiz yaşını doldurmamış olanların tedarik edilmeleri, kaçırılmaları, bir yerden diğer bir yere götürülmeleri veya sevk edilmeleri veya barındırılmaları hâllerinde suça ait araç fiillerden hiçbirine başvurulmuş olmasa da faile sekiz yıldan oniki yıla kadar hapis ve onbin güne kadar adlî para cezası verilir”.^{170*}

“Eğitim ve öğretim hakkının engellenmesi” başlıklı 112.madde “(1) Cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla;

a) Devletçe kurulan veya kamu makamlarının verdiği izne dayalı olarak yürütülen her türlü eğitim ve öğretim faaliyetlerine,

b) Kişinin eğitim ve öğretim hakkını kullanmasına,

c) Öğrencilerin toplu olarak oturdukları binalara veya bunların eklentilerine girilmesine veya orada kalınmasına,engel olunması hâlinde, fail hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.”

“İş ve çalışma hürriyetinin ihlâli” başlıklı 117. maddenin 2. fıkrasına göre de, “Çaresizliğini, kimsesizliğini ve bağıllığını sömürmek suretiyle kişi veya kişileri ücretsiz olarak veya sağladığı hizmet ile açık bir şekilde orantısız düşük bir ücretle çalıştıran veya bu durumda bulunan kişiyi, insan onuru ile bağdaşmayacak çalışma ve konaklama koşullarına tâbi kılan kimseye altı aydan üç yıla kadar hapis veya yüz günden az olmamak üzere adlî para cezası verilir”.^{171*}

¹⁷⁰ AYKAÇ, s.381.

¹⁷¹ AYKAÇ, s.381.

SONUÇ

Dünyada ve ülkemizde çocuk ve genç işçiliğini azaltma ve tamamen ortadan kaldırma kapsamında uluslararası mevzuat ve sözleşmelere uygun düzenlemeler ulusal mevzuatta da yerini almaktadır. Özellikle çocuk ve gençlerin bütün gelişim alanlarında gelişimini engelleyecek işlerde çalışmasının ortadan kaldırılması için önemli kararlar alındığını görmekteyiz. Bu kararlar incelendiğinde; asgari çalışma yaşının belirlenmesi, tehlikeli işlerin sınıflandırılması, yasa dışı faaliyetlerde ve köleleştirmeye yönelik işlerde çalışmanın yasaklanması olduğu görülmektedir. Çocuk ve gençler belirlenen asgari yaş sınırına uyarak hafif işlerde çalışabilmeleri, korunmalarına yönelik hakları da belirlenmiştir.

Türkiye’de çocuk ve genç işçiliğine ilişkin durum analizi yapıldığında 4857 sayılı İş Kanunundaki hükümlerin genel anlamda uluslararası standartlara yakın olduğu söylenebilir. Çocuk ve genç işçiliği ile ilgili mevzuatlarımız ile karşılaştırıldığında ise çocuk ve gençlerin tanımlanması, çocuk ve genç işçi tanımlamaları, asgari yaş sınırı ile ilgili uyumsuzluklar dikkat çekmektedir. Bunun önemli bir nedeni çocuk ve genç işçiler ile ilgili ayrı bir mevzuat olmaması, ilgili mevzuatların içine eklenen hükümlerle sorunun çözülmeye çalışılması olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye çocuk ve genç işçi sorunları ile ilgili imzaladığı anlaşmalar gereğince mevzuatta çocuk yararını gözeterek karar verme ilkesine uygun hükümleri uygulama da uluslararası sözleşme hükümlerine göre karar alabilmektedir.

Çocuk ve gençlerin haklarıyla ilgili ülkemizdeki ve dünyadaki genel sorun hükümetlerin çocuk işçiliği ile ilgili yalnızca yasa hazırlayıp, bu yasaların uygulanabilirliği ile ilgili olan süreçte yer almamalarıdır. Mevzuatların ve denetimlerin etkin şekilde uygulanamaması sebebiyle çocuk işçiliği sorunu güncelliğini korumaktadır. Çocuk ve genç işçilerin korunması, bütünsel gelişimlerini tehdit etmeyecek şekilde çalışabilmeleri, ilgili mevzuatlarda yer alan hükümlerin uygulamada yarattığı karışıklığı ve hak kaybı önleyecek şekilde düzenlenmesini gerektirmektedir. Çocuk ve genç işçilerin çalıştırılmasında

mevzuata uygun olmayan çalışmaların yaptırımları incelendiğinde, mevcut yaptırımların da yetersiz olduğu söylenebilir.

Yargıtay kararları incelendiğinde en çok karşılaşılan durumlardan birinin asgari yaş sınırına uyulmadığı görülmektedir. Bu nedenle işveren ile çocuk ve genç işçiler arasında iş sözleşmesi bulunsa dahi, 14 yaşını doldurmadan önce yapılan sözleşmelerin hükümsüz olduğu, 14 yaşın doldurulduğu tarihten itibaren hak kullanımının başlatılmasına yönelik kararların verildiği görülmektedir. Bu, çocuk ve genç işçiliğini önlemek için verilebilecek bir hüküm olup, hukuka uygun olmayan işlemlere ilişkin bir yaptırım olarak değerlendirilebilir. Bu durumda ise çocuk işçilerin asgari yaş sınırı öncesi hakları yok sayılmakta, yasal temsilcilerin sorumluluğu ile ilgili hükümler ise açık bir şekilde yer almamaktadır. Sınırlı ehliyetsizlik kapsamında meslek ve sanat ile ilgili tek başına işlem yapabilmesine izin verilmesi, gelişim çağında olan çocukların gelişim özelliklerini bilmemeleri, kendilerini tanımamaları, haklarını bilmemeleri, deneyim azlığı gibi nedelerle gelişim özelliklerine uygun olmayan tehlikeli işlerde çalışmalarına neden olabileceği de unutulmamalıdır. İş verenin asgari yaş sınırı öncesi çalışılan zaman ile ilgili hükümlerin bulunmaması iş vereni koruyan bir anlayışa evrilecek şekilde emsal oluşturduğu düşünülmektedir. İşverenlere ve ebeveynlere yaptırımının olmaması çocuk ve genç işçilerin emeklerinin sömürülmesine neden olacağı aşikardır.

Çocuk işçiliği ile ilgili öneriler de şu şekilde sıralanabilir:

Çocuk ve genç işçiliği ile olan mücadeledeki ilk adım, çocuk işçiliğini tüm yönleriyle ele alabilmek ve bunun bir sorun olduğu bilincine sahip olmaktır. Çocuk işçiliğinin hangi boyutta olduğunu anlamak içinse özellikle ücretsiz ev işçiliği, tarım sektörü, küçük işletmeler gibi sektörlerde çalışmakta olan çocuklara ulaşılmalıdır.

Çocuk işçiliğinin bir sorun olduğunu kavrayabilmek ancak bu konuyla ilgili devletin gerekli organları tarafından durum tespiti, analizi yapacak ve çocuk işçiliği ile ilgili matematiksel veri sunacak bir birim kurulmalıdır.

Çocuk işçiliği sorununu ele alan çok kapsamlı tek bir yasal düzenleme yapılmalıdır. Çocuk ve gençlerin çalışabileceği işlerin sınıflandırılması ve sahip olunması gereken kriterler belirlenmelidir. Çocuk ve genç işçiliği hükümlerine uygun işçi çalıştırmayan işveren ve çocuk ve gençlerin yasal temsilcilerine yönelik yaptırımlar ayrıntılı olarak belirlenmelidir.

Çocuk ve genç işçiliği sorunuyla karşı karşıya kalmış tüm kişi veya kurumlar (hükümetler, işçiler, adalet mensupları, sivil kuruluşlar, eğitimciler, medya gibi) bu konuyla ilgili bilgilendirilmeli ve konuya hassasiyet ile yaklaşmaları sağlanmaktadır.

Çocuk ve insan hakları ile ilgili çalışan tüm sivil toplum kuruluşları, bireylerin ve toplumların bu konuyla ilgili halkı bilgilendirme çalışmaları yapıp; baskı grupları harekete geçirilmelidir. Özellikle kamuoyu bilinçli hale getirilerek çocuk işçiliğinin hoş görülmesi durumu mutlaka engellenmelidir.

Çocuk ve genç işçiliğinin önüne geçebilecek güce sahip olan bir diğer kurum da eğitimdir. Ülkemizde zorunlu eğitimin oniki yıl olarak uygulandığı göz önünde bulundurularak, ilgili yönetmeliklerde çocuk ve genç işçilerin okul ve iş hayatını düzenleyebilecek maddelere yer verilerek, çocukların eğitim ve gelişim hakkından yararlanması sağlanmalıdır. Çalışan çocuk ve genç işçilerin, iş güvenliği ve sağlığı ile hakları gibi konularda eğitim almaları sağlanabilir. Çocuk ve gençlerin iş sağlığı ve güvenliğini sağlamaya yönelik önlemler, çalışılan iş ve ortamı ile çocuk ve gençlerin gelişim ihtiyaçları ve özellikleri ile ilişkilendirilmeli, özellikle mesleki öğrenimine devam eden ve staj gören öğrencilerin iş ortamının uygunluğunu sağlamaya yönelik teşvikler oluşturulmalı ve denetlemeleri gerçekleştirilmelidir. Bu kapsamda mevcut meslek öğrenen çırakların işçi sayılmama durumları da yeniden değerlendirilmelidir.

Çocuk ve genç işçiliğinin önemli sorunlarından olan “*aile gelirine katkıda bulunmak*” ile ilgili ailelerin gelir düzeylerini arttıracak önlemler alınmalıdır. Ailelerin

maddi imkânları ve refah seviyesi yükseldikçe çocukların çalışmasına olan gereksinimleri azalacaktır.

Hükümetlerin ulusal ve uluslararası ticaret yaparken, üretilen mallarda çocuk emeğinin kullanılmadığından emin olması gerekmektedir. Bununla ilgili tedbirlerin alınması ve yaptırım uygulanması çocuk emeğine duyulan ihtiyacı önemli ölçüde azaltacaktır.

Çocuk işçiliği ile ilgili işçi sendikaları ve işverenlerin farkındalığını artıracak faaliyetler düzenlenmelidir. Çocuklar ve gençler, denetimin olmadığı alanlarda çalıştırılmamalıdır. Bunun sahadaki gözlemi ve tespiti için de sosyal dayanışma ve sivil toplum kuruluşlarına büyük görev düşmektedir.

Sonuç olarak, çocuk ve genç işçiliğinin temelinde yoksulluğun olduğu ve ucuz iş gücü olarak görülmesi nedeniyle emeklerinin karşılığını alamadan, fiziksel ve ruhsal gelişimleri dikkate alınmadan çalıştırılması, eğitim ve gelişim ve diğer çalışan haklarından mahrum bırakılmaları, gelecekte de vasıfsız işgücü olarak çalışmalarına neden olmakta, bunun doğal bir sonucu olarak da yaşamlarını yoksulluklar içinde devam ettirmekte, gelişim sürecindeki yoksunlukları erken ölümlere ve iş yerinde ölümlere neden olmaktadır. Bu nedenle uluslararası yapılan sözleşmeler çocuk ve genç işçi oranlarını aşama aşama azaltmayı hedeflemekte, bu kapsamda ulusal mevzuatı etkilemektedir. Çocuk ve genç işçiler toplumsal bir sorun olarak ele alınarak ulusal mevzuatta bütünsel bir yaklaşımla değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- AB, AB Temel Haklar Şartı http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Avrupa_Birligi_Temel_Haklar_Sarti%E2%80%8B.pdf E.T. 18.03.2019).
- AB, Avrupa Birliği'nde Sosyal Güvenlik Hukuku El Kitabı, (https://www.avrupa.info.tr/fileadmin/Content/Files/Images/haber_arsivi/2012/Sosyal_Guvenlik_Hukuku_El_Kitab%C4%B1_EN-TR.pdf E.T. 16.05.2019).
- AİLE, ÇALIŞMA ve SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI, 30 Soruda Çocuk ve Genç İşçilere Özel Çalışma Koşulları, (<https://ailevecalisma.gov.tr/medias/6947/30-soruda-%C3%A7ocuk-ve-gen%C3%A7-i%C5%9F%C3%A7ilere-ozel-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fma-ko%C5%9Fullar%C4%B1.pdf> E.T.25.05.2019).
- AKKAYA, Y. Sosyal Güvenlik Tarihi Üzerine Notlar, Toplum ve Hekim, 15 (2), 2000, s.2-20.
- ALP, M., Avrupa Birliği Temel Sosyal Hakları ve Türk İş Hukuku, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 6 (1), 2004, s.1-40.
- AVRUPA SOSYAL ŞARTI (ASŞ), Avrupa Sosyal Şartı (değiştirilmiş şekli) Strasbourg, 3.V.1996, (<https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/sosyalsart.pdf>, E.T: 13.12.2018).
- AVŞAR, Z.; ÖĞÜTOĞULLARI, E. “Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği ile Mücadele Stratejileri”, Sosyal Güvenlik Dergisi, 1, 2012, s.9-40.
- AYDINLI, İ., İşverenin Sosyal Temas ve İş İlişkisinden Doğan Edimden Bağımsız Koruma Yükümlülükleri ve Sonuçları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2004.
- AYKAÇ, H. “Hukuksal Açıdan Çocuk ve Genç İşçiliği”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi 2016 (116), s.335-386.

- BALCI, Y. G.; EŞİYOK, B., İşyerinde 19 Yaş ve Altındaki Çocuk ve Gençlere Yönelik Şiddet, (<https://fisek.org.tr/calismalar/cocuk-emeği/arastirmalar/isyerinde-19-yas-ve-altındaki-cocuk-ve-genclere-yonelik-siddet/> E.T. 15.07.2019).
- BAŞ, H., “Türkiye’de Genç Nüfus: Sorunlar ve Politikalar”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017, 2(27), s.255-288.
- BAŞTÜRK, F., “Avrupa Sosyal Hukukunda Çocuk ve Genç İşçilerin Korunması ve Türk Hukuku”, Hukuk ve Adalet, 2004, s. 240.
- BM, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/metin134.pdf E.T.24.04.2019).
- BM GENEL KURULU, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T. 16.05.2019).
- BMÇHS, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, UNICEF, Türkiye 2004.
- BOZKURT GÜMRÜKÇÜOĞLU, Y., “Mevzuatımızda Çocuk ve Genç İşçilerin Çalışma Yaşamında Korunmasına İlişkin Düzenlemelere Genel Bir Bakış”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2013, 15, s.481-545.
- BULLARD, M.G., “Child Labor Prohibitions are Universal, Binding, and Obligatory Law: The Evolving State of Customary International Law Concerning The Un Empowered Child Laborer”, Houston Journal of International Law, 2001, 24(1), s.139-185.
- BÜKEN, E., BÜKEN, B., Çalışma Süreleri ve Ücretler Çalışan Çocuğun Kabullenilmiş İstismarı mı?: Çıracılık Okullarında Yapılan Bir Çalışma, Adli Tıp Bülteni, 18 (2), 2013, s.39-46.
- CİVAN, O.E., “İş Sağlığı ve Güvenliğinde Özel Politika Gerektiren Gruplar”, Ankara Barosu Dergisi, 4, 2017, s. 205-290.
- ÇSGB, Çocuk İşçiliği İle Mücadele Ulusal Programı, Ayrıntı Basımevi, Ankara, 2017.
- ÇÖPOĞLU, M., “Türkiye’de Çocuk İşçiliği”, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018,.14, s.361-362.

- DEĞİRMENCİOĞLU, S.; ACAR, H.; BAYKARA ACAR, Y. Extreme Forms Of Child Labour in Turkey. *Children & Society*, 2008, 22, s.191-200.
- DUR, A.İ.B.; ÖZTÜRK, M. “Türkiye’de ve Dünyada Çocuk İşçiliği ve Mücadele Politikaları: SDÜ MYO Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2017, 22(3), s.619-620.
- EKAGM, Dünya Ülkeleri Ulusal Gençlik Stratejileri Raporu, Eğitim, Kültür ve Araştırmaları Genel Müdürlüğü, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Gençlik Araştırmaları Haber Bülteni, 2017.
- ERBAY, E., “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Büyük Resmi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 2013, 24(1), s.161.
- ERKÜKÇÜ, G., AKBAŞ, E. Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri Uygulamalarına Eleştirel Bir Bakış, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 2012, s.135-153.
- GÖKALP, Ö.T., “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Mayıs, 2012, s.125-135.
- GÖKALP Ö.T. “Türk İş Hukukunda Çocuk İşçi Çalıştırma”, *Giresun Barosu Bülteni*, 2017, 7(12), s.34-42.
- GÜVERCİN, C. H.. Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 57 (2), 2004, s. 89-95.
- ILO, Global Estimates Of Child Labour: Results and trends, 2012-2016 International Labour Office (ILO), Geneva, 2017, s. 34.
- ILO, Marking Progress Against Child Labour - Global Estimates And Trends 2000-2012 / International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) - Geneva: ILO, 2013. s.5
- ILO, 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi, (https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377287/lang--tr/index.htm E.T. 20.01.2019).

- ILO, 182 No'lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, (https://www.ilo.org/ankara/conventions-ratified-by-turkey/WCMS_377311/lang--tr/index.htm E.T. 20.01.2019).
- ILO, Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi, (https://www.ilo.org/ankara/about-us/WCMS_412372/lang--tr/index.htm E.T. 24.02.2019).
- ILO, Dünyada 40 Milyon Kişi Modern Kölelik Koşullarında ve 152 Milyon Çocuk Çalışma Yaşamında, (https://www.ilo.org/ankara/news/WCMS_575650/lang--tr/index.htm E.T. 19.06.2019).
- ILO, 2017 Küresel Tahminleri, (<https://www.alliance87.org/2017ge/childlabour#!section=0> E.T. 19.06.2019).
- ILO, Çocuk İşçiliği, (<https://www.ilo.org/ankara/projects/child-labour/lang--tr/index.htm> E.T. 19.06.2019).
- KARAKAŞ, B.; ÇEVİK, Ö.C., “Çocuk Refahı: Çocuk Hakları Perspektifinden Bir Değerlendirme”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 2016, s.887-906.
- KAYTEZ, N.; YÜCELYİĞİT, S.; KADAN, G., Çocuğa Yönelik İstismar ve Çözüm Önerileri, Eurasian Journal of Health Sciences, 1(1), 2018, s.18-24.
- KAZANCI İÇTİHAT BİLGİ BANKASI, <http://www.kazanci.com/kho2/ibb/>
- KURT, S.L.,”Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 16(36), 2016, s.99-127.
- METİN, Y. “Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 54(4), 2002, s.35-63.
- MOLLAMAHMUTOĞLU, H. ; ASTARLI, M., İş Hukuku: Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş ve 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu İşlenmiş, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- ÖNCÜ, E.; KURT, A.; Ö., ESENAY, F. I.; ÖZER, F.. Çalışan Çocukların Ailede İstismarı, Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 10 (3), 2012, s.128-140.

- ÖZKARACA, E.; ÜNAL, C., “Küçüklerin Çalışmasına İlişkin Yasak ve Sınırlamalar İle Bunlara Aykırılık Halinde İş Sözleşmesinin Geçersizliği Sorunu”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Araştırmaları Dergisi (Prof.Dr. Ali Rıza Okur’a Armağan), 20 (1), 2014, s. 355-410.
- ÖZTÜRK M.; DUR, A.İ.B.; NURDOĞAN, A.K. “2018 Çocuk İşçiliği İle Mücadele Yılı”, (<http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2018-118-mustafa-ozturk.docx>, ET: 10.01.2019).
- ÖZTÜRK, N, Ö. “Avrupa birliği Temel Haklar Şartında Yer Alan Sığınma Hakkının Tahlili”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 3(2), 2012, s. 187-229.
- ÖZDEMİR, A.M., ÖZDEMİR, G.Y., Küresel Kapitalizmde Çocuk Emeğinin Ekonomi Politikası Çocuk İşçilerin “Oyun” Hakkı Var mıdır?, Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, Temmuz-Ağustos-Eylül, 2005, s.8-15.
- SELBY, J., “Ending Abusive and Exploitative Child Labour Through International Law and Practical Action”, Australian International Law Journal, 2008, 1, s.165-180.
- SİNİERJİ HUKUK YAZILIMLARI, <https://www.sinerjias.com.tr/>
- SÜZEK, S., İş Güvenliği Hukuku, Savaş Yayınları, Ankara, 1985.
- SÜZEK, S. İş Hukuku; Genel Esaslar bireysel İş Hukuku, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2019.
- TAT, D. “Avrupa Birliği Aday Ülkelerinde Çocuk İşçiliği: Çocuk İşçiliğini Önleme Politikaları Önerileri”, Birey ve Toplum, 6 (11), 2016, 107-147.
- TBMM, 20.01.2003 tarih ve 392 Sayılı, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulduğuna Dair Kanun Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/434). (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d22/c016/tbmm22016089ss0148.pdf> E.T. 10.04.2019).

TBMM, İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin Sözleşme, ILO 138 No'lu Sözleşmesi,

(https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararası_belgeler/kadin_istihdami/ilo_belgeleri/sozlesmeler/138.pdf, E.T: 02.12.2018).

TBMM, İş Kanunu Tasarısı ve Sağlık, Aile, Çalışma ve Sosyal İşler Komisyon Raporu (1/534), 1. Yasama Yılı 22. Dönem, Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü 07.03.2003 tarih ve 1021 sayılı yazısı.

TOR, H., “Türkiye’de Çocuk İşçiliğinin Boyutları”, Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks (ZfWT), 2(2), 2010, s.25-42.

TUNCAY, C., Anayasa’nın İş Hukukuna İlişkin Bazı Maddelerinde Yapılan Değişikliklerin Değerlendirilmesi, Sicil İş Hukuku Dergisi, 18 (Haziran), 2010, s.151-158.

TÜİK, İstatistiklerle Çocuk, 2017, Sayı: 27596, 18 Nisan 2018, Haber Bülteni, Türkiye İstatistik Kurumu, s.1-4.

TÜRK DİL KURUMU, Çocuk, Güncel Türkçe Sözlük (www.tdk.gov.tr. E.T: 15.12.2018)

UĞURLU, Z., GÜLSEN, İ. A., Çocuk Hakları Bağlamında Çocuğun İhmal ve İstismarından Korunması, Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, 1 (1), 2014, s. 1-24.

UNİCEF, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, (<https://www.unicef.org/turkey/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> E.T. 15.03.2019).

YÜCEL, R., Çalışma Koşullarında Esaslı Değişiklik ve Değişiklik Feshi, Hukuk Fakültesi Dergisi, 3 (1), 2017, s. 49-67.

YÜKSEL, M. ; ADIGÜZEL, O.; YÜKSEL, H., “Dünyada ve Türkiye’de Sosyal Politika Temelinde Dezavantajlı Bir Grup Olarak Çocuk İşçiler Realitesi”, Journal of Kastamonu University Faculty of Economics and Administrative Sciences 2015, 6, s.23-34.